

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Roman Folwarczný

Proč se stranické systémy mění?

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.

OLOMOUC 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem: *Proč se stranické systémy mění?* vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

Olomouc 2. 5. 2019

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce panu doc. PhDr. Tomáši Lebedovi, Ph.D. za trpělivost a pomoc při psaní.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. TEORETICKÁ ČÁST	13
1.1. Konceptualizace volatility stranického systému.....	13
1.2. Teoretická reflexe změn stranických systémů.....	22
1.3. Proměnné ovlivňující volatilitu stranických systémů.....	28
2. METODOLOGICKÁ ČÁST	34
2.1. Výzkumný design	34
2.2. Popis datového souboru.....	37
2.3. Volba regresního modelu.....	40
2.4. Operacionalizace proměnných	44
3. ANALYTICKÁ ČÁST	51
3.1. Volatilita v datech.....	51
3.2. Vysvětlení změn stranických systémů.....	58
ZÁVĚR.....	68
LITERATURA	72
PŘÍLOHA.....	80
SEZNAM TABULEK	81
SEZNAM GRAFŮ	82
SEZNAM OBRÁZKŮ	83
SEZNAM ZKRATEK	84
ABSTRAKT	85
ABSTRACT	86

ÚVOD

V prosinci roku 1946 započala konference pod záštitou Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO), která po bezmála dvou letech formálně vymezila politickou vědu jako samostatný společenskovědní obor. Zároveň byly stanoveny čtyři pilíře, na kterých měla nově ustavená věda stát. Mezi oblasti zájmu politologie se tak vedle sebe zařadily politická teorie (*political theory*), politické instituce (*government*), mezinárodní vztahy (*international relations*) a strany, skupiny a veřejné mínění (*parties, groups and political opinion*) (IPSA 2019a).¹ Poslední uvedená oblast úzce souvisí s výzkumem stranických systémů, kterému jsou věnovány následující řádky předkládané práce.

Analýza stranických systémů zaujímá v politické vědě ústřední pozici. Fungování moderních demokracií, za předpokladu zachování žádoucích vstupů a výstupů, bychom si bez existence stranických systémů dokázali představit jen stěží. Nadto se zájem o ně stává nutným, kdykoliv se snažíme porozumět vládnutí založenému na politických stranách (*party government*). V jistém smyslu můžeme výzkum stranických systémů aproximovat za výzkum fungování moderních demokracií jako takových. Při jejich analýze, respektive při snaze o správnou interpretaci vztahů, naší pozornosti nemohou ujít proměnné, kterými jsou například historický vývoj, přesvědčení a očekávání společnosti, a to zejména na výstupu v podobě volebního chování, anebo také charakter politického režimu či institucionální nastavení. Oblast výzkumu stranických systémů se tak stává velmi komplexní výzvou.

Mezi dnes již tradiční texty, které se tématem politických stran, respektive stranických systémů zabývají, můžeme zařadit například průkopnické dílo *Politické stany* (1951) francouzského politologa Maurice Duvergera, práci italského politologa Giovanni Sartoriho *Strany a stranické systémy* (1976). Další autoři kupříkladu Robert A. Dahl (*Who Governs?*, 1961), Arendt Lijphart (*Democracy in Plural Societies*, 1977), autoři Seymour Lipset a Stein Rokkan (*Party Systems and Voter Alignments*, 1967) či Peter Mair (*Party System Change*, 1997)² ve svých dílech s problematikou stranických systémů pracují, ač nutně nemusí představovat jejich primární zájem. Výše uvedená díla, jejichž výčet samozřejmě nelze považovat za vyčerpávající, bezesporu poskytují bohatou inspiraci zejména ve smyslu nabídky

¹ S lehkou nadsázkou bychom mohli účastníky ustavující konference podezírat ze záměrné snahy definovat výše zmíněné oblasti natolik vágně, aby budoucí výzkum dovoloval široké rozkročení. Platnost této úvahy může být částečně podpořena faktem, že k dnešnímu dni v rámci Mezinárodní společnosti pro politické vědy existuje (IPSA) 51 výzkumných komisí (IPSA 2019b).

² Uvedený rok v závorkách odkazuje na rok publikace prvního vydání.

teorií či hypotéz vysvětlujících fungování stranických systémů. V této souvislosti je pro nás důležitý zejména fakt, že zmíněné texty od počátku spoluutvářely naše přemýšlení o problematice stranických systémů, a to ať přímo či prostřednictvím navazujících prací. Autoři vstupující do odborné debaty se zpočátku zabývali tématy zahrnující samotnou konceptualizaci pojmu *stranický systém*,³ dále snahou o vytvoření typologie umožňující vzájemné odlišení stranických systémů na základě vnějších charakteristik, respektive vlastností,⁴ pozornosti neušla ani snaha o nalezení podobností mezi typem politického režimu a typem stranického systému.⁵

Protože je výzkum problematiky stranických systémů velmi rozmanitý a mnozí z autorů neřídka využívají možnosti připojit vlastní inovativní poznatky, které se však ne vždy setkají s všeobecným přijetím, bude vhodné si hned v úvodu práce stanovit několik ohraničení, chceme-li redukci, které nám orientaci ve výzkumu této oblasti značně usnadní. Jedná se o redukci obsahovou, geografickou a časovou.

Jako první krok je potřeba vymezit jednotku analýzy. Po obsahové stránce můžeme v rámci výzkumu rozpoznat dvě základní úrovně. První úroveň představují práce zaměřující se na výzkum vnitrosystémových interakcí. V tomto případě jsou za jednotlivé nezávisle proměnné považovány politické strany, respektive některé měřitelné parametry s nimi spojené, jako například jejich velikost, ideové zaměření atd., závisle proměnnou je potom samotný stranický systém. Druhou úroveň představuje výzkum vněsystémových interakcí, kdy je naopak stranický systém v pozici nezávisle proměnné, závisle proměnnou pak může představovat např. kvalita vládnutí, volební systém či volební chování.

Na důležitosti toto odlišení nabývá zejména z důvodu velmi těsné blízkosti výzkumu politických stran na straně jedné a stranických systémů na straně druhé. Nicméně, jak bude dále v textu upřesněno, ač se jedná o oblasti provázané, jejich průnik není zcela absolutní. V tomto kontextu bude vhodné si připomenout definici stranického systému výše zmíněného G. Sartoriho, na kterou je v odborné literatuře velmi často odkazováno: „*[Stranický systém je] systém interakcí vyplývající z mezistranické soutěže (...) souvisí se vzájemným vztahem stran, s tím, jak je každá strana funkcí ostatních stran a reaguje, soutěživě nebo jinak, na ostatní strany.*“ (Sartori 2005: 55) Tato možná lehce abstraktní definice v sobě nese velmi důležitý

³ Např. Sartori (2005).

⁴ V odborné literatuře pozorujeme rozdělení stranického systému například podle počtu politických stran (Duverger 1951) míry vzájemné ideové příbuznosti a relativní velikosti (Sartori 2005), či stability (Pedersen 1979), respektive institucionalizaci (Mainwaring 1998; Mainwaring, Torcal 2006).

⁵ Např. Lijphart (1977).

prvek, a to, že stranický systém je potřeba skutečně vnímat jako systém, spíše než jako pouhou agregaci jednotlivých dílů, politických stran.

Vedle obsahového hlediska lze výzkum stranických systémů ohraničit také z hlediska geografického. Geografická redukce vymezuje oblast zájmu dle politických hranic. Může se jednat o hranice mezi vybranými zeměmi, nižšími samosprávnými celky či naopak celými kontinenty. V praxi se tedy jedná o výběr stranických systémů pouze v rámci námi zvoleného prostoru. Ač se může na první pohled zdát, že geografické vymezení nepotřebuje dalšího komentáře, zkusme vysvětlení této redukce věnovat ještě malý prostor. Pro ilustraci nám poslouží příklad z moderních dějin evropského kontinentu.

Vezmeme-li do úvahy výzkum evropských stranických systémů, došlo v tomto ohledu k rozšíření akademického zájmu zejména s pádem Sovětského svazu. Zásadní význam této dějinné události spočíval především v otevření svobodné soutěže politických stran jako jedné z nutných podmínek ke smysluplné analýze stranických systémů. Zájem o vývoj a fungování stranických systémů byl tak obohacen o další geografickou oblast, východní Evropu. Zcela intuitivní úvaha nás může přivést k závěru, že je geografické rozšíření přínosné pro akademickou debatu primárně z hlediska kvantitativního (ve smyslu nárůstu počtu případů k analýze). Toto tvrzení bychom mohli jen těžko rozporovat, avšak s kritickým odstupem přínos analýzy nově otevřeného prostoru spatřujeme také v kvalitativním hledisku. Proč? V kontextu výzkumu stranických systémů jsme svědky situace, kdy se mnozí z autorů snaží přenést mechanicky dosud nabyté poznatky získané dominantně na základě výzkumu západoevropských a konsolidovaných demokracií na nově otevřený prostor východní Evropy.⁶

Právě onen kontrast mezi očekávanými a pozorovanými výstupy vedl k všeobecnému přijetí skutečnosti, že prostor východní Evropy, respektive postkomunistických stranických systémů, je odlišný od těch západních a vyžaduje specifický přístup. Reflexi tohoto nesouladu v podobě akademické literatury můžeme vidět např. v článku zabývající se výzkumem voličské volatility od Margit Tavits (2008: 549), ve kterém autorka dochází ke zjištění, že volatilita v případě zemí východní Evropy je důsledkem změny na straně nabídky, v tomto případě politických elit, nikoliv poptávky, tedy voličů. Tento fakt však až kupodivu dlouho míjel autory

⁶ Problému nepřenositelnosti konceptů se podrobněji věnuje G. Sartori v textu *Concept Misformation in Comparative Politics* (Sartori 1970). Obdobná debata se mezi výzkumníky odehrála již dříve, kdy se zájem politologů koncentroval okolo výzkumu anglo-amerického modelu, od 50. let se pak zájem rozšiřuje o další země (Říchová 2008: 29, 35).

vycházející ze zkušenosti západních zemí, kteří se dominantně zabývali změnami právě na straně poptávky (Tavits 2008: 539).

Poslední redukci představuje časové hledisko. Obdobně jako předchozí geografická redukce předpokládá časová redukce ohraničení výzkumu na základě časového období. Vzhledem k dynamickému vývoji stranických systémů je velmi důležité toto časové období vymezit a nejlépe také doplnit o náležité zdůvodnění. I zde totiž pozorujeme obdobný jev spojený s nepřenositelností poznatků mezi výrazně odlišnými kontexty. Argumenty mající platnost při analýze stranických systémů ve 30. letech 20. století mohou ztrácet na relevanci, při jejich aplikaci v kontextu poválečného období, stejně tak se ovšem nabízí jejich revitalizace při snaze interpretovat jevy charakteristické pro stranické systémy 21. století.

Výše popsané redukce nám pomohly lépe se orientovat ve vymezení stranických systémů jako případů k analýze, nicméně se stále pohybujeme v informačním vakuu ve smyslu metodického postupu analýzy. Jako zlatý standard společenských prací v oblasti výzkumu stranických systémů dnes slouží výzkumný design využívající komparativní přístup.⁷ Pro jeho pochopení v kontextu analýzy stranických systémů si dopomožme odkazem na úryvek z textu *Comparative Politics and the Comparative Method*, ve kterém jeho autor A. Lijphart (1971: 683) uvádí ke komparativnímu přístupu následující: „*Všechny tři metody [experimentální, statistická a komparativní] mají za cíl vědecké vysvětlení obsahující dva základní prvky: (1.) vytvoření obecně platného empirického vztahu mezi dvěma či více proměnnými, (2.) při kontrole, (...) ostatních proměnných.*“ Výstižně se ke komparativnímu přístupu vyjadřuje i G. Sartori: „*Proč komparovat? (...) komparace znamená kontrolu. Novost, odlišnost a význam komparativní politiky spočívá v systematickém testování souboru hypotéz a zobecňování...*“ (1970: 57–58). Výhoda plynoucí z použití komparativního přístupu bezesporu spočívá právě v oné možnosti formulovat robustnější závěry o podobě nalezených vztahů s větší mírou jistoty. Samozřejmě, kvalitní popis kontextu zkoumaného jevu či odhalení regionálních specifik např. ve formě případové studie není možné opomíjet a čtenářovo obohacení plynoucí z četby takovýchto textů jistě nebude nižší.

Prolistujeme-li terminologický slovník metodologie společenských věd, zjistíme, že se komparativní přístup dále vnitřně větví (Porta 2008: 198), pomineme-li již tři výše zmíněné metody, které můžeme v rámci komparativního přístupu používat, po chvíli narazíme na dvě velmi zásadní distinkce, a to (1.) přístup zaměřující se na zkoumání vztahů mezi proměnnými

⁷ V odborné literatuře můžeme často pozorovat terminologickou nejednotnost. V tomto textu budeme komparativní přístup považovat za zastřešující pojem pro tři metody: experimentální, statistickou a komparativní.

(*variable-oriented approach*) proti přístupu zaměřujícímu se na zkoumání případů (*case-oriented approach*) a (2.) přístup zkoumající důsledky příčin (*effect of causes*) proti přístupu zabývajícím se zkoumáním příčin důsledků (*causes of effects*). Bližší vysvětlení této problematiky s jejími možnými důsledky pro výzkumný design či výsledky výzkumu, sice lehce přesahuje ambice tohoto textu, přesto by bylo vhodné zmíněná dělení alespoň stručně přiblížit.

První dva znaky obou skupin (zkoumání vztahů mezi proměnnými a analýza důsledků příčin) se typicky pojí s kvantitativní tradicí. V rámci této tradice výzkumníci zpravidla pracují s dostatečně velkým počtem případů s jejichž pomocí se snaží odhadnout efekt⁸ nezávisle proměnné (případně proměnných) na závisle proměnnou. Na druhé straně se můžeme setkat s kvalitativní tradicí, pro kterou jsou typické zbývající znaky (analýza případů a zkoumání příčin důsledků). Ústředním zájmem výzkumníků pak bývá nalezení podmínek, případně takové kombinace podmínek, zpravidla při využití relativně nízkého počtu případů, které musí být splněny, aby zkoumaný jev nastal.⁹

Pro současný výzkum stranických systémů je charakteristický nárůst prací využívající komparativní přístup, které k ověřování hypotéz využívají zpravidla statistických metod (např. Emanuele, Chiamonte 2018; Mainwaring 2016; Powell, Tucker 2014). V praxi se tak zcela obvyklou stává analýza velkého množství proměnných na vzorku odpovídajícího množství případů. Vývoj v oblasti informačních technologií, zejména pak zvýšení výpočetního výkonu osobních počítačů, umožnil efektivní zpracování velkého množství dat a v kombinaci s jejich systematickým sběrem jednoznačně testování takových hypotéz usnadnil. Nicméně i tak stále přetrvává kruciólní důraz na precizní konceptualizaci pojmů, správnou operacionalizaci zkoumaných proměnných, tedy stanovení vhodných indikátorů a úrovně pro jejich měření. Pakliže předchozí kroky nebudou zvládnuty s co největší přesností, informační hodnota takových prací bude přinejlepším poloviční. Přestože se mohou preference ve volbě přístupu k výzkumu stranických systémů různit, výzkum této oblasti je stále aktuální a v mnoha případech má přesah daleko za hranice politické vědy.

Jak už bylo naznačeno výše, zájem o výzkum stranických systémů se nabízí kdykoliv se pohybujeme v modelu vládnutí založeném na politických stranách, což v případě dnešní

⁸ Ve statistice se v této souvislosti setkáváme s pojmem *effect size*, doslova tedy zkoumáme *velikost účinku*.

⁹ Na tomto místě je však také potřeba doplnit následující: „*Odlíšnost mezi kvantitativní a kvalitativní tradicí nejsou z metodologického a věcného hlediska příliš důležité (...), každý dobrý výzkum musí vycházet ze stejné logiky vědeckého usuzování (...), oba mohou být systematické a vědecké*“ (Keohane et al. 1995: 4–5). Pod vědeckým usuzováním (*inference*) pak rozumíme proces, v němž používáme známá fakta za účelem odhalení neznámých faktů (Keohane et al. 1995: 46).

Evropy zahrnuje dominantní množství zemí.¹⁰ Zároveň platí, že i přes značný posun akademické debaty v této oblasti zůstala spousta otázek nezodpovězena. Jedna z těchto otázek zní: Proč se stranické systémy mění? Právě tato otázka představuje ústřední téma předkládané diplomové práce. V této souvislosti si stanovíme dva cíle. Prvním z nich je propojení již známých poznatků z oblasti výzkumu změn stranických systémů, druhým cílem je pak rozšíření těchto poznatků o nové skutečnosti. Prostředek k naplnění těchto cílů představuje analýza proměnných mající vliv na změnu stranických systémů. Za tímto účelem byly stanoveny dvě výzkumné otázky:

(1.) Které proměnné dokáží vysvětlit rozdílnou hodnotu volatility na úrovni stranických systémů vybraných evropských zemí?

(2.) Jaká je velikost efektu a směr vztahu těchto proměnných?

Proč bychom se měli o problematiku změny stranických systémů vůbec zajímat? Není snad zcela přirozené a dokonce žádoucí, aby voliči v demokratických podmínkách a zákonném rámci dokázali obměnit politické elity? Měli bychom snad věnovat této výměně zvýšenou pozornost? Částečnou odpověď na tyto dnes až možná řečnické otázky nám mohou poskytnout koncepty neklasických teorií demokracie. Vezmeme-li do úvahy argumenty, které se objevily v souvislosti s konkurenčním modelem demokracie (zejména pak ve vymezení J. A. Schumpetera) dozvídáme se, že utvoření vlády je hlavním úkolem lidu, který navíc po volbě musí nechat politiky vládnout a zároveň jim do výkonu mandátu nezasahovat (Schumpeter in Novák 2003: 16). Podobně důležitost institutu voleb zdůrazňuje Karl R. Popper, který však ve vztahu lidu vůči politikům cení především tzv. *negativní moc*, tedy schopnost voličů stávající vládu sesadit nenásilnou cestou (Popper 1988; Popper in Novák 2003: 23). Oba pohledy se, přes menší nuance, shodují v tom, že možnosti vyměnit politickou reprezentaci prostřednictvím voleb kladou velmi vysokou prioritu. Možný následek v podobě změny stranického systému se tak může zdát jako zcela samozřejmý. Vrátime-li se k otázce, zda bychom měli obměně politických elit věnovat zvýšenou pozornost, musíme do odpovědi nutně zahrnout další důležité proměnné jako například rozsah či charakter této změny.

¹⁰ Od formulace definitivního tvrzení označujícího všechny evropské státy za státy s vládnutím založeným na politických stranách, nám brání případy těch zemí, ve kterých sice politické strany existují, nicméně z funkčního hlediska, kterým může být např. agregace či artikulace zájmů veřejnosti, se jedná spíše o prostředky k získání a udržení moci jejich vůdců.

Pokud se budeme dívat na mapu dnešní Evropy z pohledu vývoje stranických systémů, zjistíme, že v delším časovém srovnání doznala řada zemí velkých změn. Dříve zcela nezpochybnitelné a stabilní vzorce stranické soutěže byly oslabeny, pokud ne zcela přepsány. V západní Evropě dokázaly získat či výrazně posílit své parlamentní zastoupení strany zelených, stejně tak i strany založené na krajně pravicové či krajně levicové ideologii. V oblasti východní Evropy se v posledních letech setkáváme s jevem, kdy nové politické strany často oslovují voliče prostřednictvím rétoriky vymezující se proti „starým pořádkům“, boji proti korupci a politickému establishmentu. Samy politické strany byly nuceny se přizpůsobovat změnám ve společnosti, nebo právě naopak byly původci změn. Doprovodným rysem těchto změn je pokles straníků a sympatizantů stran (Dalton 2002), personalizace a centralizace volebních kampaní nebo větší nestálost volebního chování (Pedersen 1979).

Evropské stranické systémy se jednoduše proměnily. V tomto ohledu se v posledních letech začíná ubírat pozornost jak odborné, tak i laické veřejnosti na volební zisk tzv. nových politických stran, a naopak volební ztráty tzv. tradičních (či oněch mediálně vděčných mainstreamových) politických stran. Pro volby, které jsou nositeli změn velkého rozsahu, se již vžilo ikonické pojmenování „volební zeměřesení“. Při sledování delšího časového úseku můžeme navíc pozorovat, že tato změna nebyla pouhým momentálním vychýlením. Dokonce ji s lehkou opatrností můžeme označit za trend, který navíc v čase zesiluje.

Za účelem zodpovězení výzkumných otázek bude analyzována volatilita evropských stranických systémů, respektive vztahy mezi hodnotou volatility a vybranými nezávislými proměnnými. Základní jednotku analýzy tvoří stranické systémy vybraných evropských zemí. Protože nám jde především o zachycení dynamiky jejich vývoje, je podoba zkoumaných stranických systémů analyzována v čase ihned po volbách do národních parlamentů.¹¹ S ohledem na výše zmíněné redukce (tedy obsahovou, geografickou a časovou) byl vybrán vzorek zkoumaných stranických systémů v rámci jednotlivých zemí s ohledem na minimalizaci heterogenity. Všechny vybrané země se nacházejí na evropském kontinentu a lze je také označit za demokratické s potřebnou mírou stranické soutěže a současně politickými právy a občanskými svobodami, které jsou pro analýzu změny stranických systémů nezbytné.¹² Časové období pro analýzu stranických systémů bylo i s ohledem na rozdílný historický vývoj

¹¹ V případě bikameralismu je zohledňován pouze výsledek silnější komory.

¹² Politická práva a občanské svobody byly pro účely této analýzy hodnoceny na základě pravidelného reportu organizace Freedom House. Ač můžeme pozorovat jistou varianci v hodnocení mezi jednotlivými zeměmi, ale také uvnitř nich, žádná země se ve sledovaném období nevychýlila mimo rámec demokratické soutěže.

jednotlivých společností ohraničeno počátkem 90. let s délkou trvání až po první dekádu druhého tisíciletí.

Z pohledu členění a obsahu jednotlivých kapitol, kopíruje práce logickou strukturu textů využívajících kvantitativní přístup. Vedle úvodní a závěrečné kapitoly je práce členěna do dalších tří kapitol. Těmi jsou teoretická, metodologická a analytická kapitola. V teoretické kapitole budou představeny teoretické přístupy, stanoveny hypotézy a také konceptualizována změna stranického systému. Již dříve zmiňovanou komplexitu výzkumu změn stranických systémů též reflektuje odborná literatura. Ta neumožňuje zvolit jednu velkou teorii, která by vysvětlení mnohovrstevnatého fenoménu bezzbytku dovolovala. Naopak můžeme předpokládat, že by zúžení naší pozornosti pouze na jedno možné vysvětlení ve výsledku mohlo vést k opomenutí dalších relevantních vztahů či proměnných. Jisté teoretické rozkročení je v tomto smyslu proto žádoucí. I z tohoto důvodu práce vychází z několika teoretických přístupů majících explanační potenciál pro oblast zvoleného tématu a zároveň mohou být vzájemně kompatibilní.

V metodologické části práce se budeme postupně věnovat popisu vytvořeného datového souboru, především s ohledem na vysvětlení panelové struktury dat, operacionalizaci jednotlivých proměnných, zejména volatility stranického systému jako závislé proměnné a vybraných nezávisle proměnných. Určitý prostor bude věnován vysvětlení regresní analýzy, především s důrazem na zvolenou modelovou specifikaci fixních efektů. Pro analýzu vztahů mezi proměnnými budou využity statistické metody, a to jak na úrovni deskriptivní, tak inferenční statistiky. V rámci inference se budeme věnovat statistickému modelování zejména s využitím metody regresní analýzy. Výsledky prezentovaných modelů by měly čtenáře obohatit vedle do určité míry zobecnitelnosti nalezených vztahů, také o pravděpodobnostní možnost jejich predikce.

V poslední analytické části budou provedeny konkrétní analýzy vztahů vybraných proměnných. Hlavní náplní této části bude ověření stanovených hypotéz. Výsledky analýz vycházející z vytvořeného datového souboru budou interpretovány s ohledem na dříve představené teoretické předpoklady. Vedle již zmiňovaného regresního modelování bude věnován prostor i dílčím analýzám.

1. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část práce obsahuje tři podkapitoly. V první z nich *Konceptualizace volatility stranického systému* (podkapitola 1.1.) dojde ke konceptualizaci pojmu volatility, a to zejména pro použití na úrovni stranického systému. Bude vysvětlen způsob výpočtu volatility na základě Pedersenova indexu. V závěru podkapitoly budou shrnuty výhody a nevýhody pro použití agregované volatility a navrhuta doporučení pro zmírnění slabin.

V podkapitolách *Teoretická reflexe proměny stranických systémů* (1.2.) a *Proměnné ovlivňující volatilitu stranických systémů, zkušenost od 90. let* (1.3.) budou formulovány hypotézy, které budou později v analytické části práce ověřovány. Podkapitola 1.2. shrneme vybraná teoretická východiska, která se objevují ve výzkumu změn stranických systémů. Zde nás bude především zajímat vývoj debaty, která se v této problematice odehrála ať už přímo nebo s ní velmi úzce souvisí. Následující podkapitola 1.3. bude určitým rozpracováním předchozí podkapitoly. Budou v ní prezentovány zvolené teoretické přístupy, respektive nezávisle proměnné, které dále poslouží k formulaci hypotéz o předpokládaném vztahu mezi závisle proměnnou a nezávisle proměnnými a jejich následnému ověření.

1.1. Konceptualizace volatility stranického systému

Úvodní myšlenka, která se může zdát do jisté míry intuitivní a stojí na počátku úvah o výzkumu stranických systémů, zní, že stranické systémy nejsou statické. Podobně jako mnoho dalších konceptů z politické reality i stranické systémy podléhají v čase změně. Toto konstatování ovšem samo o sobě nemá příliš vysokou informační hodnotu. Pokud si předem nedefinujeme, co konkrétně má být předmětem změny, o relevanci dalších úvah na toto téma bychom mohli s úspěchem pochybovat. Abychom mohli spolehlivě zodpovědět otázku, co je předmětem našeho zájmu, bude nejdříve potřeba zodpovědět i to, co předmětem našeho zájmu není, respektive co by mohlo být, ale přesto není.

Pojmout stranický systém jako jednotku analýzy v sobě nese vnitřní potřebu zvolit vlastnost nebo parametr, který má být sledován. V úvodu této práce už bylo v krátkosti naznačeno, že se výzkumem stranických systémů zabývalo vícero autorů, kteří často volili odlišné nástroje k jeho zkoumání (z českého prostředí např. Linek 2014; Šedo 2011a; Šedo 2011b, v zahraničí Bartolini, Mair 1990; Birch 2003; Mainwaring et al. 2016; Pedersen 1979; Powell, Tucker 2014; Tavits 2008). Do dnešního dne můžeme v odborné literatuře identifikovat

set vlastností stranických systémů, přičemž mnohé z nich mají pro námi zvolené téma vysokou relevanci.¹³ Přesto se budeme v průběhu následujících řádků snažit zdůvodnit, proč je právě *volatilita na úrovni stranického systému* (tzv. parlamentní volatilita) tím nejvhodnějším indikátorem pro zachycení jejich změny.

Termín *volatilita* lze také přeložit jako nestabilita, nekonzistence či změna. Powell a Tucker (2014) poukazují na velmi těsnou souvislost s jedním ze základních témat politické vědy, stabilitou. Také Scott Mainwaring se při svých výzkumech institucionalizace stranických systémů nejprve v Latinské Americe (Mainwaring: 1995; Mainwaring, Scully 1999) později v také v zemích Evropy a Asie (Mainwaring 1998; Mainwaring, Torcal 2006) zaměřuje především na volatilitu jako na prvek, který se stabilitou úzce souvisí. Stranické systémy vykazující vysokou hodnotu volatility mohou vést k rozsáhlým změnám v *policy*, dovolovat vstup novým stranám a také oslabit vyjednávací pozici státům při uzavírání dohod, nebo dokonce ohrozit stabilitu demokratického režimu, na straně druhé však systémy s příliš nízkou volatilitou mohou indikovat vytvoření kartelu a omezování stranické soutěže (Powell, Tucker 2013: 123). Výše uvedené důvody lze rozporovat jen stěží, nicméně dodejme, že v rámci této diplomové práce bude na ukazatel volatility pohlíženo jako na jednu z vlastností stranického systému, která s sebou nese ani pozitivní, ani negativní asociace. Zda a kdy je vysoká, respektive nízká volatilita nebezpečná pro kvalitu vlády či kvalitu demokracie, nelze vyvozovat z pouhého pohledu na hodnotu tohoto parametru bez dalších informací o kontextu.

Ve výzkumné praxi můžeme rozlišovat mezi volatilitou měřenou na individuální úrovni (též mikroúroveň) a volatilitou na agregované úrovni (též makroúroveň). Volatilita na individuální úrovni nejčastěji souvisí s výzkumem volebního chování, kdy je základní jednotkou analýzy volič (respektive nevolič), který mezi dvěma po sobě jdoucími volbami změnil volbu konkrétní politické strany (případně u voleb absentoval, či po předchozím absentování volil). V tomto případě tedy pracujeme s daty na individuální úrovni. Data z této úrovně měření nejčastěji pochází z dotazníkových šetření (Linek 2014: 25), přičemž i zde platí, že více dat dovoluje větší pružnost a kreativitu při provádění konkrétních analýz.¹⁴

Druhé rozlišení představuje volatilita na agregované úrovni. Úroveň agregace pak přizpůsobíme našemu výzkumnému záměru. V této souvislosti můžeme rozlišit tři dimenze: (1.) voličskou (též volební) volatilitu (*electoral volatility*), u níž základem pro výpočet je

¹³ Přehled různých parametrů např. Janda, Kwak (2010: 24).

¹⁴ Nejčastější typ dat představují panelová data, ve kterých jsou zkoumány stejné jednotky v čase. Mnoho výzkumníků také využívá data z mezinárodních dotazníkových šetření, která dovolují porovnat volební chování napříč zeměmi.

hodnota volebního zisku politických stran, (2.) parlamentní (*parliamentary volatility*) která pracuje s podílem, případně počtem křesel obsazených danou stranou v zákonodárném sboru (nejčastěji však jedné z komor parlamentu) a (3.) vládní (*government volatility*) která využívá podíl či počet obsazených ministerstev danou stranou. Ač mohou být výsledky jednotlivých dimenzí silně korelovány, z teoretického hlediska každá dimenze ve výsledku vypovídá o něčem jiném. Proto bychom při četbě odborné literatury měli vždy citlivě rozlišovat, která dimenze by měla být při ověřování hypotéz zvolena. I zde se totiž vyskytují případy, kdy autoři při výzkumu stranických systémů používají voličskou volatilitu s nejčastějším odůvodněním její silné korelace s volatilitou na parlamentní úrovni (Emanuele, Chiaramonte 2018: 3; Mainwaring, Scully 1995). Zda je toto odůvodnění skutečně relevantní můžeme prozatím nechat jako téma dalších debat. Tabulka č. 1 shrnuje příklady volatility dle úrovně měření:

Tabulka č. 1 – Přehled úrovní pro měření volatility

	Individuální úroveň	Agregovaná úroveň
Objekt měření	Individuální volební chování (volič)	Voličská volatilita (volební zisk politické strany) Parlamentní volatilita (podíl parlamentních mandátů) Vládní volatilita (podíl obsazených ministerstev)

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Pro účely této práce bylo zvoleno sledování dimenze parlamentní volatility, která dokáže nejuvěrněji zachytit změnu stranického systému. Pro její výpočet budeme používat vzorec, který ve svém článku představil Mogens Pedersen (1979). Ač byl koncept volatility v literatuře používám již dříve (viz následující podkapitola), přínos Pedersenovy práce spočívá především ve vytvoření analytického nástroje, prostřednictvím něž je možné vyjádřit změny v agregované podpoře politických stran. Zároveň dokáže produkovat standardizované, a tedy napříč zeměmi i časem porovnatelné výsledky. Index volatility v sobě zohledňuje časovou rovinu (Pedersen 1979: 3). Ve srovnání s ostatními ukazateli vlastností stranického systému jako například stranické fragmentace (měřeno indexem efektivního počtu stran, Laakso, Taagapera 1979) či různými indexy polarizace, které slouží především k zachycení momentálního stavu, se proto použití Pedersonova indexu jeví jako vhodnější právě z důvodu zachycení dynamiky vývoje. Index je navíc velmi snadno interpretovatelný, což je možná jeden

z hlavních důvodů pro jeho četné používání dalšími autory. Vzorec pro výpočet indexu volatility je následovný:

$$V = \frac{1}{2} \sum |p_{it} - p_{it-1}|$$

Výsledná hodnota indexu (V) se rovná přesunu volebního zisku (p) politických strany (i) mezi dvěma po sobě jdoucími volbami (t a $t-1$). Nejprve vypočítáme hodnotu rozdílu volebního zisku dané strany ve volbách (t) a předcházejících volbách ($t-1$). Hodnotu všech takto vypočtených rozdílů¹⁵ u každé politické strany sečteme a následně tuto hodnotu vydělíme dvěma. Výsledná hodnota indexu volatility se pohybuje mezi nulou (tzn. na agregované úrovni volebních výsledků stran ve dvou po sobě jdoucích volbách se neudála žádná změna) a 100 (což znamená, že všechny politické strany ve volbách ztratily na agregované úrovni volební zisk na úkor nových politických stran). Postup výpočtu byl pro ilustraci vysvětlen na agregované voličské úrovni, nicméně jeho logika se pro další úrovně (parlamentní či vládní) nemění. V případě parlamentní úrovně namísto agregovaného volebního zisku pracujeme s hodnotami podílu získaných mandátů (Ersson, Lane 1998: 22; Šedo 2011a).

Pedersenův vzorec samozřejmě dovoluje další úpravy. Jednou z nich je dekompozice výpočtu volatility pro různé bloky strany (Linek 2014: 28). Peter Mair a Stefano Bartolini (1990) tak například rozdělili politické strany dle jejich ideového profilu a počítali volatilitu v rámci bloku levicových a ne-levicových stran, což mimo jiné dovolilo porovnat, který z těchto dvou bloků více sytí celkovou hodnotu volatility. V praxi je matematická úprava vzorce pro výpočet blokové volatility velmi snadná. Jediným krokem, který je potřeba učinit je předem definovat, které strany sdružíme do prvního bloku a které do druhého bloku. Princip výpočtu zůstává identický. Další zajímavá dekompozice byla využita v práci Sarah Birch (2003). Autorka zde zkoumala volatilitu v postkomunistických zemích. Birch (2003: 121) tvrdí, že zkušenost zemí východní Evropy je odlišná od zkušenosti západoevropských demokracií, a při použití agregované voličské volatility jako ukazatele změny volebního chování, může dojít k nepřesné interpretaci výsledků. Toto stanovisko zdůvodňuje tím, že důvody pro zvýšenou volatilitu ve východních zemích (v porovnání se západními zeměmi) můžeme hledat spíše na straně nabídky (politických elit), z čehož autorka soudí, že se index voličské volatility nejev

¹⁵ Hodnota rozdílu musí být před konečným součtem převedena do absolutních hodnot. Musíme předejít situaci, kdy by se kladná a záporná čísla vzájemně vyrušila. Např. pokud jedna politická strana ve druhých volbách posílí a druhá oslabí (tzn. hodnota -20 bude do výpočtu vstupovat jako 20).

jako vhodný proxy ukazatel pro zachycení změny ve volebním chování (tedy změny na straně voličů).

Na tomto místě však skromně poznamenejme, že tento nedostatek není ani tak nedostatkem nástroje (Pedersenova indexu) jako spíše nedostatkem na straně jeho uživatele. Pakliže je naším primárním zájmem zachycení uvažování voliče, skutečně se nemusí použití agregovaného ukazatele ukázat jako vhodný. Teoreticky je možné, aby mezi dvěma volbami došlo k zániku jedné z politických stran s disciplinovaným elektorátem, což se v tomto případě může jevit jako proměnná mající na voliče silný efekt. V důsledku tohoto zániku dojde k navýšení volatility, aniž by její příčinou byla změna volebního chování na straně voličů. Pokud však máme silný, respektive teoreticky zdůvodněný předpoklad takového jevu, není lepší využít data z dotazníkové šetření? Birch na tento problém odpovídá tak, že to není zcela nutné. Tento problém (částečně) vyřešila tím, že rozdělila strany do dvou bloků podobně jako Mair a Bartolini (1990), avšak nikoliv podle ideového profilu daných stran, ale podle toho, zda se účastnily i předchozích voleb. Do výpočtu tak vstupují pouze strany, které se zúčastnily obou voleb.

Obdobný styl úpravy indexu využívají také práce Scotta Mainwaringa (Mainwaring et al. 2010 a Mainwaring et al. 2016.), v nich autoři rozdělili strany do bloku tzv. nových politických stran, jejichž výsledky pak zachycuje vněsystemová volatilita (*extra-system volatility*), a bloku tzv. tradičních politických stran, kterou zachycuje vnitrosystemová volatilita, (*within-system volatility*). Stejnou úpravu používají autoři studie *Revisiting electoral volatility in post-communist countries* (Powell, Tucker 2014) ve které autoři využívají stejného dělení avšak s odlišnou terminologií (volatilita *typu A*, pro nové politické strany a volatilita *typu B*, pro tradiční politické strany). Autoři této studie dále argumentují pro nutnost odlišení těchto dvou typů, kdy volatilita *typu B* představuje žádoucí prvek zastupitelské demokracie, protože znázorňuje přesun síly mezi politickými aktéry, kteří jsou součástí politického procesu, naopak volatilita *typu A* zachycuje vstup a odchod stran ze systému. Volatilita *typu A* je tak mnohem více spojena s nestabilitou stranického systému (Powell, Tucker 2014: 124).

Na tomto místě je však potřeba jisté kritické reflexe a odstupu od zmíněných argumentů. Je pravdou, že znalost informace o volatilitě způsobené vstupem nových politických stran v nám poskytuje vyšší informační hodnotu. Jestliže se snažíme porozumět problematice změny stranických systémů má pro nás tento ukazatel vysokou relevanci. Nicméně vnesení normativního hodnocení o tom, co je žádoucí (*typ B*) a co představuje riziko (*typ A*) není bez podrobnější znalosti kontextu dané země, respektive znalosti rozložení sil stranického systému v referenčních volbách, odůvodnitelné. Představme si situaci, ve které je zakořeněnou součástí

stranického systému antisystémová strana. Ve výpočtu bude taková strana označena jako tradiční, nicméně bychom s největší pravděpodobností netvrdili, že je její posílení žádoucí (bez ohledu na to, zda by měl tento nárůst přímý dopad například na kvalitu demokracie). A naopak, vyšší hodnota volatility způsobená vstupem nové politické strany nutně neznamena ohrožení stability, o to méně ohrožení demokracie. Z těchto důvodů se budeme držet doporučení uvedeného v úvodu této podkapitoly. Volatilita je pouze technický parametr, ze kterého nelze bez bližší znalosti kontextu vyvozovat, zda je určitá hodnota žádoucí či nikoliv.

Vrátíme-li se zpět k debatě o dekompozici indexu, všechna dělení sledují stejný cíl, a to rozlišení v přesunech volebních zisků u různých typů stran.¹⁶ Rozdělení volatility do bloků pro nové a tradiční strany má určitý kvalitativní přínos. Dokáže totiž lépe zachytit dynamiku změny než pouhý údaj o celkové hodnotě volatility. Tabulka č. 2 shrnuje výhody a nevýhody související s použitím agregovaného ukazatele volatility.

Tabulka č. 2 – Výhody a nevýhody agregovaného ukazatele volatility

Výhody	Nevýhody
Snadná interpretace výsledků.	Agregovaná úroveň dat (při interpretaci hrozí ekologická chyba; pro výzkum volebního chování nemusí být vždy vhodná).
Výsledky jsou standardizované, což umožňuje porovnání napříč zeměmi i v čase.	Výsledek je citlivý na arbitrárně zvolená kritéria (výběr stran podle překročení určité hranice hlasů, v případě rozdělení do bloků jsou pak důležitá kritéria řazení do těchto bloků).
Výsledná hodnota indexu je pevná, není zatížena chybou, kterou můžeme pozorovat v datech z dotazníkového šetření.	Výsledek nezohledňuje sílu jednotlivých stran.
Částečně zachycuje dynamiku vývoje.	
Je možné ji použít pro více úrovní (voličská, parlamentní či vládní).	
Dovoluje další úpravy (např. rozdělení na bloky stran).	

Zdroj: Vytvořeno autorem.

V tabulce výše by nás měl zajímat především druhý sloupec s uvedenými nevýhodami. Ty samozřejmě bereme v potaz a pokusíme se o jejich částečnou nápravu. Následující přehled argumentů a cílených korekcí, by nás měl přesvědčit o tom, že změny, které byly ve výpočtu provedeny, minimalizují, případně zcela odstraní některé slabiny. Primárně je třeba si

¹⁶ V tomto smyslu slouží označení politických stran za *tradiční* spíše jako pracovním názvem. Nové politické strany jsou takové, které se neúčastnily předchozích (referenčních) voleb a jejich výsledek tak ve výpočtu nemohl být zohledněn.

připomenout, že naším zájmem je zachycení změny stranického systému. Základní jednotkou analýzy byl zvolen stranický systém. Pro zachycení takové změny je žádoucí sledovat volatilitu na úrovni parlamentu. Na místo volební síly jednotlivých stran tak sledujeme jejich sílu v podobě obsazených mandátů¹⁷

První uvedenou slabinu představuje úroveň měření indexu, který je agregován na úroveň země. Z toho vyplývá možnost ekologické chyby.¹⁸ Jedná se o obecný jev, který může nastat při práci s agregovanými daty, respektive ve fázi interpretace vztahů, není tedy výhradně spojen s volatilitou. Jedinou možností, jak tuto chybu minimalizovat je uvědomění si její existence a následné zohlednění při interpretaci dat. Tento nedostatek musí zohledňovat především autoři zkoumající volební chování. Agregovaný index volatility nedokáže zachytit individuální přesuny voličů. V praxi může dojít k situaci, kdy všichni voliči změni oproti referenčním volbám volební preferenci, aniž se toto projeví na výsledné hodnotě (Linek 2014: 25). Jádrem naší práce je však zachycení změny ve stranických systémech. Nevýhoda je spíše upozorněním před možností chybné interpretace, než že by představovala zásadní omezení.

Citlivost volatility jako výsledek arbitrárně zvolených kritérií odkazuje především na problematiku při výběru politických stran, respektive jejich výsledků při výpočtu rovnice. V této souvislosti musí každý výzkumník v počáteční fázi práce stanovit podmínky, jež udávají, která strana vstoupí do výpočtu, případně do jakého bloku stran má být zařazena (viz výše např. rozdělení na nové a tradiční strany). Popis konkrétních problémů podpořený empirickou evidencí zdůvodňující, proč se jimi zabývat, byl velmi dobře zpracován v článku *The volatility of volatility* (Bértoa et al. 2017). Autoři článku nejprve poukazují na relativně nízkou korelaci při srovnání vypočítaných hodnot volatility mezi ostatními autory, kdy „... *koeficient variance (...) v jednotlivých zemích a volbách dosáhl průměrné hodnoty 0,31 (...) při porovnání jednotlivých zemí se výsledná variance pohybovala v rozsahu od 0,11 do 0,61. Z celkového počtu 1103 možných párových srovnání [pairwise comparasions] byla nalezena mezi autory shoda pouze v 0,8 % případů [a] průměrná korelace mezi zeměmi čítající alespoň 20 voleb byla 0,73* (Bértoa et al. 2017: 143; 145). Protože jsou zdrojová data pro všechny autory identická,¹⁹ zdůvodnění pro tak vysoké rozdíly musíme hledat jinde. Příčinou jsou právě odlišnosti v nastavených kritériích: (1.) Je nutné se rozhodnout, jak počítat menší politické strany

¹⁷ Takový pohled na sílu strany preferoval i G. Sartori (2005: 126), když říká: „...*síla strany je především výrazem její volební síly (...) hlasy jsou přeměněny na mandáty, což nás vede k síle parlamentní strany.*“

¹⁸ Ekologická chyba (*ecological fallacy*) ve zkratce znamená chybné usuzování na chování jedinců (individuální úroveň) ze vztahů nalezených na agregované úrovni.

¹⁹ Statistické úřady jednotlivých zemí (či jejich obdoba) vydávají oficiální volební výsledky, případně také existují volně dostupné databáze, které volební výsledky sbírají.

(ve smyslu volebního zisku) a (2.) jakým způsobem operacionalizovat kontinuitu politických stran (ve smyslu jejich sloučení, integrace, rozdělení apod.). První kritérium klade na výzkumníka otázku, zda počítat výsledek všech stran účastnících se voleb či nastavit omezení jako např. půlprocentní, dvou či pětiprocentní hranici. Nastavení druhého kritéria není úplně řešitelné a každý z autorů se v této věci liší. Tato praxe však nemusí být sama o sobě problémová, pokud jsou kritéria nastavena vhodně vzhledem k výzkumným otázkám či hypotézám jednotlivých prací a podložena odpovídajícím teoretickým zdůvodněním. Větší problém představuje skutečnost, kdy se ve výpočtu volatility odráží autorova neznalost kontextu.

Zamyslíme-li se nad řešením problémů s nastavením kritérií v kontextu našeho výzkumu, tak samotný fakt, že počítáme volatility pro parlamentní úroveň, zcela vyřeší nastavení prvního kritéria (kde procentuální hranice kopíruje redukční efekt volebního systému v dané zemi a daném čase voleb). Otázka nastavení druhého kritéria je o poznání složitější, avšak ani toto kritérium není neřešitelné. V odborné literatuře se objevila řada přístupů, které hledají a nabízejí odpověď (Birch 2003: 185; Sikk 2005; Šedo 2011a: 72). U kritéria nastavení kontinuity se však zkusme pozastavit nad tím, zda autoři snažící se tento problém definitivně vyřešit, nevycházejí z nepřesné počáteční úvahy. Asi bychom našli shodu na tom, že každá země má určitá specifika, ta mohou být následně reflektována v podobě stranického systému, tyto odlišnosti sice nemusí být natolik velké, aby zcela zamezovaly ve vzájemné komparaci zemí, přesto bychom měli specifický kontext zohledňovat. V této souvislosti se typicky nabízejí otázky: Jak zacházet s politickou stranou, která se mezi dvěma volbami rozdělila, sdružila či přejmenovala? Jakým způsobem zachytit její kontinuitu? Znamená změna názvu strany také přerušování její organizační kontinuity? Jak se vypořádat s případem přechodu silných osobností do jiné politické strany? Tyto otázky se navíc dále rozšiřují v případě, kdy se snažíme o zachycení volatility tzv. nových politických stran.

Řešení uvedených otázek staví každého výzkumníka před výzvu, pro kterou musí najít odpověď již v počáteční fázi výzkumu. Mnozí z autorů nabízejí návodná doporučení, kdy krok za krokem dojdeme ke standardizovanému výsledku, aniž tyto možné kontextuální odlišnosti dokážou zohlednit. Nabízí se tak otázka, zda by nebylo vhodnější zvolit takový přístup, který ke každému stranickému systému dané země přistupuje individuálně, a proto je ve výsledku k případným nuancím citlivější. Tento přístup byl preferován v rámci této diplomové práce.

Poslední zmíněná nevýhoda říká, že agregovaná volatility není schopná zohlednit sílu strany, a z toho důvodu příliš málo reflektuje míru kvalitativní změny. V praxi si můžeme představit politické strany se ziskem 5 % a 50 % mandátů v referenčních volbách, které

v následujících volbách obě ztratí 5 % mandátů. Pro jednu z nich to může znamenat oslabení při uchování dominantního statusu, pro druhou pak úplné vyřazení z parlamentu a zánik. Tento nedostatek zřejmě není možné spolehlivě odstranit. Lze jej však částečně zmírnit tím, že hodnotu volatility (po vzoru výše) rozdělíme do bloků. Nejvhodnější způsob, který teoreticky a konceptuálně zachycuje změnu stranického systému, je rozdělení na blok tzv. nových politických stran a tzv. tradičních politických stran. K celkové volatilitě tak přidáme další informaci, která k již zachycené změně doplní i další kvalitativní hledisko. Tabulka č. 3 shrnuje argumenty výše představené debaty o nevýhodách, které vyplývají z používání agregovaného indexu volatility. Čtvrtý sloupec pak stručně popisuje výsledný stav původně představených nevýhod po provedení zvažovaných úprav.

Tabulka č. 3 – Nevýhody agregované volatility po úpravě

	Původní nevýhoda	Zvolená úprava	Stav po úpravě
Agregovaná úroveň dat.	Ekologická chyba.	Nelze vyřešit, pouze zohlednit při interpretaci.	Výpočet nebude ovlivněn.
	Přesuny voličů na individuální úrovni.	Pro měření změny na úrovni stranického systému není tato nevýhoda relevantní.	Výpočet nebude ovlivněn.
Citlivost výsledné volatility na nastavení kritérií.	Nastavení hranice pro zahrnutí politických stran.	Pro měření změny na úrovni stranického systému není tato nevýhoda relevantní.	Výpočet nebude ovlivněn.
	Nastavení kritéria pro operacionalizace kontinuity politické strany.	Snaha přistupovat ke každé zemi individuálně a tím maximálně zohlednit daná specifika.	Výsledek výpočtu může být stále ovlivněn, úprava však maximalizovala validitu.
Výsledek neodráží sílu jednotlivých stran.	Index nezohlední kvalitativní prvek změny.	Rozdělení výsledku do bloku tzv. nových stran a tzv. tradičních stran.	Připojení výsledku volatility pro blok tzv. nových politických stran částečně zmiňovaný nedostatek kompenzuje.

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Žádný analytický nástroj, který se snaží postihnout tak komplexní jev, jakým je změna, není absolutně bezchybný. Mnozí autoři byli nuceni provádět úpravy vždy s ohledem na jejich oblast zájmů a cíle, kterých chtěli dosáhnout. Z jejich zkušeností jsme při zvažovaných úpravách vycházeli. Pedersenův index volatility se vzhledem k námi zkoumané problematice,

kteřou představuje zachycení změny ve stranických systémech, jeví jako vhodný nástroj. Navrhované úpravy dovolují maximalizovat validitu a reliabilitu výsledků. Současne lze nevýhody spojené s jeho použitím minimalizovat či zcela odstranit. Největší vliv pro zpřesnění představuje vhodné nastavení dimenze měření, tedy měření parlamentní volatility, která v konceptuální rovině odráží změnu na úrovni stranických systémů lépe než dimenze voličské volatility.

1.2. Teoretická reflexe změn stranických systémů

Literatura zabývající se problematikou změn stranických systémů je velmi rozsáhlá. Navíc můžeme při čtení narážet na velké množství přístupů prostřednictvím kterých autoři na výzkum proměn stranických systémů nahlíží. Často se také setkáváme s terminologickou nejednotností. Zároveň se ani této oblasti výzkumu nevyhnul jistý etnocentrismus při interpretaci, kdy mnozí autoři promítají do výzkumu osobní zkušenost se zemí jejich původu (Říchová 2008: 36). I možná z těchto důvodů je odborná debata v této oblasti méně přehledná.

Pro účely tohoto textu stojí ve středu našeho zájmu především ta část výzkumu stranických systémů, která nevychází z pozorování praxe jedné země (často se např. jedná o případové studie jednotlivých zemí). Naši pozornost proto zaměříme na texty, jejichž autoři se snažili postihnout dlouhodobější časové trendy či komparovat systémy napříč zeměmi. S ohledem na výběr evropských zemí bude též reflektovaná literatura primárně vycházet z analýz systémů, které se nacházejí v Evropě. Tato podmínka v sobě bezesporu nese omezení, související s politickým vývojem, v jehož důsledku nemůžeme uvažovat až do 90. let o změnách stranických systémů v zemích východní Evropy. Zároveň bude preferován přístup zkoumající změnu na makroúrovni (tj. na úrovni stranického systému či společnosti dané země) spíše než na mikroúrovni (tj. úroveň politické strany či jednotlivých voličů). Přičemž je z podstaty vzájemné blízkosti a vzájemného prolínání velmi obtížné tuto podmínku dodržet. Změny stranických systémů totiž v časové logice následují až po změně volebního chování, která je zpravidla zkoumána na úrovni jednotlivých voličů. Zároveň tento vztah problematizuje skutečnost, že se změna na mikroúrovni nemusí promítnout do změny na makroúrovni.

Vhodný vstup do problematiky proměn stranických systémů představuje koncept konfliktních linií (*cleavages*) norského politologa Steina Rokkana. Tento koncept je často využíván pro zachycení a vysvětlení utváření dlouhodobých vazeb mezi politickými stranami a voliči a také k vysvětlení podoby stranického systému (Hloušek 2002: 398; Navrátil 2007:

247). Pod konfliktní linií si můžeme představit dělicí čáru, která je vedena mezi společenskými skupinami, jež zaujímají odlišné stanovisko vůči nějakému problému, „...pokud je toto soupeření dostatečně intenzivní a dlouhodobé, dojde k rozčlenění dané společnosti na různé segmenty, které jsou v politice reprezentovány příslušnými politickými stranami“ (Murphy in Hloušek, Kopeček 2004: 34). V uvedené citaci zaměříme naši pozornost zejména na adjektiva „intenzivní“ a „dlouhodobé“. Ta jsou totiž pro určení toho, co můžeme za konfliktní linii považovat, a co ještě ne, velice důležitá. Mnohé spory a názorové střety nad rozličnými společenskými tématy vídáme v různých podobách prakticky denně. Tyto momentální spory ovšem samy o sobě nejsou postačující podmínkou pro vytvoření konfliktní linie, respektive nemusí vést k politizaci daného konfliktu v míře dovolující vznik nové politické strany, která by zájem takového společenského segmentu hájila.

Asi nejvýznačnější práce, která se konfliktními liniemi zabývá a zároveň položila teoretický rámec pro další uvažování, je již v úvodu zmiňovaná *Party Systems and Voter Alignments* autorů S. Lipseta a S. Rokkana (1967). Ti společně s autorským týmem „...propojují sociálně ekonomický kontext historického vývoje vybraných společností s postupným vývojem politických stran a jejich typologií v souvislosti národní a průmyslové revoluce“ (Říchová 2008: 10). Text se zaměřuje na výzkum vybraných západoevropských zemí a je prostoupen základním předpokladem, že současná podoba politických stran, respektive stranických systémů je výsledkem dlouhodobých historických procesů, jejichž spouštěčem byla národní a průmyslová revoluce.²⁰ V reakci na vytvořené konfliktní linie, které byly produktem těchto dvou revolucí, se pak profilovaly nově vznikající politické strany, což umožnilo vytvoření vazeb (*alignments*) mezi voliči a stranou, která jejich zájmy reprezentovala (Hloušek, Kopeček 2004: 35). Lipsetova a Rokkanova práce do dnešního dne vyvolala spoustu reakcí v podobě odborných textů. Samozřejmě původní dílo nezůstalo prosto kritiky, v rámci které docházelo také k zpřesňování a korekci samotného konceptu konfliktních linií (např. Katz 2001; Mair 2001; Shamir 1984; Bértoa 2014: 17). Současně můžeme pozorovat snahu spočívající v rozšiřování čtveřice definovaných konfliktních linií o další v reakci na společenský a politický vývoj.²¹

²⁰ Tyto historické procesy se pak projeví ve dvou dimenzích, *teritoriální* a *funkcionální*. Výsledkem tak bylo vytvoření celkem čtyř konfliktních linií. V rámci národní revoluce se jedná o konflikt mezi centrem-periferií a státem-církví. Následkem průmyslové revoluce pak vznikly konflikty mezi městem-venkovem a vlastníky-pracujícími. Právě poslední konfliktní linii (vlastníci-pracující) považuje Rokkan za nejdůležitější, protože na rozdíl od předchozích tří konfliktních linií, které vysvětlovaly rozdílný vývoj evropských stranických systémů, měla tato homogenizující impakt (Lipset, Rokkan in Hloušek 2002: 400).

²¹ Asi nejznámější rozšíření představuje Inglehartova konfliktní linie materialismus-postmaterialismus.

Výsledkem úvah o konfliktních liniích a jejich společenském dopadu je autory formulovaná hypotéza o zamrznutí (*freezing hypothesis*). Tato hypotéza, jak už její název napovídá, hovoří o stabilizaci západoevropských stranických systémů v období od počátku 20. let, kdy docházelo k rozšíření institutu všeobecného volebního práva, až do konce 60. let (Lipset, Rokkan 1967: 50). Autoři si v této souvislosti kladou například otázky: Jak bylo možné, že tak vysoký počet stran utvořených na konci první světové války dokázal přežít nejen období fašismu či nacismu, ale také kulturní a společenské změny? Jak je možné, že si tyto strany dokázaly uchovat velké množství voličů, kteří se s nimi identifikovali a tuto identifikaci udržet i navzdory generační obměně? (Lipset, Rokkan 1967: 51). Zamrznutí tedy odkazuje na pozorovaný stav ve zkoumaných západoevropských zemích, jejichž politické strany (a stranické systémy) se až na menší výjimky dokázaly v čase reprodukovat, takže jejich podoba v 60. letech stále refletovala konfliktní linii z 20. let (Mair 2001: 24). Příčinné mechanismy tohoto zamrznutí můžeme hledat jak na straně jednotlivých politických stran, které dokázaly přetrvat organizačně stabilní, tak na straně voličů, kteří ve volbách chovali velmi loajálně. Sami autoři si však uvědomovali možnou problematičnost, se kterou se můžeme potýkat při snaze o globální platnost této hypotézy, proto i v původním textu dávají prostor určitým výjimkám.

Kritickým příspěvkem, který platnost hypotézy o zamrznutí stranických systémů do jisté míry zpochybňuje, obohatila debatu izraelská politoložka Michal Shamir. V úvodní části článku *Are western party systems frozen?* hodnotí vývoj odborné debaty, ve které mnozí autoři hypotézu o zamrznutí dostatečně nereflektovali. Ve své studii se snaží tuto mezeru vyplnit. Kromě závěrečných zjištění můžeme spatřovat přínos jejího článku také v přístupu, který autorka ve výzkumu používá. Pro testování hypotézy o zamrznutí stranických systémů konceptualizuje „zamrznutí“ do modelu „...v rámci kterého jsou stranické systémy považovány za výsledný produkt samy sebe v čase (...) jejich změna zcela či z velké části závisí na jejich minulé podobě (...) míru stabilita je tak možné predikovat na základě předchozí zkušenosti.“ (Shamir 1984: 37). Tento dynamický model staví do protikladu k modelu vycházejícímu z doslovné interpretace původní hypotézy, který by nahlížel na stranické systémy jako na zcela konstantní a nedovoloval by žádnou změnu. Autorka poté sleduje časový vývoj trojice vybraných parametrů stranických systémů: (1.) volatilitu, (2.) fragmentaci a (3.) ideologickou polarizaci. Prostřednictvím statistické techniky autoregresního integrovaného klouzavého průměru (ARIMA) analyzuje na vzorku 542 voleb 19 stranických systémů západních zemí.

Výsledkem je konstatování, že většina ze zkoumaných stranických systémů nemohla a nemůže být považována za zamrzlé (Shamir 1984: 68, 70).²²

Pro účely této diplomové práce ovšem není potvrzení či vyvrácení hypotézy o zamrznutí stranických systémů důležité. Přínos hypotézy v debatě o změně stranických systémů totiž spatřujeme především v její „provokativnosti“. Je hodnotná, aniž obstojí při konfrontaci s reálnými daty. Zkusme si namodelovat situaci, ve které jsou voliči pevně spojeni s konkrétní politickou stranou, což se následně odráží v jejich volebním chování (tzn. volí tutéž politickou stranu, nebo ve volbách pravidelně absentují), zároveň je splněna podmínka organizační kontinuity dané politické strany a konstantního institucionálního prostředí (zejména volebního systému). Pokud budou výše uvedené podmínky platné, nutně se dostáváme do stavu nulové volatility, která bude na výstupu produkovat stále stejnou podobu stranických systémů. Je zcela samozřejmé, že takto nastavený myšlenkový experiment není při srovnání s reálnými daty udržitelný, může však posloužit jako krajní „bod nula“ na pomyslné ose volatility. Obdobně přínos studie autorky Shamir nemusíme hodnotit podle závěrů, které přináší, ale spíše pro metodologickou úvahu, jenž se promítnula do podoby dynamického modelu změny stranických systémů. Na základě předpokladu o možnosti predikce současné podoby stranického systému z jeho dřívější podoby je formulována první hypotéza práce:²³

Hypotéza 1: Vyšší hodnota volatility stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.

Vrátíme-li se zpět ke změnám stranických systémů, v průběhu 60. a 70. let se západní svět dostává do další politické fáze, kdy „...období stability vystřídala éra nestability a rozvolnění vazeb“ (Ersson, Lane 1998: 20). Tato fáze je charakteristická větším důrazem na nová tzv. post-materialistická témata. Jedná se například o požadavek na čisté životní prostředí či střídme využívání jaderné energie. Do popředí se dostávají i otázky rovnosti pohlaví a minorit či kvalita vzdělávání. Tato témata byla vnímána jako výsledek post-industriální

²² Tento závěr je potřeba zasadit do širšího kontextu. Jak přesně můžeme hypotézu o zamrznutí testovat? Co konkrétně má být zamrzlé? A existuje hranice, po jejímž překročení zjistíme, že systém není zamrzlý? Např. Mair (2001: 30) ve svém textu rozlišuje několik úrovní zamrznutí. Nadto soudí, že se o hypotézu v tomto slova smyslu vůbec nejedná, a Lipset s Rokkanem se pouze snažili o popis toho, co v evropských společnostech pozorovali.

²³ Částečnou podporou pro první hypotézu může být také závěr článku *Hurricane Season*, ve kterém autoři Tim Houghton a Kevin-Deegan Krause (2015: 68–69) na základě dat shromážděných od 90. let až po rok 2013 v zemích východní Evropy, pozorují vzorec stranické soutěže připomínající „subsystém“, ve kterém jsou přítomny tři prvky: (1.) ztráta volebního zisku etablovaných stran (2.) na úkor nových „nezkorumpovaných“ stran, které následně (3.) volební podporu ztrácejí na úkor ještě novějších stran.

revoluce (Lipset 2001: 6). Ke změně dochází také ve složení společnosti. Především klesá podíl dělníků, a naopak přibývá zaměstnanců ve službách (Mair 1997: 47). Výzkum této oblasti je spojen zejména se jménem Ronalda Ingleharta (1971, 1981), který svůj zájem soustředil hlavně na problematiku generační výměny, respektive změnu hodnotových preferencí společností ve vyspělých zemích. Inglehart (2009: 223) si všímá toho, že se hodnotová změna neudála náhodou. Na jejím počátku stály sociální jistoty a materiální zabezpečení, ve kterých byla nová generace socializována. Poválečný ekonomický růst v kombinaci s vytvořením sociálního státu (*welfare state*) poskytoval odpověď na dlouho aktuální a nejistou otázku fyzického přežití.²⁴ Poválečné generace západoevropských států se nacházely v situaci bezprecedentního ekonomického růstu a bezpečí, která dovolovaly hodnotový přechod od materialismu k postmaterialismu. Inglehart tak přispívá do debaty o změně stranických systémů dvěma hypotézami. První (*scarcity hypothesis*) hovoří o tom, že hodnotová změna je závislá na socioekonomické situaci obyvatel, druhá (*socialization hypothesis*) tvrdí, že vliv prostředí na změnu hodnot je důležitý především v období dospívání člověka, přičemž se umocní až generační obměnou.

Podobně jako v případě rokkanovských konfliktních linií bychom mohli debatě nad změnou v období 60. let věnovat daleko více prostoru. Vzhledem k tématu diplomové práce však zúžíme náš pohled na to, jaký dopad představovala tato změna na podobu a vývoj stranických systémů. Na příkladu výše jsme si definovali podmínky (stabilní volební chování, kontinuita politické strany a konstantní institucionální parametry), které musí platit, aby docházelo k reprodukci stranických systémů v nezměněné podobě. Tento hypotetický stav je pouze ideálním typem, který v praxi nebyl pozorovatelný ani před 50. lety, nicméně změny, které se udály v průběhu 60. let (a pokračovaly další dekády), vytvořily situaci, která jakékoliv možné úvahy o fixaci stranických systémů zcela znemožňuje. Konkrétně nás bude v tomto kontextu zajímat oslabení vazeb mezi voliči a politickými stranami, které nastaly jako důsledek společenských a politických změn. V odborné literatuře je tento jev označován jako rozvolnění (*partisan de-alignment*) a pro pochopení dynamiky změn evropských stranických systémů se právě tento koncept jeví jako klíčový.

K rozvolňování vazeb docházelo v jednotlivých zemích v různé míře (Dalton 2002: 22; Hloušek, Kopeček 2004: 40), což ponechávalo prostor pro vysvětlení příčin rozvolnění

²⁴ V původním článku uvádí Inglehart (1971: 991) příklad se ztraceným poutníkem. Jeho momentální potřeba (motivována fyzickým přežitím) je ukojení žízně, pro nalezení vody proto vynaloží veškeré zdroje. Po jejím získání se aktuální potřebou stává získání potravy. Tento logický řetězec pokračuje až na úroveň zvyšování jedincova sociálního statusu. Tento model přemýšlení velmi věrně kopíruje tzv. Maslowovu pyramidu.

specifickým kontextem daných zemí, respektive reakcí obyvatel na momentální politickou situaci.²⁵ Nicméně jak se zanedlouho ukázalo, rozvolnění se stalo všeobecným trendem. Samo rozvolnění se nemusí vždy promítnout do volebního chování, pravděpodobnost volby stejné strany se však v důsledku něj snížila. Odborné práce reflektující toto období se víceméně shodovaly v opuštění konceptu rokkanovských konfliktních linií jako možného vysvětlení podoby stranických systémů (Ersson, Lane 1998; Mair 2002; Pedersen 1979). Pro zachycení vztahu mezi generační obměnou, respektive změnou hodnotových preferencí ve společnosti a volatilitou na úrovni stranického systému byla formulována hypotéza:

Hypotéza 2: Vyšší počet uplynulých let od roku 1945 vede k vyšší volatilitě stranického systému.

Změna volebního chování se do podoby stranických systémů zpočátku promítala pomalu, nicméně koncem 80. let se mění i tento stav (Mair 1997: 46; Mair 2002: 124–125). Ve větší míře se také začíná projevovat trend, kdy se voliči odvrací od tradičních stran a častěji vyhledávají nové alternativy (viz přehled v tabulce č. 3), přičemž posilují volební zisky zejména stranické rodiny zelených či krajně pravicových stran.

Tabulka č. 3 – Průměrný volební zisk nových politických stran v letech 1960–1990

Země	60. léta	70. léta	80. léta	90. léta	Rozdíl mezi ziskem v 60. a 90. letech
Nizozemsko	2,3	26,6	44,5	45,9	43,6
Belgie	2,8	11,4	12,9	23,7	20,9
Finsko	1,6	8,2	13,7	22,3	20,7
Lucembursko	3,1	12,0	11,5	22,4	19,3
Island	2,4	4,7	19,3	21,6	19,2
Dánsko	8,7	26,9	30,7	24,9	16,2
Norsko	3,9	13,6	15,1	19,7	15,8
Švédsko	1,1	1,6	4,5	14,5	13,4
Rakousko	1,7	0,1	4,1	11,5	9,8

Zdroj: Mair (2002: 134). Upraveno autorem. Seznam zemí byl seřazen podle velikosti rozdílu mezi 90. a 60. lety

²⁵ Hloušek a Kopeček (2004: 40) uvádějí konkrétní příklad s volbami v Dánsku z roku 1973, které znamenaly skutečné volební zemětřesení, při kterém „...drasticky klesaly volební zisky etablovaných stran“. Naproti tomu švédský stranický systém zůstával velmi stabilní až do pozdních 80. let. Vhodným ilustračním příkladem může být také izraelská zkušenost. Po šestidenní válce v červnu 1967 došlo ke změně do té doby dominantní socioekonomické konfliktní linie, strany po tomto období přejaly jako hlavní dělicí osu teritoriální-obrannou. Volby v roce 1973 pak ukončily éru dominance Labour party, na úkor které posílila strana Likud (Hazan 1998: 145).

Předcházející řádky bychom mohli shrnout následovně: Na počátku 90. let se nacházíme v období nejistého volebního chování (mikrouroveň), zvyšující se nestability a nepředvídatelnosti, která se ve srovnání s minulými lety ve větší míře odráží i na podobě stranických systémů (makrouroveň). Za těchto okolností se více než kdykoliv předtím objevuje poptávka po identifikaci proměnných, které se změnou stranických systémů souvisí. Výše jsme ve stručnosti nastínili kontext, který nyní poslouží jako základ pro další přemýšlení.

1.3. Proměnné ovlivňující volatilitu stranických systémů

Naším zájmem je zodpovědět v úvodu položené výzkumné otázky: (1.) *Které proměnné dokáží vysvětlit rozdílnou hodnotu volatility na úrovni stranických systémů* a (2.) *jaká je velikost efektu a směr těchto proměnných*. Předtím než můžeme pokračovat dále, bude potřeba si připomenout několik bodů, které z takto formulovaných otázek plynou. Jak už bylo řečeno dříve, náš zájem se zúžil na pozorování volatility stranických systémů, což také částečně omezuje (či zpřesňuje) výběr relevantních proměnných, které s touto změnou mohou souviset. Především se jedná o takové proměnné, které se vyskytují na agregované úrovni, tedy na úrovni dané země. Protože zároveň víme, že změna stranického systému následuje zpravidla až po změně na individuální úrovni, tedy ve volebním chování konkrétního voliče, případně nevoliče, bude toto nutné u vybraných proměnných zohlednit. Této problematice bude věnován prostor v následující metodologické kapitole.

V předchozí podkapitole byly stručně představeny vybrané teorie, respektive hypotézy, které se pokoušely o vysvětlení změn stranických systémů. Avšak zvažovaných proměnných můžeme v literatuře nalézt mnohem více. Protože je oblast našeho zájmu velmi mnohovrstevnatá, není možné předpokládat, že existuje ucelená baterie proměnných, která by dovolovala jednoznačně zodpovědět zkoumaný problém. Na straně druhé taky platí, že model, který je založený na desítkách nezávisle proměnných zpravidla není použitelný. Zaprvé se můžeme potýkat s ryze technickými problémy, např. kdy množství nezávisle proměnných vyžaduje odpovídající počet případů, které nemusí být k dispozici, zadruhé by se autoři využívající statistické modely měli snažit o maximalizaci věcné interpretace, která z těchto

modelů plyne, což zahrnutí velkého množství nezávisle proměnných značně komplikuje.²⁶ Uvedené důvody proto prosím mějme na paměti při čtení následujících řádek.

Pro snadnější orientaci byly vybrané proměnné seskupeny do čtyř tematických skupin: *politická*, *institucionální*, *socioekonomická* a poslední kvaziskupinu představuje skupina *interakční*. Na tyto skupiny by nicméně nemělo být pohlíženo jako na vzájemně se vylučující kategorie. Naopak je velmi silně pravděpodobná jejich empirická provázanost. Výběr konkrétních proměnných bude doprovázet argumentace založená na teoretických předpokladech. V závěru každé skupiny pak bude formulována hypotéza o předpokládaném vztahu vzhledem k volatilitě stranických systémů.

První vybrané proměnné byly zařazeny do skupiny *politických* proměnných. Pro proměnné zařazené do této skupiny je sjednocujícím znakem, že jsou dominantně, pokud ne výhradně, produktem politické reprezentace. Jak už bylo v dřívějších studiích prokázáno (Tavits 2008; Bischoff 2013) volatilita není pouze produktem faktorů na straně poptávky, tedy voličů, ale také faktorů na straně nabídky, tedy politické reprezentace. V předchozí kapitole byla zmíněna konceptualizace dynamického modelu stranického systémů autorky Shamir (1984), která zastávala pozici, že aktuální podoba stranického systému odráží jeho dřívější podobu. Úvaha o jisté setrvačnosti stranického systému by ani v případě volatility neměla být opomíjena. Pokud se však budeme snažit z tohoto vztahu vyextrahovat vhodné proměnné můžeme narazit na další otázky. Jaká je podoba kauzálního řetězce, respektive jednotlivých částí, které na této úrovni vedou k větší volatilitě systému? Které konkrétní proměnné zvolit?

Vedle již zmíněného parametru volatility, na základě kterého byla formulována první hypotéza, se mezi základní vlastnosti stranického systému řadí i fragmentace (Duverger 1954) a polarizace (Sartori 1976). Z hlediska fragmentace se docela intuitivně nabízí vysvětlení, proč by měla právě tato vlastnost stranického systému vést ke zvýšené volatilitě. Z pohledu voliče představuje existence většího množství stran širší nabídku, a tedy větší možnost volby. Navíc nesmíme zapomínat, že se jedná o vlastnost stranického systému. Tyto politické strany jsou již prověřeny tím, že se ve vrcholové politice, vyskytly minimálně jednou. S tím je spojený fakt, že již obstály ve volební soutěži (vynecháme-li případy stran, které vznikly odštěpením, případně seskupením v rámci volebního období) a s největší pravděpodobností má proto většina populace povědomí o jejich existenci. Samotná vysoká fragmentace se nemusí nutně projevit

²⁶ Za optimální stav (který je nicméně z povahy sociální reality nedosažitelný) můžeme považovat takový model, který za pomoci minimálního počtu proměnných dokáže vysvětlit maximální množství rozptylu.

na volatilitě stranického systému (například silně segmentovaná společnost inherentně předpokládá také vyšší fragmentaci plynoucí z potřeby politické reprezentace jednotlivých segmentů), nicméně po zohlednění kontextu nízké identifikace voličů s konkrétní politickou stranou, vyšší nedůvěry a nezájmu o politiku se budeme přiklánět spíše k opaku:

Hypotéza 3: Vyšší fragmentace stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.

Další důležitý parametr stranických systémů představuje míra polarizace. Ta nám sděluje, nakolik jsou jednotlivé strany tvořící stranický systém od sebe ideově vzdáleny. Je pravdou, že polarizace byla spíše než s výzkumem volatility spojována s výzkumem funkčnosti stranických systémů (Sartori 2005). Nicméně pro její zařazení jako vysvětlující proměnné ve vztahu k volatilitě stranických systémů existuje dobrý důvod. Ten souvisí s historickým vývojem samotných politických stran, případně také s vývojem vztahu voličů k těmto stranám. Podkapitola výše nastínila trendy, které se ve vývoji tohoto vztahu udály, důležitým je zejména pokles loajality ve volbě stejné politické strany. S tímto souvisí koncept tzv. univerzální či všelidové strany (*catch-all party*), který vytvořil už v roce 1954 německý politolog Otto Kirchheimer. Koncept všelidové strany procházel v čase kontinuálním vývojem,²⁷ nicméně přetrvávajícím prvkem je autorův důraz na ideovou orientaci takových stran. Tyto strany se ve snaze zahrnout co nejširší spektrum voličů budou snažit o zmírnění důrazu na ideologii a v důsledku toho oslabovat politické konflikty. Tato snaha však může působit na voliče i způsobem, kdy je pro něj komplikovanější rozlišit jednotlivé politické strany od sebe navzájem. Toto sblížení pak může vést ke zvýšení pravděpodobnosti voliče k volbě nové strany, která se profiluje jako anti-mainstreamová. Kluver a Spoon (2019: 14) tento jev potvrzují na datech individuálního volebního chování voličů západoevropských zemí. Polarizace ve vztahu k volatilitě stranického systému byla tedy formulována na ose krajně levicové a krajně pravicové strany proti ostatním stranám:

Hypotéza 4: Vyšší zisk mandátů krajně levicových a krajně pravicových stran v předchozím volebním období vede k nižší volatilitě stranických systémů.

²⁷ Krouwel (2003: 24) říká, že koncept *catch-all party* byl pouze výstupem Kirchheimerova uvažování o vývoji a transformaci funkční role politických stran. Strany se podle něj stávaly lhostejnými k občanské společnosti a stávaly se méně zakořeněnými, v tomto smyslu byly jeho obavy spojeny především z vytvoření kartelové strany (*state-party cartel*).

Další skupina proměnných byla označena jako *institucionální*. Proměnné zařazené do této skupiny mohou být charakterizovány jako integrální součást legislativního rámce dané země. Ač tedy v nějaké fázi jejich vývoje prošly legislativním schvalováním, jejich působení ve vztahu k současné podobě stranických systémů není podmíněno aktuální politickou situací či rozložením politických sil. První proměnnou, jejíž efekt na výslednou podobu stranického systému byl v odborné literatuře již zvažován a postupem času se stala předmětem širokých debat, představuje volební systém (shrnutí vývoje odborné debaty např.: Kouba 2014; Lebeda, Novák et al. 2004; Grofman, Lijphart 2003; Taagapera 2007). Uvažování o vlivu volebního systému na podobu stranického systému má velmi dlouhou tradici. V našem prostředí můžeme počátek této debaty pozorovat již v období první republiky, například v dílech tehdejšího poslance Otakara Krouského či Karla Sladkovského, který předpokládal u poměrného volebního systému multiplikační efekt (Sladkovský in Kouba 2014: 99). Systematizací této otázky představovaly texty M. Duvergera, na něž poté navazovala velká spousta dalších autorů. Z pohledu dnešního volebního výzkumu je v otázce kvantitativního přístupu zohledňována skutečnost, že velikost účinku volebního systému na podobu stranický systém může být odhadován jen v interakci s dalšími relevantními proměnnými (Clark, Golder 2006). Odborná literatura v této oblasti je velmi bohatá, nicméně naší ambicí není její podrobné zmapování. Tento velmi stručný vhled proto shrňme do předpokladu, že prokazatelný vliv volebního systému na různé vlastnosti stranických systémů bude také zahrnovat vliv na jejich míru volatility. Z pohledu konceptualizace volatility na úrovni stranického systému (viz podkapitola 2.1) efekt volebního systému však nelze měřit přímo.²⁸ Její působení je totiž inherentně kontrolováno ve výpočtu hodnoty závisle proměnné (viz podkapitole 2.1. této práce; Ersson, Lane 1998: 28), zadruhé je též částečně integrován ve dvou dříve představených nezávisle proměnných (fragmentaci a volatilitě stranického systému v předchozích volbách).

Druhou proměnnou, která byla zařazena do této skupiny je proměnný zachycující uplynulý čas mezi dvěma volbami. Přičemž se předpokládá, že pokud mezi volbami uplynul delší časový úsek, po čas výkonu vládního mandátu nedošlo k politické krizi, která by vyžadovala řešení v podobě vyhlášení předčasných voleb. Pokud naopak k takové krizi došlo, občané mohou na nastalou situaci v následujících volbách reagovat volbou nové politické strany.

²⁸ Další problém představuje specifikace zvoleného regresního modelu s fixními efekty, který z principu zamezuje odhad efektu proměnných, které se v čase nemění (*tzv. time-invariant variables*). Viz následující metodologická část.

Hypotéza 5: Delší období mezi dvěma volbami povede k nižší volatilitě na úrovni stranického systému.

Třetí skupinu tvoří proměnné mající společný základ v socioekonomických ukazatelích na úrovni státu. V odborné literatuře můžeme v souvislosti s volebním chováním najít silné teoretické předpoklady (*economoc voting*, příp. *retrospective economic voting*), které do středu svých úvah kladou ekonomickou situaci voliče, která se ve výsledku odráží v jeho volebním chování. V obecné rovině jsou takové teorie založeny na paradigmatu racionálního chování. Logika jejich argumentace je tak výstupem postulátu o racionálním chování, kdy se daný jedinec snaží o maximalizaci vlastního prospěchu a současně o minimalizaci nákladů. Na základě těchto úvah byly vybrány první dvě proměnné, kterými jsou ukazatel *změna HDP na osobu*, která se udává mezi dvěma volbami, a také *absolutní hodnota parity kupní síly na osobu*. Souvislost s používáním ukazatelů HDP se v literatuře objevuje častěji pro vysvětlení změny ve volební podpoře vládních a opozičních stran (Bochsler, Hanni 2018; Roberts 2008), kdy voliči zpětně hodnotí uplynulé volební období a odměňují, nebo naopak trestají vládní strany za výkon v ekonomické oblasti. Pro účely tohoto textu bylo nutné zmíněnou argumentaci posunout ještě o krok dále. Předpokládáme totiž, že voliči budou hodnotit odpovědnost politických stran jako jednoho bloku, respektive že pokles v rychlosti růstu ekonomiky vyjádřený pomocí ukazatele HDP povede k vyšší volatilitě na úrovni stranického systému a vice versa.

Hypotéza 6: Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb povede k nižší volatilitě stranického systému.

Druhá proměnná *parita kupní síly na osobu* plní spíše kontrolní funkci. Její role ve vztahu k volatilitě stranického systému není jednoznačně zdůvodnitelná. Zvažovaný efekt na změnu stranického systému může být obousměrný. Pokud budeme vycházet z teoretického předpokladu, který byl představen v předchozí podkapitole, který má základ v přemýšlení R. Ingleharta, vyšší absolutní hodnota v paritě kupní síly by měla souviset spíše s nárůstem volatilitě. Příznivé socioekonomické předpoklady v souvislosti s generační obměnou na makroúrovni ovlivňují volební chování jedince způsobem, který na výstupu vede k nižší loajalitě a volební disciplinovanosti. S podobnou mírou pravděpodobnosti bychom mohli předpokládat opačný efekt proměnné, protože společnosti v zemích s nižší ekonomickou úrovní

budou náchylnější k volbě nových politických stran, které slibují nápravu tohoto stavu. Jelikož nelze formulovat dvě protichůdné hypotézy (tato je již inherentně přítomna ve formě tzv. nulové hypotézy, která není v textu explicitně formulována) bude preferována pouze formulace prvního předpokládaného vztahu:

Hypotéza 7: Vyšší hodnota parity kupní síly na úrovni státu povede k vyšší volatilitě stranického systému.

Poslední proměnnou zařazenou do této skupiny představuje změna ve volebních účasti od referenčních voleb k následujícím volbám. S touto proměnnou není asociován žádný teoretický předpoklad, pro který bychom mohli nalézt oporu v odborné literatuře. Přesto se zdá jako vhodná proxy proměnná pro zachycení blíže nespecifikovaného společenského vzepětí v reakci na nějakou nepředpokládanou událost. Pokud nastane situace, která bude mít vliv na výrazný nárůst či pokles volební účasti, můžeme odhadovat, že ve výsledku bude mít taková událost také vliv na změnu stranického systému.

Hypotéza 8: Změna volební účasti povede k vyšší volatilitě stranického systému.

Pro poslední skupinu byl zvolen pracovní název *interakční*. V principu se nejedná o samostatnou skupinu, ve které budou představeny nové proměnné. Naopak je založena na již výše prezentovaných proměnných. Inovativní hledisko spočívá v jejich vzájemné interakci. Přestože je z technického hlediska možné ověřit desítky různých kombinací již zvolených proměnných, jako teoreticky nejvíce plausibilní byla zvolena interakce změny HDP a fragmentace stranického systému (přičemž i nadále platí, že jejich hodnoty vycházejí z údajů pro předchozí volební období). Teoretický předpoklad ekonomické volby předpokládá situaci, ve které růst ekonomiky ve srovnání s předchozím volebním obdobím povede k nižší volatilitě, tento efekt bude navíc silnější v kontextu málo fragmentovaného stranického systému:

Hypotéza 9: Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb, povede k nižší volatilitě stranického systému, jen pokud stranický systém nevykazoval v čase předchozích voleb vysokou fragmentaci.

2. METODOLOGICKÁ ČÁST

V této části bude představen výzkumný design práce, výběr případů a popis vytvořeného datového souboru. Dále bude představena zvolená analytická metoda, která v analytické části práce poslouží pro ověřování stanovených hypotéz (viz teoretická část práce). Budou zde předloženy argumenty pro použití regresní analýzy, konkrétně pro volbu regresního modelu se specifikací fixních efektů. V poslední podkapitole dojde k operacionalizaci vybraných závisle i nezávisle proměnných, respektive nastavení jejich indikátorů.

2.1. Výzkumný design

Výzkumný design práce vychází z kvantitativní tradice. V rámci této tradice využíváme komparativní přístup, kdy se za pomoci statistických metod snažíme postihnout vztahy mezi vybranými proměnnými. Náš zájem naopak nespočívá v detailním popisu a vysvětlení jednotlivých případů, pro které bychom spíše volili kvalitativní přístup například ve formě případové studie či komparace malého množství případů. Hlavním analytickým nástrojem sloužícím k ověření stanovených hypotéz bude regresní analýza. Statistické modelování prostřednictvím regresní analýzy (viz podkapitola 2.3.) dokáže postihnout jen určité spektrum možných výstupů. Ač je datový soubor ve formě panelových dat, kdy zkoumáme jednotku napříč časem (více podkapitola 2.2.), nalezené vztahy by neměly být interpretovány ve smyslu kauzálních zjištění. Nadto bude validita případných zjištění platná pouze pro vybraný okruh evropských zemí, přičemž platí nemožnost přenášet tato zjištění do jiného kontextu.

Primárně se zajímáme o odhad velikosti efektu nezávisle proměnné na závisle proměnnou, tedy o zjištění důsledků příčin (jaký dopad má nezávisle proměnná na závisle proměnnou). Pro dílčí analýzy bude použita zejména korelační analýza, doplněná o případná zjištění z deskriptivní statistiky. Základní jednotku analýzy tvoří jednotlivé stranické systémy. Protože nás zajímá jejich změna, bylo potřeba na začátku vymezit, co konkrétně má být sledováno, respektive co konkrétně se bude měřit. Za účelem zodpovězení těchto dílčích otázek jsme argumentovali pro výběr *volatility stranického systému* (závisle proměnná), kterou nejlépe odráží měření tzv. parlamentní volatility. Po zohlednění kritiky této konceptualizace, která se objevuje v odborné literatuře, byly navrženy jisté úpravy, jež některé vybrané nedostatky částečně řeší.

V úvodní kapitole bylo zmíněno, že vybrané případy musely splnit několik podmínek, aby mohly být zařazeny do analýzy. Na tomto místě je potřeba si uvědomit, že stranické systémy jako takové neexistují izolovaně, ale jsou pevně spojeny s danou zemí, ve které fungují. Kritéria pro výběr případů tak nutně musí být aplikována i pro výběr jednotek druhé úrovně, kterými jsou jednotlivé země.

Za účelem analýzy změny stranických systémů byl soubor evropských zemí zúžen na členské státy Evropské unie (EU) ohraničené východním rozšířením z roku 2004.²⁹ Z oblasti západní Evropy byly členské státy EU doplněny o země s dlouhou demokratickou tradicí, které jsou v relevantních kritériích (jako např. míra demokracie, politické soutěže či občanských práv) plně srovnatelné s již vybranými státy. Jedná se o Norsko a Švýcarsko. Dále bylo z metodologických důvodů nutné za účelem provedení regresní analýzy vyřadit případy zemí Francie a Itálie. Francie se při měření závisle proměnné vymyká svou dynamikou změny stranických systémů, resp. v měřené volatilitě dosahuje velmi vysokých hodnot (v posledních šesti volbách dosahovala průměrná hodnota indexu 51,3 bodů).³⁰ Itálie se jeví jako svébytný případ. Z pohledu historické zkušenosti se v souvislosti s přechodem k tzv. druhé republice udály rozsáhlé změny, které se mimo jiné projeví také ve struktuře stranického systému. Následné časté uzavírání volebních koalic a jiných spolenectví stran spolehlivý výpočet volatility de facto znemožňuje.

²⁹ Z regionu východní Evropy tak byly vynechány státy Rumunsko, Bulharsko a Chorvatsko.

³⁰ Jako možné vysvětlení pro tak výrazné vychýlení se nabízí proměnná typ demokratického režimu. V případě Francie se jedná o poloprezidentský režim. Nicméně stejný typ režimu je také v Portugalsku, které však vůbec ve sledovaném parametru nevybočuje.

Tabulka č. 4 – Vybrané země a období pro analýzu

Název země	Sledované období ³¹
Belgie	1987–2014
Česká republika	1996–2017
Dánsko	1988–2015
Estonsko	1992–2015
Finsko	1987–2015
Irsko	1989–2016
Island	1987–2017
Kypr	1985–2016
Litva	1992–2016
Lotyšsko	1993–2014
Lucembursko	1989–2018
Maďarsko	1990–2014
Malta	1987–2017
Německo	1990–2017
Nizozemsko	1989–2017
Norsko	1989–2017
Polsko	1987–2015
Portugalsko	1987–2015
Rakousko	1986–2017
Řecko	1990–2015
Slovensko	1994–2016
Slovinsko	1992–2014
Spojené království	1987–2017
Španělsko	1989–2016
Švédsko	1989–2014
Švýcarsko	1987–2015

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Důvod pro stanovení časového ohraničení na 90. léta měl původ spíše v argumentech teoretických než metodologických. Při výběru případů byla kladena vyšší preference na homogenitu výběrového souboru. Jelikož stranické systémy zemí východní Evropy mohly být podrobeny analýze až poté co přejaly institucionální nastavení typické pro demokratické země, nebylo jejich dřívější zařazení možné. V této souvislosti ještě připomeňme, že období prvních voleb slouží pouze jako referenční bod. Z pohledu výpočtu jsou tedy skutečně prvními volbami až volby následující.

³¹ První rok ve sledovaném období slouží pouze jako referenční volby, které byly základem k výpočet indexu volatility. Stranické systémy z takových voleb tak nemohly vstoupit do regresní analýzy. Zároveň došlo k poklesu případů v důsledku chybějících hodnot u některých sledovaných proměnných (viz následující kapitoly).

2.2. Popis datového souboru

Z pohledu struktury dat můžeme v kvantitativních výzkumech rozlišovat tzv. *cross-section data* (dále C-S). V praxi se jedná typicky o výzkumy veřejného mínění, do kterých vstupují respondenti vybraní dle pravděpodobnostního výběru či na základě předem definovaných kvótních znaků, případně lze pracovat také s daty na úrovni země. Oba případy mají společné to, že jsou sledovány pouze v jednom časové úseku. Dalším typem dat jsou tzv. *time-series data* (dále T-S). V tomto případě se jedná o výzkum stejné jednotky po delší časový úsek. *Pooled data* částečně propojují oba předchozí typy dat. Typicky jsou takovými daty například mezinárodní, ale také národní výzkumy veřejného mínění, které se opakují v čase. Pokud hodnoty agregujeme na úroveň dané země, můžeme pozorovat časové trendy, nicméně jednotlivé respondenty nelze v čase propojit.

Námi používaný datový soubor má charakter tzv. panelových dat (*panel data set*). Na rozdíl od výše představených struktur datových souborů je nejvýraznější charakteristikou panelových dat to, že sledujeme stejné jednotky v čase. Panelová data tak kombinují design jak C-S, tak i T-S dat (někdy jsou proto označovány jako *Time-Series Cross-Section data*, TSCS). V případě našeho datasetu jsou základní jednotkou analýzy jednotlivé stranické systémy, které byly seskupeny v rámci vybraných zemí (druhá úroveň pozorování) a současně jsou sledovány v rámci vymezeného časového období. Následující řádky tak budou popisovat situaci především s ohledem na práci s takovými daty na agregované úrovni (makroúrovni).

Komplexní struktura takových dat s sebou nese výhody i nevýhody (v rámci politologie jsou se jim věnují např. články Beck, Katz 1995; Butler, Wilson 2007; Clark, Linzer 2014). V odborné literatuře byla identifikována řada pozitiv, která s TSCS data souvisí, níže je představeno několik vybraných bodů, které jsou relevantní vzhledem k našemu výzkumnému problému (např. Baltagi 2005: 4–7; Andres et al. 2013: 6):

(1.) Vysoký počet pozorování – První zjevnou výhodou, která je ceněna především pokud pracujeme s jednotkami na agregované úrovni, je nárůst počtu pozorování, a to zejména ve srovnání s daty, která byla sebrána pouze za jeden časový úsek. Zejména komparativní výzkum v sociálních vědách, který pracuje se základní jednotkou agregace na úrovni státu, už standardně TSCS data či *pooled data* využívá. Dostatečný počet pozorování je totiž jednou z nutných podmínek k ověřování složitějších hypotéz a nabízí možnost odhalovat komplexnější vztahy. Unikátní struktura zkoumající stejné jednotky v čase s sebou nese i další pozitiva.

(2.) Kontrola heterogenity (*individual/unit heterogeneity*) – Panelová data jsou na rozdíl od C-S a T-S dat schopna kontrolovat efekt v modelu nezahrnutých proměnných, které souvisí

se specifikem konkrétní země či specifikem daného časového období (*local factors*). Za situace, kdy v modelu nekontrolujeme tyto relevantní proměnné, budou naše výsledky velmi pravděpodobně zkresleny (Butler, Wilson 2007: 104). A to jak hodnoty koeficientů, tak i jejich statistická významnost.³²

(3.) Více informace, více variability, méně kolinearity, větší efektivnost – Častým problémem T-S dat je multikolinearita.³³ C-S dimenze u panelových dat přináší více informace, např. více variance v datech, ta může být dále rozložena na varianci mezi pozorováními druhé úrovně (*between variation*) a v rámci jednotlivých pozorování (*within variation*).

(4.) Dokáží kontrolovat efekty, které nemohou být C-S nebo T-S daty postihnuty – Těto výhody je možné dosáhnout zejména za použití modelové specifikace fixních efektů, které inherentně kontrolují nepozorované, a tedy do modelu nezahrnuté proměnné (*unobserved variables*), jež mají u dané jednotky (např. země či respondenta) konstantní hodnotu. V případě našeho výzkumného problému se můžeme oprávněně domnívat, že hodnota volatility stranického systému je ovlivněna kromě již v modelu zahrnutých proměnných také dalšími proměnnými. Tyto mohou být v čase daných voleb přítomny, nicméně je velmi složité je měřit přímo (ač na základě teorie víme, že ve vztahu mohou hrát roli) či naopak nejsou vůbec zvažovány (např. pro jejich vysvětlení neexistuje teoretický předpoklad, nicméně při statistickém modelování jsou relevantní). TSCS data tak dovolují zahrnout i tyto proměnné.

(5.) Možnost příčinného usuzování – Otázka nalezení kauzálních vztahů je jádrem vědeckého výzkumu. Na tomto místě není možné věnovat této složité problematice dostatečný prostor, proto bude alespoň ve stručnosti zmíněna ve vztahu k TSCS datům. Tento bod je tedy jakýmsi vyústěním čtyř předchozích. Připomeňme, že pro zjištění kauzálních vztahů musí být splněny tři podmínky: (a) Existuje korelace mezi závisle a nezávisle proměnnou; (b) Ve vztahu mezi závisle a nezávisle proměnnou musíme vyloučit možné působení tzv. třetí proměnné; (c) Musíme vyloučit tzv. reverzní kauzalitu, tedy možnost, že nezávisle proměnná působí kauzálně směrem na závisle proměnnou a ne opačně. Výhodou TSCS dat je, že můžeme kontrolovat některé nepozorované a neměřitelné třetí proměnné. Dále T-S složka umožňuje mnohem lépe (např. ve srovnání s C-S designem) odhalit časovou posloupnost mezi závisle

³² Podle Butlera Wilsona (2007: 104) se v případě *unit heterogeneity* případy mezi sebou liší a tuto odlišnost nedokážeme vysvětlit pozorovanými nezávisle proměnnými, resp. existují proměnné, které jednoduše nekontrolujeme. V případě že bychom použili *ordinary least square regression* (OLS) pro TSCS data, apriori předpokládáme, že žádné další nepozorované faktory neexistují.

³³ Multikolinearita je jev, který nastává v důsledku silné korelace mezi dvěma či více nezávisle proměnnými. Dojde k vyřazení jedné z těchto proměnných z modelu, případně ke zvýšení standardních chyb u odhadovaného koeficientu, což může být za následek zvýšení chyby druhého řádu, kdy zamítneme proměnnou, protože není signifikantní na námi zvolené hladině, ovšem ve skutečnosti má věcný efekt.

a nezávisle proměnnou. Možnost formulovat jednoznačné závěry mající podobu příčinných vztahů je stále velmi limitována, nicméně ve srovnání s ostatními designy se jí TSCS data nejvíce přibližují.

Vedle nesporných výhod, se při práci s TSCS objevují také určité problémy. Ty však mohou být vhodnou modelovou specifikací minimalizovány či zcela odstraněny. Jedná se především heteroskedasticitu a autokorelaci chyb (Beck, Katz 1995). Blíže se těmto problémům a modelovým specifikacím se věnuje podkapitola 2.3.

V našem případě tedy využíváme TSCS data. Dle poměru počtu případů a časových jednotek jde o $N > T$ data, kdy je počet pozorování na druhé úrovni vyšší než počet časových jednotek. Současně jsou data nevyvážená (*unbalanced data*), což je v případě výzkumu podobné problematice nevyhnutelné (podobu *balanced data* by dataset získal za předpokladu pravidelného opakování voleb v pravidelné např. roční frekvenci v případě každé země). Další možný nedostatek souvisí s chybějícími daty u některých proměnných (*missing values*), v důsledku čehož některé případy nemohly vstoupit do regresní analýzy (informace o počtu pozorování budou uvedeny u každého modelu). Všechny proměnné jsou měřeny na kontinuální úrovni.

Tabulka č. 5 – Popis datového souboru využívaného k regresní analýze

Název proměnné	Počet pozorování	Průměr	Směrodatná odchylka	Minimální hodnota	Maximální hodnota
Volatilita (celková)	184	19,57	15,14	0	70,44
Volatilita (nová)	184	3,44	6,37	0	35,22
Volatilita (celková) _(e-1)	159	19,51	15,35	0	70,44
Volatilita (nová) _(e-1)	159	3,24	6,36	0	35,22
Počet let od roku 1945	184	59,44	7,83	45,00	72,00
Efektivní počet stran _(e-1)	179	5,00	1,91	2,01	13,86
Polarizace _(e-1)	183	10,53	12,11	0	80,31
Uplynulý čas mezi volbami	184	88,29	21,30	2,87	116,43
Změna HDP _(t-1)	164	1,09	0,11	0,80	1,52
HDP v PPS _(t-1)	170	3,29	1,40	0,83	8,88
Změna volební účasti	177	3,81	4,01	0	22,30

Zdroj: Vytvořeno autorem na základě datového souboru.

Zdroje na základě kterých byl datový soubor sestaven, představovaly databáze mezinárodních organizací,³⁴ databáze autorů, kteří v rámci výzkumu svá data zveřejnili,

³⁴ Ekonomické ukazatele byly sbírány především z veřejně přístupné databáze Světové banky.

respektive publikovali,³⁵ dále byly v různé míře využity i úřady jednotlivých zemí, které relevantní data zveřejňují (zejména volební účast, datum konání voleb aj.) v poslední řadě bylo zbývající proměnné potřeba vypočítat původně (jedná se především o index parlamentní volatility či zisky krajně levicových a krajně pravicových stran). Podrobnější informace mohou být nalezeny v podkapitole 2.4. u operacionalizace jednotlivých proměnných.

2.3. Volba regresního modelu

Pro odhad velikosti efektu a směru vztahu nezávisle proměnných na hodnotu volatility stranického systému, se jako nejvhodnější nástroj nabízí regresní analýza. S ohledem na výše představenou strukturu datového souboru, především pak na její výhody a nevýhody, bude v této podkapitole představen vhodný model k ověřování stanových hypotéz, který bude doplněn o zdůvodnění potřebných modelových specifikací. Na začátku velmi stručně vysvětlíme princip *lineární regrese*, která v této fázi poslouží jako ilustrační příklad. Na jejím základě je založen také model s fixními efekty, který bude v analytické části práce využíván a jehož interpretace se liší pouze v některých ohledech.

Regresní analýza představuje soubor statistických technik, které nám dovolují postihnout vztahy mezi závisle proměnnou a nezávisle proměnnou či proměnnými. Jinak řečeno, na základě statistického modelu můžeme například zjistit, nakolik jsou naše nezávisle proměnné vhodné pro predikci hodnoty závisle proměnné, umožňuje odhadovat velikost efektu nezávisle proměnných na závisle proměnnou, porovnat velikost efektu napříč proměnnými při konstantní hodnotě dalších proměnných v modelu, kontrolovat efekt třetích proměnných a další. I z těchto důvodů se regresní analýza stala velmi hojně užívaným nástrojem pro ověřování hypotéz v sociálněvědním výzkumu (Kellstedt, Whittel 2013: 171).

V odborné literatuře můžeme rozlišovat mezi různými typy regresních analýz, které volíme například v souvislosti s úrovní měření závisle proměnné (př. mnohonásobná regresní analýza, binominální logistická regrese atd.), podle počtu nezávisle proměnných (jednoduchá, nebo mnohonásobná regresní analýza) také v souvislosti se strukturou dat (př. víceúrovňová regresní analýza), nakonec také rozlišujeme mezi parametrickou a neparametrickou regresí. Podrobnější zmapování této oblasti by vyžadovalo mnohem více prostoru a pro potřeby této

³⁵ Např. hodnoty efektivního počtu stran byly získány z materiálu M. Gallaghery, informace o zařazení stran mezi krajně pravicové a krajně levicové byly získány z databáze Matthijse Rooduijna (Populist 2019).

práce by taková odbočka byla spíše nadbytečná.³⁶ Nyní se proto zaměříme pouze na jeden typ regresní analýzy, a to *mnohonásobnou lineární regresi*, která bude sloužit jako vstupní bod dalších úvah. V rámci této techniky zkoumáme vztahy mezi závisle proměnnou a nezávisle proměnnými. Její fungování nám nejlépe dovolí pohled na zápis matematického modelu:

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + \dots + b_kX_k + e$$

Kdy platí, že hodnota závisle proměnné (Y) je rovna hodnotě konstanty (b_0) a hodnotám každé do modelu vložené nezávisle proměnné (b – hodnota regresního koeficientu, X – hodnota nezávisle proměnné). Zbytková informace, která nemohla být modelem vysvětlena je obsažena v chybě (e).³⁷ Nyní zkusme tento zdánlivě abstraktní zápis interpretovat v kontextu našeho výzkumného problému.³⁸

$$\begin{aligned} \text{Volatilita stranického systému} = & \text{konstanta} + b_1 \text{Změna HDP} + \\ & b_2 \text{Změna volební účasti} + b_3 \text{Fragmentace stranického systému v předchozích volbách} + \\ & \text{chyba} \end{aligned}$$

V úvodní části práce jsme stanovili dvě výzkumné otázky: (1.) *Které proměnné dokáží vysvětlit rozdílnou hodnotu volatility na úrovni stranických systémů vybraných evropských zemí?* a (2.) *Jaká je velikost efektu a směr vztahu těchto proměnných?* Pro jejich zodpovězení musíme sledovat konkrétní výstupy provedené analýzy. Primárně se budeme zajímat o hodnoty koeficientů, ale taktéž si musíme všimnout velikosti standardní chyby. Tu můžeme přepočítat pro námi zvolenou hladinu významnosti a určit, zda daná proměnná statisticky významně

³⁶ Nadto je pokrytí základů této problematiky v učebnicových i odborných textech natolik rozsáhlé (např. Hendl 2004; Kellstedt, Whitten 2013; Mareš et al. 2015) že jakákoliv snaha o jeho rozpracování by znamenala pouze opakování již řečeného.

³⁷ *Chybou* (též *residual*, *leftover*, *sample error term*) máme v tomto kontextu na mysli náhodnou složku v rovnici lineární regrese, která v sobě obsahuje varianci nevysvětlenou nezávislými proměnnými. Hodnota chyby je rovna rozdílu mezi skutečnou hodnotou závisle proměnné a predikovanou hodnotou závisle proměnné (Kellstedt, Whitten 2013: 172–174). Koncept *chyby* můžeme přiblížit i na příkladu, kdy do bodového grafu vložíme regresní přímkou. Optimální situace by znamenala, že všechny případy budou ležet přesně na přímce (model vysvětlil veškerou varianci), nicméně při výzkumu empirických případů je taková situace velmi nepravděpodobná a jednotlivé případy budou regresní přímce více či méně vzdáleny, právě tato vzdálenost je vyjádřena v *chybou*.

³⁸ Jedná se pouze o ilustrační příklad. Věcně interpretovatelné modely budou prezentovány v analytické části práce.

přispívá do modelu, respektive že její efekt není nulový.³⁹ Důležitým ukazatelem je také hodnota R^2 , respektive *Adjusted R²* (Adj. R²). Ta nám udává podíl modelem vysvětlené variance (v tomto případě se tak rozdílné hodnoty jednotlivých případů podařilo pomocí zvolených nezávisle proměnných vysvětlit z 20 %). Níže vidíme tabulku s vypočítaným ilustračním modelem:

Tabulka č. 6 – Výsledek ilustračního modelu

Název proměnné	Testovací model	
	Koeficient <i>b</i>	Standardní chyba
Změna HDP _(t-1)	7,62	9
Změna volební účasti	1,05***	0,29
Efektivní počet stran _(e-1)	2,51***	0,51
Konstanta	-6,19	9,87
Počet voleb	164	
Počet zemí	-	
R ²	0,22	
Adj. R²	0,20	

*Poznámka: * p<0,10; ** p<0,05; *** p<0,01; závisle proměnnou je hodnota celkové volatility stranického systému.*

Hodnoty proměnných v modelu dle konvencí můžeme interpretovat následovně: Pokud dojde ke zvýšení vybrané nezávisle proměnné o jednu jednotku, zvýší se hodnota závisle proměnné o hodnotu koeficientu. Zkusme také zvážit informačně stejně hodnotnou, avšak možná o něco intuitivnější interpretaci pro náš konkrétní příklad: Představme si dva stranické systémy. Ty jsou identické ve všech svých vlastnostech (kontrolované proměnné v modelu), pokud se však u prvního z nich v minulých volbách změnila volební účast o jedno procento, zvedla se také nynější hodnota volatility tohoto stranického systému o jeden bod. Tento příklad

³⁹ Pokud však naše momentální vnitřní rozpoložení neumožňuje provádět nadbytečné matematické operace velmi umně tuto úlohu zvládnout odvést ukazatele *, **, ***. Vyšší standardní chyba (S.E.) rozšiřuje interval odhadu. Čím vyšší S.E., tím se zvyšuje „nejistota“. Bodová hodnota v modelu není „skutečnou“ hodnotou. Stále se totiž pohybujeme v oblasti pravděpodobnostního usuzování. Přesnější interpretace by zněla: „Se zvýšením NP o jednu jednotku, se zvýší hodnota ZP o 3 až 7.“ (Tato problematika je samozřejmě mnohem komplexnější a je předmětem odborných debat např. Gelman et al. 2017 doporučuje ukazatel statistické významnosti zcela opustit. V roce 2018 Jeff Gill (2018: 1) editor časopisu *Political Analysis* v úvodním slovu deklaruje: „*Political Analysis* již nebude reportovat p-value v regresních tabulkách ani jinde.“

nám posloužil jako návod pro interpretaci výsledků regresních modelů vypracovaných v analytické části práce.

Proč není mnohonásobná lineární regrese vhodným nástrojem pro analýzu našeho datasetu? Použití tohoto modelu předpokládá nezávislosti případů. V našich datech byla tato podmínka porušena (stranické systémy sledovány v čase se vyskytují v rámci jedné země) druhá úroveň dat však není tímto modelem zohledněna.⁴⁰ Dále při práci s TSCS daty může nastat problém s heterogenitou případů (*unit heterogeneity*) což znamená, že se případy liší způsobem, který nelze vysvětlit kontrolovanými proměnnými (Butler, Wilson 2007: 104). Proto na základě doporučení výše citovaných textů použijeme modelovou specifikaci *fixních efektů* (FE) doplněnou o *cluster robust standard errors*.⁴¹ V tabulce č. 8 můžeme vidět přímé srovnání výsledku předchozího modelu a modelu s fixními efekty:

Tabulka č. 7 – Porovnání ilustračních modelů

Název proměnné	Testovací model		Testovací model s fixními efekty a úpravou S. E.	
	Koeficient <i>b</i>	Standardní chyba	Koeficient <i>b</i>	Standardní chyba
Změna HDP _(t-1)	7,62	9,00	-16,91	12,10
Změna volební účasti	1,05***	0,29	0,14	0,39
Efektivní počet stran _(e-1)	2,51***	0,51	1,97**	0,71
Konstanta	-6,19	9,87	26,35*	14,91
Počet voleb		164,00		164,00
Počet zemi		-		26,00
R ²		0,22		0,10
Adj. R ²		0,20		0,08

Poznámka: * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$; závisle proměnnou je hodnota celkové volatility stranického systému.

Po zvolené úpravě došlo ve výsledném modelu k několika změnám. Kromě změny hodnot koeficientů si také můžeme všimnout zvýšení S. E., v důsledku čehož nemůžeme v případě proměnné o *změně volební účasti* prohlásit, že má statisticky významný efekt

⁴⁰ Beck, Katz (1995: 636) uvádějí, že v rámci výpočtu nastává problém s *heteroskedasticitou chyb* a je porušena *vzájemná nezávislost chyb*. Autoři dále rozkládají problém porušení *nezávislosti chyb* na: (1.) *serial correlation* („errors for particular unit at one time are unrelated to errors for that unit at all other times“); a (2.) *spatial correlation* („errors for one unit every unrelated to errors for every other unit“).

⁴¹ Příkaz k provedení výpočtu v aplikaci Stata: `-xtreg závisle proměnná baterie nezávisle proměnných, fe vce (cluster identifikující proměnná pro panel)-`, kde `vce(cluster panel)` aplikuje Huber and White korekci, která dokáže postihnout panelovou autokorelaci i heteroskedasticitu (Stata 2019a: 48).

na volatilitu stranického systému. Odhad hodnoty koeficientů v tomto případě není zkrácen proměnnými druhé úrovně (Bell 2016: 11). V neposlední řadě došlo ke snížení podílu modelem vysvětlené variance.⁴²

Mezi vlastnosti modelu s fixními efekty patří také to, že nedokáže odhadnout efekt proměnných, které jsou v čase neměnné (*time-invariant variables*). Na tento jev jsme již poukázali v teoretické části práce u otázky zvažované nezávisle proměnné volebního systému. Tento „nedostatek“ je zapříčiněn úpravou modelu, kdy došlo k přidání indikátorových (*dummy*) proměnných pro každou jednotku, které pohltily efekty v čase neměnných proměnných v důsledku perfektní kolinearity (Clark, Linzer 2014: 3, 5). Někteří autoři tuto vlastnost naopak pokládají za pozitivní (Allison 2005: 2). Pokud náš výzkumný zájem není vystaven výhradně na snaze zachytit efekt konkrétní v čase neměnné proměnné, nemusíme považovat tuto vlastnost za nevýhodu.

Závěr podkapitoly bychom mohli shrnout následovně. Je velmi obtížné se v problematice statistického modelování dobrat široké shody. Není možné vymyslet optimální matematický model, který by umožňoval úplné zachycení komplexních společenských jevů. Co však můžeme udělat, je vždy zvážit povahu našich dat, uvědomit si jejich strukturu a co z ní vyplývá. Při volbě a následné práci s konkrétním modelem musíme vedle teoretických předpokladů zohledňovat také četné metodologické výzvy. Zároveň nesmíme nikdy zapomínat na povahu reality, ve které zkoumané jevy probíhají. Definitivní a deterministické formulace o povaze nalezených vztahů jsou ve výzkumu obhajitelné pouze velmi zřídka.

2.4. Operacionalizace proměnných

Cílem této podkapitoly bude operacionalizace proměnných. Proměnné jako takové představují jakýsi abstraktní konstrukt, který je ve své čisté podobě analyticky nezachytitelný. Abychom však mohli s proměnnými dále pracovat, je potřeba je převést na měřitelné znaky (stanovit měřitelné indikátory proměnných). Proměnné níže byly vybrány na základě teoretických předpokladů formulovaných v teoretické části práce.

⁴² V případě zvolené modelové specifikace interpretuje tzv. *within R-square* (Stata 2019b: 10).

Závisle proměnná

Volatilita stranického systému – Operacionalizace této proměnné byla z velké části vysvětlena v podkapitole o konceptualizaci volatility. Alespoň připomeňme že indikátorem volatility stranického systému je hodnota Pedersenova indexu. Teoretickou rozdílnost výše představených konceptů volatility odráží i operacionalizace. Z tohoto byly stanoveny dva indikátory. Jako závisle proměnná bude do modelu postupně vstupovat (1.) *volatilita (celková)* která byla vypočítaná pro všechny politické strany a (2.) *volatilita (nová)* vypočítaná pouze pro blok tzv. nových politických stran.

Ke druhému indikátoru závisle proměnné navíc dodejme, že zvolený přístup pro identifikaci příslušných politických stran a jejich následné zařazení do bloku tzv. nových politických stran se snažil o maximální zohlednění specifík dané země, tedy vývoje stranického systému. V praxi to například znamená, že pokud se v prvních referenčních volbách⁴³ ve stranickém systému objevila strana, která v dalších volbách nezískala parlamentní zastoupení, avšak například v třetích či dalších volbách zastoupení znovu získala, již nebyla identifikována jako nová strana (ale jako tzv. tradiční). Jako příklad z českého prostředí uveďme zkušenost strany KDU-ČSL. Ta zaujímal v českém stranickém systému stabilní pozici de facto od počátku jeho existence. Ve volbách z roku 2010 ovšem nezískala v Poslanecké sněmovně zastoupení, v následujících celostátních volbách v roce 2013 zastoupení znovu získala. Tato zkušenost by však vzorcem pro výpočet volatility nemohla být zachycena, neb jako referenční bod pro výpočet volatility z roku 2013 slouží předchozí volby 2010 (ve kterých KDU-ČSL nebyla). Taková strana by tak měla být považována za tzv. novou. Tato mechanická aplikace výpočtu byla i kvůli výše uvedenému příkladu zmírněna a měla by ve větší míře zohledňovat podobné nuance.

Tabulka č. 8 – Korelace vytvořeného indexu celkové volatility stranického systému

	Voličská volatilita (E. Powell)	Voličská volatilita (V. Emanuele)	Voličská volatilita (Dassonneville)	Volatilita stranického systému (nové strany; vlastní výpočet)
Volatilita stranického systému (celková; vlastní výpočet)	0,80	0,88	0,81	0,79
Počet srovnání	N 84	N 121	N 107	N 184

Zdroj: Vytvořeno autorem na základě datového souboru.

⁴³ Myšleno první volby vymezující sledované období. Pro většinu jsou ty z konce 80. let nebo počátku 90. let.

Tabulka č. 9 – Korelace vytvořeného indexu nové volatility stranického systému

	Voličská volatilita (nové strany; E. Powell)	Voličská volatilita (nové strany; V. Emanuele)	Volatilita stranického systému (celková; vlastní výpočet)
Volatilita stranického systému (nové strany; vlastní výpočet)	0,64	0,82	0,79
Počet srovnání	N 84	N 121	N 184

Zdroj: Vytvořeno autorem na základě datového souboru.

Tabulky č. 8 a č. 9 nám ukazují sílu korelace mezi původně vytvořeným indexem volatility stranického systému a hodnotami volatility z datasetů dalších autorů. Změny v počtech porovnání jsou způsobené tím, že se ne ve všech volbách jednotlivé případy potkaly.⁴⁴ Pro výpočet byl použit Pearsonův korelační koeficient. V případě první tabulky můžeme pozorovat silnou korelaci od $r = 0,8$ až po $r = 0,9$. Takový výsledek však není překvapivý. Indexy voličské volatility a volatility stranického systému jsou si velmi blízké teoreticky i metodologicky. Rozdíl od nejvyšší možné hodnoty $r = 1$ pak můžeme přičíst (mechanickému) efektu volebního systému. Poslední sloupec ukazuje korelaci mezi volatilitou stranického systému, jež byla vypočítána na základě podílu mandátů všech stran a podílu mandátů pouze pro nové politické strany. I v tomto případě se prokázala silná korelace. Druhá tabulka je založena na stejné analýze, avšak porovnává pouze volatilitu pro blok nových stran. V tomto případě můžeme pozorovat pokles na středně silnou korelaci ($r = 0,6$) při srovnání s datasetem E. Powell (2014). Tento výsledek je patrně způsoben odlišným zařazováním politických stran do skupiny nových. Ze všech srovnání je navzdory relativně silné korelaci patrné, že se v případě volatility stranického systému a voličské volatility skutečně nejedná o identický fenomén. Tabulka č. 10 shrnuje hypotézy, které byly formulovány v teoretické části práce.

⁴⁴ Např. V. Emanuele (2019) ani R. Dassonneville (2015) nepočítali volatilitu pro východoevropské země.

Tabulka č. 10 – Přehled stanovených hypotéz a proměnných

Číslo hypotézy	Znění hypotézy	Nezávisle proměnná
H 1	Vyšší hodnota volatility stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.	Volatilita stranického systému v předchozích volbách
H 2	Vyšší počet uplynulých let od roku 1945 vede k vyšší volatilitě stranického systému.	Uplynulý čas mezi aktuálními volbami a rokem 1945
H 3	Vyšší fragmentace stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.	Fragmentace stranického systému
H 4	Vyšší zisk mandátů krajně levicových a krajně pravicových stran v předchozím volebním období vede k nižší volatilitě stranických systémů.	Polarizace stranického systému
H 5	Delší období mezi dvěma volbami povede k nižší volatilitě na úrovni stranického systému.	Délka funkčního období
H 6	Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb povede k nižší volatilitě stranického systému.	Růst ekonomiky
H 7	Vyšší hodnota parity kupní síly na úrovni státu povede k vyšší volatilitě stranického systému.	Ekonomická úroveň země
H 8	Změna volební účasti povede k vyšší volatilitě stranického systému.	Změna volební účasti
H 9	Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb, povede k nižší volatilitě stranického systému, jen pokud stranický systém nevykazoval v čase předchozích voleb vysokou fragmentaci.	Růst ekonomiky v interakci s fragmentací stranického systému

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Nezávisle proměnné

Volatilita stranického systému v předchozích volbách se pokouší zachytit určitou setrvačnost vlastností stranického systému. Její operacionalizace byla v tomto případě pouze technickou záležitostí. V případě každé země byla jednoduše hodnota referenčních voleb posunuta do času dalších voleb. V terminologii statistického modelování se tato sofistikovaná technika označuje *lagged dependent variable* (LDV). Určitou zajímavostí je, že LDV je doporučována jako jedna z typů dynamické specifikace regresního modelu (např. Butler, Wilson 2007: 106). Naše důvody pro její zařazení jsou však motivovány spíše teoretickými východisky než metodologickými.

Uplynulý čas mezi aktuálními volbami a rokem 1945 zachycuje efekt času či časového trendu, který by se mohl podílet na vysvětlení změny stranických systémů. Operacionalizován byl jako rozdíl v počtu let mezi rokem, ve kterém se uskutečnily aktuální volby, a rokem 1945.

Tento rok byl zvolen jako výchozí bod zejména z důvodu konce druhé světové války a zahájení *Stunde Null*, který měl pro země evropského kontinentu nezpochybnitelný význam. Navíc má teoretický základ v argumentaci o generační výměně, i proto se jeví jako vhodný.⁴⁵

Fragmentace stranického systému představuje proměnnou, jejíž operacionalizace byla v literatuře často používána a shoda na nastaveném indikátoru je značná. Jako indikátor byl zvolen index efektivního počtu stran (ENEP, Laakso, Taagapera 1979). Údaje o hodnotách indexu ENEP pochází z datového souboru (Bormann, Golder 2013). Hodnota indexu byla pro zkoumané volební období převedena z předchozího volebního období.

Proměnná *polarizace* bude měřena prostřednictvím kumulativního podílu parlamentních křesel, které v předchozím volebním období získaly krajně levicové a krajně pravicové politické strany. Spíše než na dělení levice a pravice se tento indikátor snaží o zachycení antisystémovosti stranického systému. Politické strany byly definovány jako krajně levicové či pravicové na základě datasetu, který vznikl mezinárodní spoluprací expertů pod dohledem Matthijse Rooduijna (Populist 2019).

Délka funkčního období byla zachycena rozdílem v počtu dní mezi řádným termínem konání voleb a skutečným termínem, ve kterém se volby konaly. Skutečná délka funkčního období pak byla přepočtena na procenta, aby mohlo možné rozdíl komparovat napříč zeměmi, jejichž funkční období nemá stejně dlouhé trvání (například dolní komora v České republice je volena na čtyři roky, zatímco v Rakousku na pět let). Skutečná délka funkčního období je tak vždy vztažena relativně ke konkrétní zemi, čímž bylo zohledněno odlišné institucionální nastavení.

Pro *růst ekonomiky* byl stanoven indikátor změny v ukazateli HDP na osobu mezi dvěma volbami (hodnota je pak posunuta o jeden kalendářní rok, aby byla zajištěno propojení s časem daných voleb). Proměnná *Ekonomická úroveň země* bude měřena prostřednictvím ukazatele HDP v paritě kupní síly na osobu (HDP v PPS). Hodnoty byly převedeny do jednotek po 10 000 USD.⁴⁶ Zdrojem obou indikátorů byla databáze Světové banky. V obou indikátorech je zohledněna inflace.

⁴⁵ Intelektuálně provokativní debata o nastavení výchozího roku musela ustoupit pragmatickým matematickým argumentům. Protože pracujeme s TSCS daty a modelovou specifikací fixních efektů (FE) a clusterovanými S. E. (viz předchozí podkapitola této práce) nemá volba konkrétního roku až takový vliv. Stejně hodnoty koeficientu a statistické významnosti dosáhneme i pokud by výchozím rokem byl zvolen např. rok 1000.

⁴⁶ Při interpretaci regresního modelu bude „zvýšení o jednu jednotku“ znamenat „zvýšení o 10 000 USD“.

Změna volební účasti představuje rozdíl volební účasti ve dvou po sobě jdoucích volbách. Výsledek byl poté převeden na absolutní hodnotu. Zdrojem byla databáze IDEA (2019).

Růst ekonomiky v interakci s fragmentací stranického systému. Tato interakční proměnná představuje kombinaci dvou výše popsaných indikátorů (změny HDP na osobu a efektivního počtu stran). Použití interakční proměnné v modelu by mělo ve větší míře zohlednit kontext, který modely bez takových proměnných nedokáží postihnout. Případný vztah interakční proměnné v modelu je možné interpretovat podle schématu: „*Zvýšení nezávislé proměnné (X) souvisí se zvýšením závislé proměnné (Y), za předpokladu existence tzv. třetí proměnné (Z), ale jinak ne.*“ (Brambor et al. 2006: 64) V případě našeho modelu však do interakčního vztahu vstupují dvě nezávisle proměnné mající shodný stupeň měření na kontinuální úrovni. Interpretace tohoto vztahu je o něco složitější, respektive je potřeba jej vizualizovat, a bude vysvětlena v následující kapitole při interpretaci konkrétního regresního modelu (Berry et al. 2012). Shrnutí podkapitoly nabízí tabulky č. 11 a 12.

Tabulka č. 11 – Korelační matice nezávisle proměnných

	Volatilita (celková) (e-1)	Volatilita (nová) (e-1)	Počet let od roku 1945	ENEP (e-1)	Polarizace (e-1)	Uplynulý čas mezi volbami	Změna HDP (t-1)	HDP v PPS (t-1)
Volatilita (nová) (e-1)	0,80							
Počet let od roku 1945	-0,01	-0,05						
Efektivní počet stran (e-1)	0,51	0,46	-0,03					
Polarizace (e-1)	-0,08	-0,15	0,29	-0,03				
Uplynulý čas mezi volbami	-0,10	-0,10	-0,04	-0,01	-0,21			
Změna HDP (t-1)	0,39	0,32	-0,34	0,12	-0,25	0,28		
Hodnota parity kupní síly (t-1)	-0,49	-0,42	0,18	-0,07	0,16	0,13	-0,24	
Změna volební účasti	0,42	0,28	-0,11	0,09	-0,10	0,09	0,25	-0,31

Poznámka: Uvedené hodnoty jsou výsledkem Pearsonova korelačního koeficientu; N = 145.

Tabulka č. 12 – Přehled indikátorů pro zvolené proměnné

Nezávisle proměnná	Indikátor proměnné	Sledované období
Volatilita stranického systému v předchozích volbách	Pedersenův index (pro volatilitu všech stran a volatilitu nových stran)	e-1
Uplynulý čas mezi aktuálními volbami a rokem 1945	Rozdíl v letech mezi rokem aktuálních voleb a rokem 1945	-
Fragmentace stranického systému	Hodnota ENEP v předchozích volbách	e-1
Polarizace stranického systému	Kumulovaný zisk krajně levicových a krajně pravicových politických stran v předchozích volbách	e-1
Délka funkčního období	Skutečná délka funkčního období mezi dvěma volbami	-
Růst ekonomiky	Změna v ukazateli HDP na osobu mezi dvěma volbami	t-1
Ekonomická úroveň země	Hodnota ukazatele HDP v paritě kupní síly na osobu	t-1
Změna volební účasti	Rozdíl ve volební účasti mezi dvěma volbami	-
Růst ekonomiky v interakci s fragmentací stranického systému	Změna v ukazateli HDP na osobu mezi dvěma volbami (reportováno po předchozí rok) v interakci s hodnotou ENEP v předchozích volbách	e-1
Růst ekonomiky v interakci s fragmentací stranického systému	Změna v ukazateli HDP na osobu mezi dvěma volbami (reportováno po předchozí rok) v interakci s hodnotou ENEP v předchozích volbách	e-1

Poznámka: Ve sloupci Sledované období: t-1 znamená, že byla pro případ zkoumaných voleb použita hodnota z minulého kalendářního roku, e-1 použita byla hodnota z roku předchozích voleb.

3. ANALYTICKÁ ČÁST

Cílem této části práce je zodpovězení stanovených hypotéz. Pro naplnění tohoto cíle bude nejprve provedeno několik dílčích analýz datového souboru (3.1.), tato podkapitola bude zaměřena na vývoj volatility u analyzovaných zemí. V podkapitole 3.2. je využita regresní analýza, jejíž výsledky budou následně interpretovány v kontextu teoretických předpokladů. Dále je prostor věnován také vztahům mezi vybranými proměnnými, které se zkoumanou problematickou změny stranických systémů souvisejí, avšak z rozličných důvodů nemohly být využity při statistickém modelování.

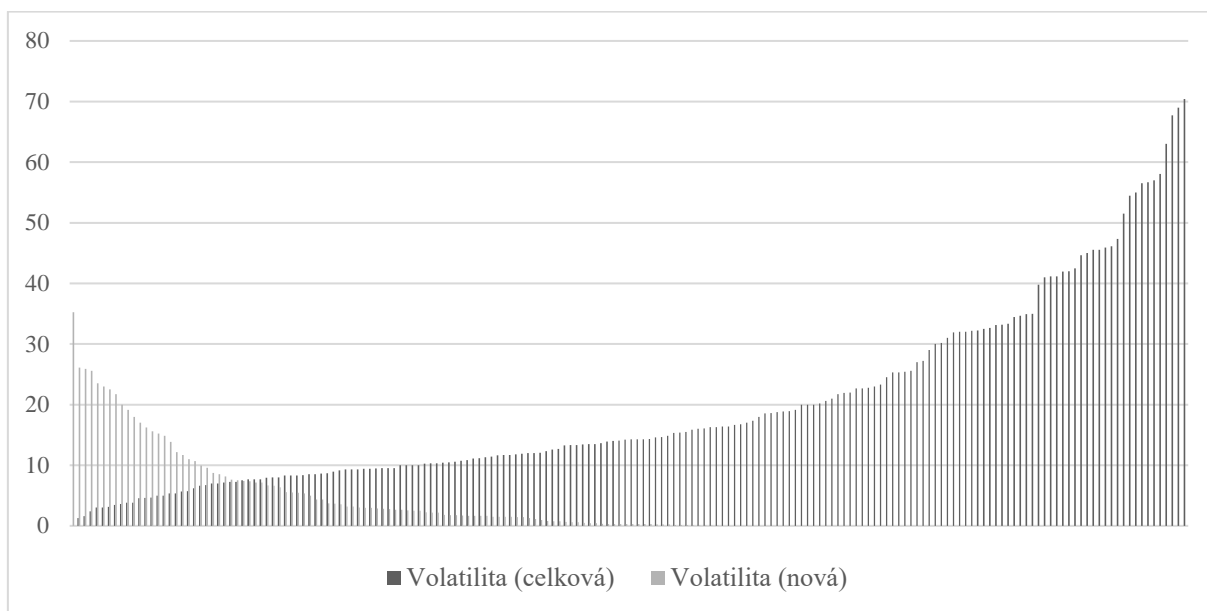
Na začátku ještě dodejme, že prezentovaná data v této kapitole vychází výhradně z původně vytvořeného indexu volatility zachycujícího agregovanou volatilitu na úrovni stranického systému. Na základě argumentace v podkapitole o konceptualizaci této práce, došlo k rozdělení závisle proměnné na dvě části: (1.) *volatilitu celkovou*, kdy do výpočtu vstupovaly všechny politické strany, které v daném období získaly zastoupení v zákonodárném sboru dané země (v případě bikameralismu v jeho silnější komoře), a (2.) *volatilitu novou* tedy tu část volatility, která byla způsobena blokem tzv. nových politických stran. Pokud bude dále v textu odkazováno na volatilitu, myslí se tím právě *celková volatilita* stranických systémů, tak jak byla definována pro účely této práce. Pakliže budeme pracovat s jiným konceptem, (např. voličskou nebo volatilitou nových politických stran), bude na tuto skutečnost upozorněno.

3.1. Volatilita v datech

Nejdříve si přiblížíme základní údaje o závisle proměnné. Graf č. 1 vizualizuje rozložení hodnot pro oba typy volatility na úrovni jednotlivých voleb ($N = 184$). Z grafu vidíme, že tvar rozdělení obou typů volatilit je zešikmený zleva (v případě volatility nových stran byly hodnoty naneseny zrcadlově). Průměrná hodnota je v tomto případě vyšší než medián. Průměrná hodnota celkové volatility dosáhla 19,57 bodů a medián pak 14,24; hodnota průměru u volatility nových stran je 3,44 a medián 0,29. Míru variability dat můžeme přiblížit pomocí hodnot mezikvartilového rozpětí⁴⁷, které v případě celkové volatility činilo od 9,29 do 25,47 bodů, u volatility nových stran pak 0 až 3,17 bodů.

⁴⁷ To reprezentuje hodnoty mezi 25. a 75. percentilem, tedy 50 % případů v souboru.

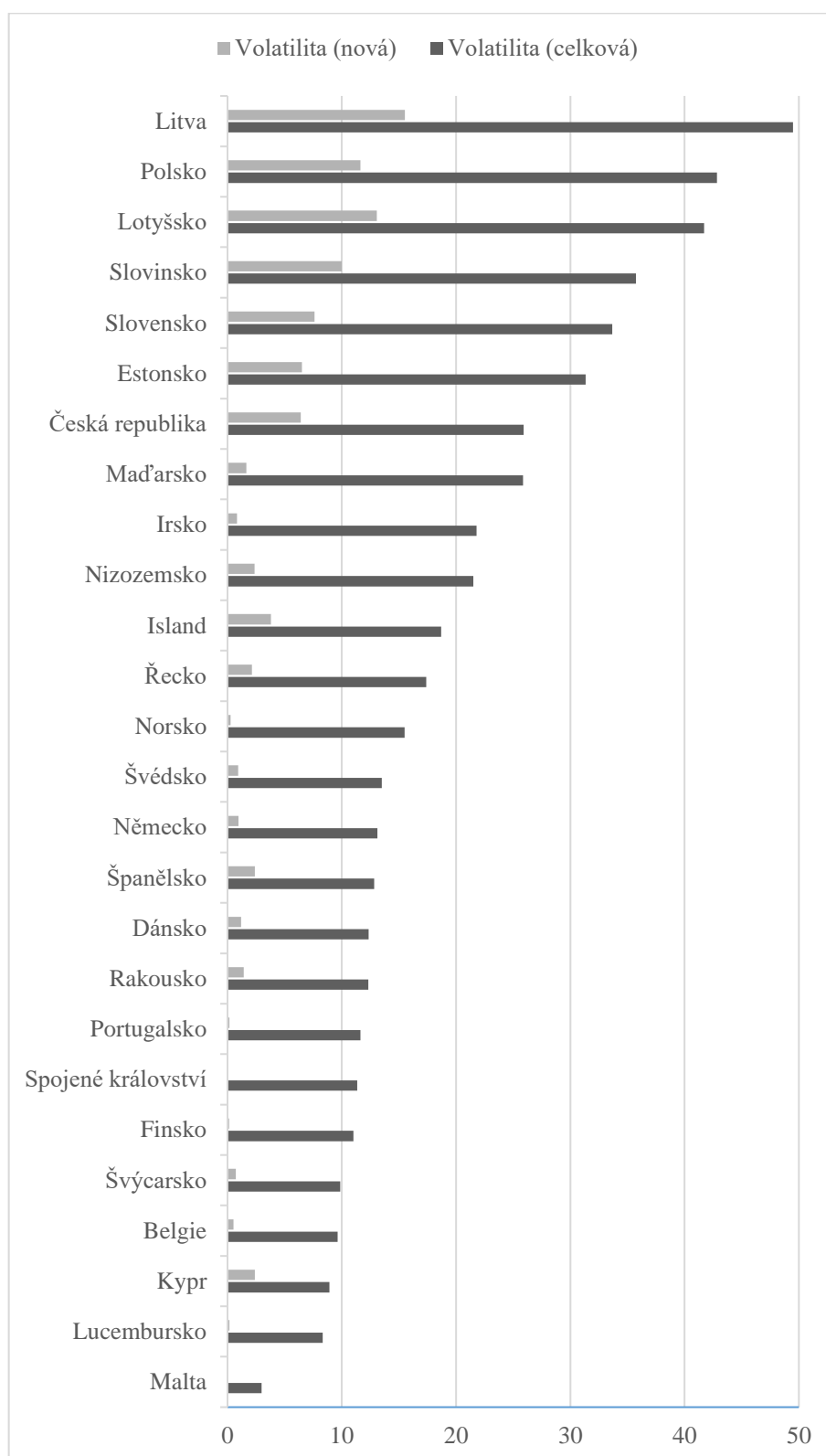
Graf č. 1 – Rozložení hodnot volatility

Zdroj: Vytvořeno autorem.

V teoretické části práce byly představeny vybrané texty a teoretické předpoklady, které se tématem volatility stranických systémů zabývaly či s ním úzce souvisí. Trend rostoucí voličské volatility v čase byl v průměru u zemí regionu západní Evropy pozorovatelný od 60. let. Z pochopitelných důvodů nebylo možné podobné časové srovnání realizovat v případě východoevropských států. Po dovršení procesu demokratické tranzice, především její institucionální části, bylo možné po stránce volatility analyzovat také postkomunistické státy. Logicky se tak nabízí porovnání vývoje obou regionů v období od 90. let. Graf č. 2. zobrazuje volatilitu agregovanou na úroveň jednotlivých zemí.

Graf č. 2 – Průměrná hodnota volatility sledovaných zemí

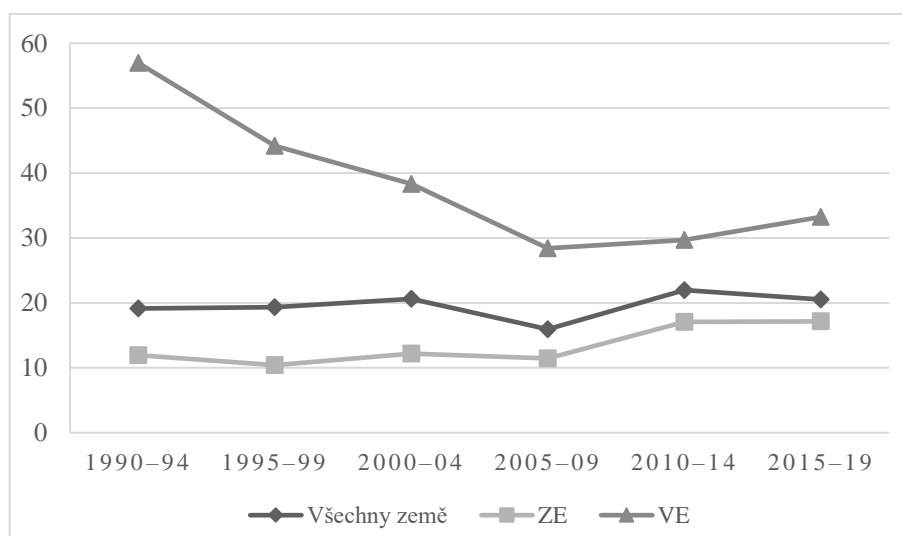

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Státy východní Evropy jsou ve srovnání se západními zeměmi charakteristické vyšší průměrnou volatilitou. Dokonce bychom mohli v tomto ohledu vést dělící čáru mezi západem

a východem, neb ani jediná z analyzovaných západních zemí v průměru nedosahovala volatility vyšší než kterákoliv postkomunistická země. V této věci tak můžeme vlastnost modelové specifikace fixních efektů, která inherentně kontroluje v čase neměnné proměnné, vyhodnotit jako pozitivum. Právě abstraktní proměnné „východo- a západo-evropanství“ budou v modelech kontrolovány. Seskupení jednotlivých států do skupin, umožnilo sledovat také časový vývoj. Tento trend celkové volatility znázorňuje Graf č. 2.

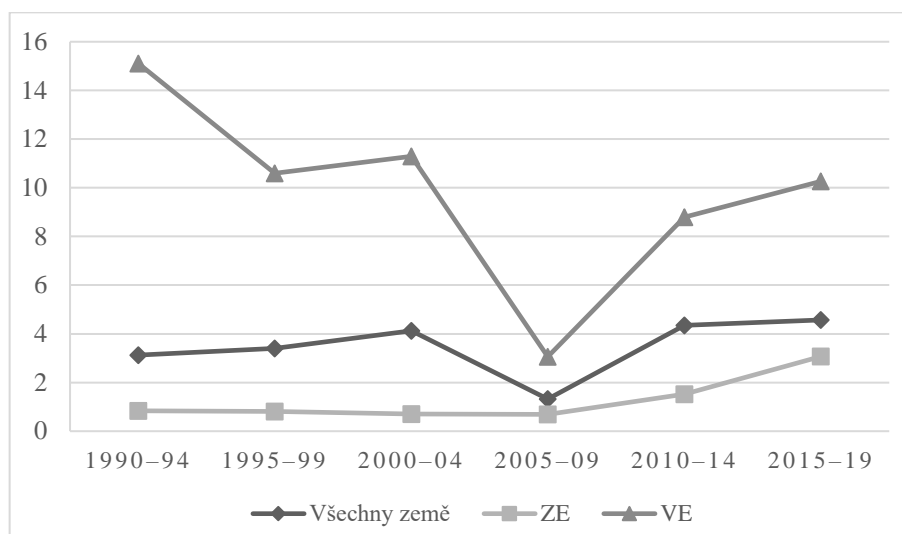
Graf č. 2 – Trend celkové volatility

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Mezi zeměmi východní a západní Evropy na první pohled vidíme patrný rozdíl. Nejvýrazněji vybočuje období v počátcích konstituování stranických systémů postkomunistických zemí (1990-99, N = 13). Ty se z pohledu stranické volatility ustálily až s příchodem nového tisíciletí, avšak průměrná hodnota volatility tohoto regionu zůstávala stále vysoká. Za celé sledované období dosáhla volatility v průměru 36,2 bodů (N = 51). V případě změny stranických systémů zemí západní Evropy je časový trend odlišný. V důsledku historického vývoje nebyly stranické systémy, respektive voliči zatíženi zkušeností s politickým režimem zamezujícím svobodné soutěži. Stejně tak nedošlo k natolik silnému rozvolnění vazeb mezi občany a politickými stranami (ve smyslu volební loajality). Proměnnou odkazující na počátky konstituování stranických systémů v případě západní Evropy pak můžeme z úvahy zcela vyřadit. Stabilní trend křivky by nás tedy neměl překvapovat. Přesto i zde hodnota volatility ve sledovaném období dosahovala v průměru 13,2 bodů (N = 133).

Graf č. 3 – Trend volatility nových politických stran

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Graf č. 3. vizualizuje pouze dekomponovanou část indexu, tedy volatilitu zapříčiněnou vstupem nových politických stran. V rámci zkoumaného vzorku zemí proběhlo ve sledovaném období celkem 184 voleb. Z toho se ve 107 z nich objevili ve stranickém systému zástupci nových politických stran. Ve zbývajících 77 volbách si získané mandáty vyměnily mezi sebou pouze strany v předchozích volbách zastoupené v dolní komoře parlamentu. Zúžíme-li pozorování pouze na volby, ve kterých byla překročena hranice 10 bodů volatility pro nové politické strany, počet takových voleb se sníží na 21 (pouze 11,4 % ze všech sledovaných voleb). V tomto vzorku 21 voleb se objevují pouze tři případy západoevropských zemí (Nizozemsko v roce 2002, Řecko z 2012⁴⁸ a Španělsko z 2015). I přestože tento ukazatel vyjadřuje kvalitativně odlišný jev, je trend časového vývoje podobný trendu z předchozího grafu. Při vzájemném porovnání regionů je patrná vyšší průměrná hodnota této volatility u východních zemí. V průměru za sledované období dosáhla celkem 9,2 bodů (N = 51). Průměrné hodnoty volatility u stranických systémů západního regionu se sice zdají ve srovnání s východoevropskými systémy stabilnější, nicméně v období 2010–2019 (N = 41) se i západní systémy začaly přibližovat průměru.

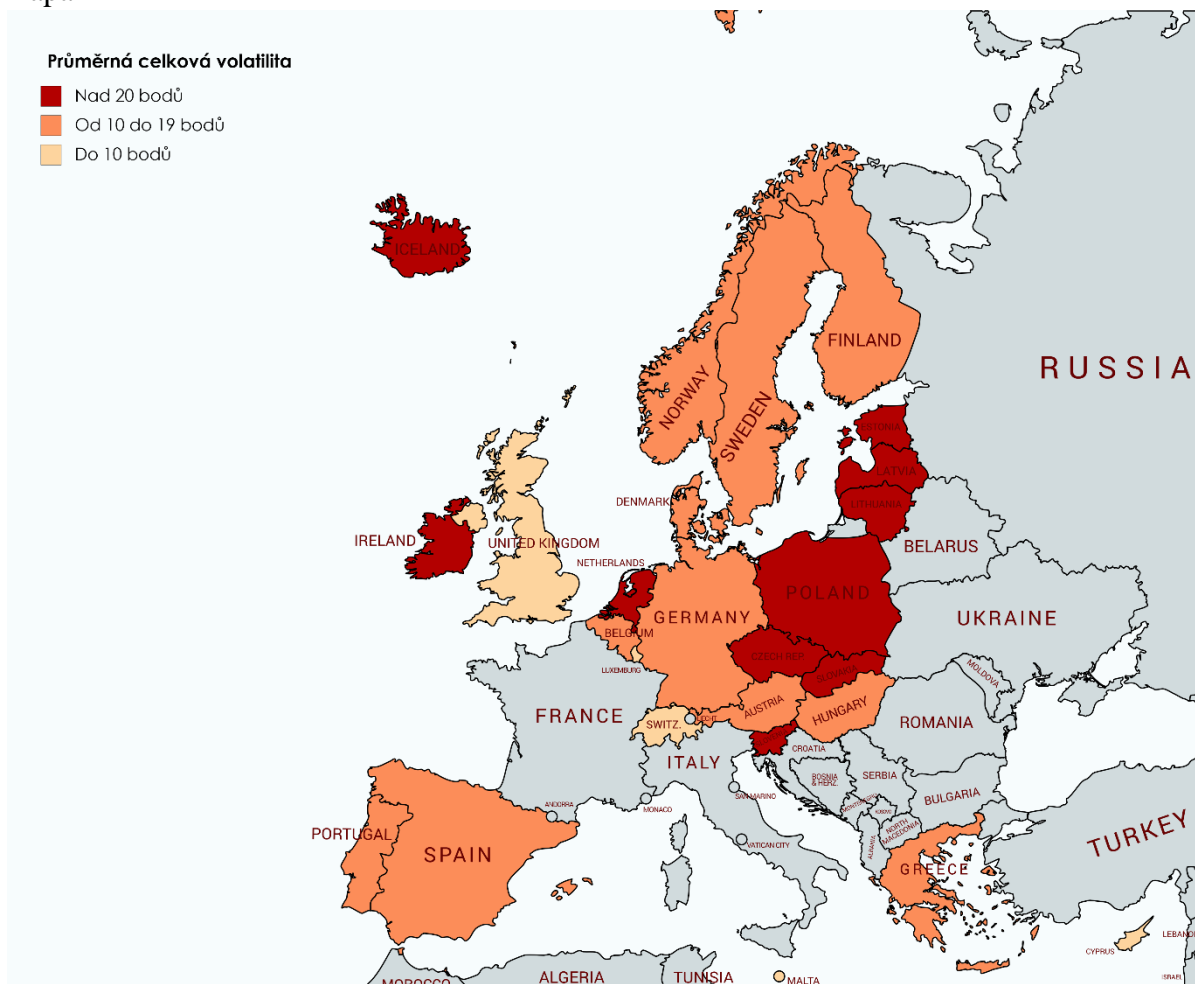
Mapy č. 1 a č. 2 dokreslují výše představená zjištění a uzavírají první podkapitolu. Soubor v tomto případě využívá pouze případy voleb od roku 2000 včetně (N = 125). Jednotlivé země byly rozděleny podle průměrné hodnoty volatility za dané období.⁴⁹ Na první mapě

⁴⁸ Jedná se o první volby z května 2012. V roce 2012 se konaly i předčasné volby, ty však z pohledu volatility nevybočovaly.

⁴⁹ Vytvořeno pomocí webové aplikace *Mapchart.net*.

můžeme pozorovat odlišné zařazení zemí, kde se mezi země s nejvyšší průměrnou volatilitou zařadilo navíc Irsko, Island a Nizozemsko. Maďarsko se naopak posunulo k zemím s relativně průměrnou hodnotou volatility.

Mapa č. 1 – Průměrná celková volatilita

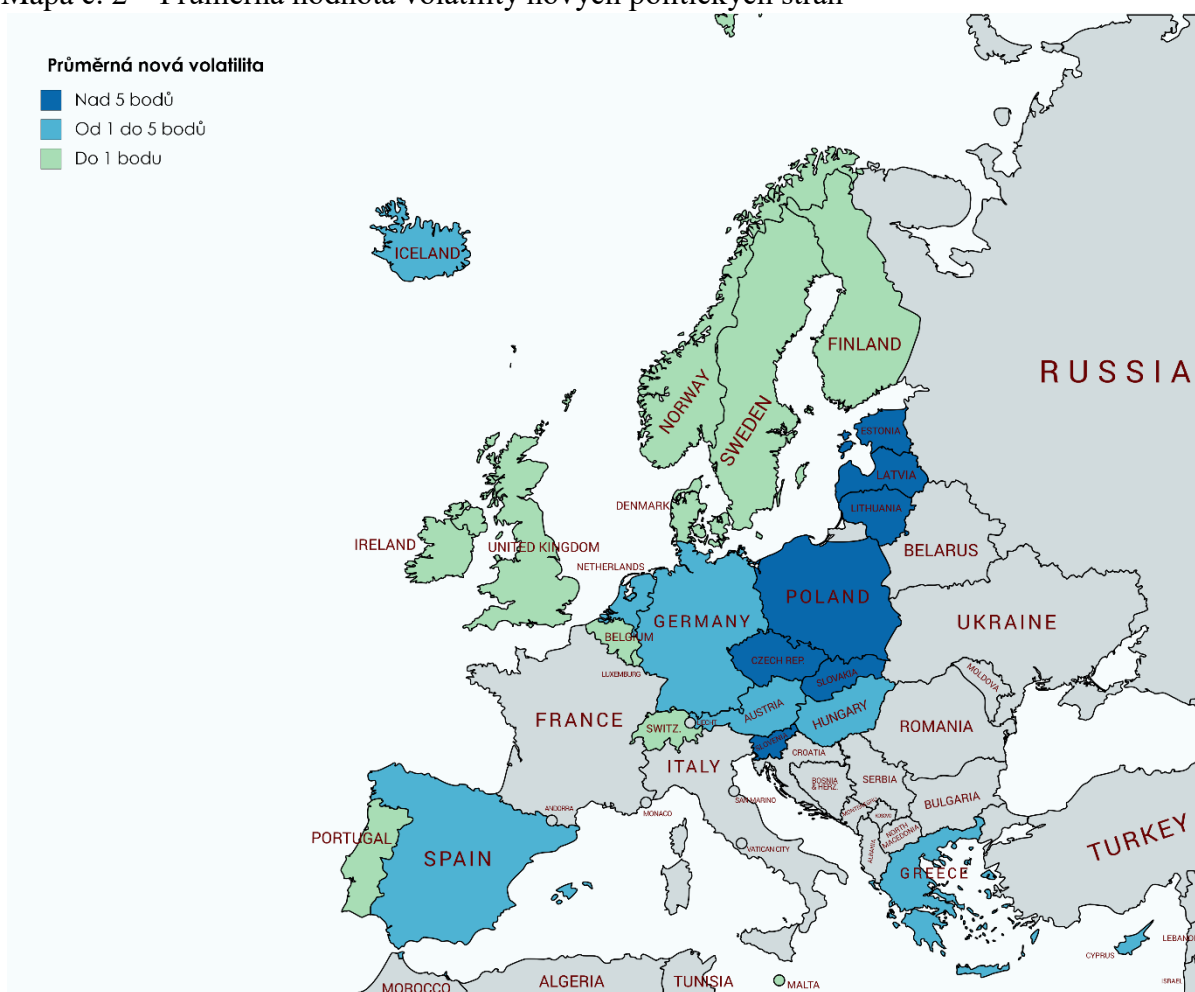

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Při jakékoliv komparaci je klíčová volba referenčního bodu, respektive rozhodnutí, proti jaké hodnotě budeme výsledky interpretovat a poté hodnotit adjektivy jako *nízká* či *vysoká*. Na začátku práce jsme si vymezili oblast našeho zájmu, respektive metodu ke zkoumání. Regresní analýza v principu nedovoluje na jednotlivé případy nahlížet izolovaně. Přestože se někteří autoři snažili upozorňovat na možné výhody, respektive nevýhody plynoucí z vysoké, či naopak nízké míry volatility, znovu upozorníme, že tento přístup není v rámci této práce preferován. Zejména na agregované úrovni bychom volatilitu měli vnímat pouze jako neutrální ukazatel jedné z vlastností stranických systémů. Analýza volatility prostřednictvím kvalitativního přístupu například pomocí případových studií či komparací malého množství

případů by možná dokázala postihnout detailněji různá specifika jednotlivých zemí, v důsledku čehož by se do našich úvah mohly promítnout i argumenty, které je nyní velmi obtížné generovat. Ač není ambicí textu představovat postupně jednotlivé případy, uvedme alespoň ilustrativní případ Maďarska. To se z pohledu průměrné hodnoty volatility zařadilo mezi státy s nižší průměrnou volatilitou stranických systémů.⁵⁰ Nicméně bychom se mohli zamýšlet nad tím, zda je tento posun žádoucí.

Mapa č. 2 – Průměrná hodnota volatility nových politických stran

Zdroj: Vytvořeno autorem.

Samozřejmě, pohledem na takto vymezené regiony se může jevit průměrná volatilita západních států jako nízká a v čase stabilní. Z průměrné hodnoty na úrovni regionů bychom ještě neměli usuzovat na možnou kvalitativní změnu ve fungování stranických systémů

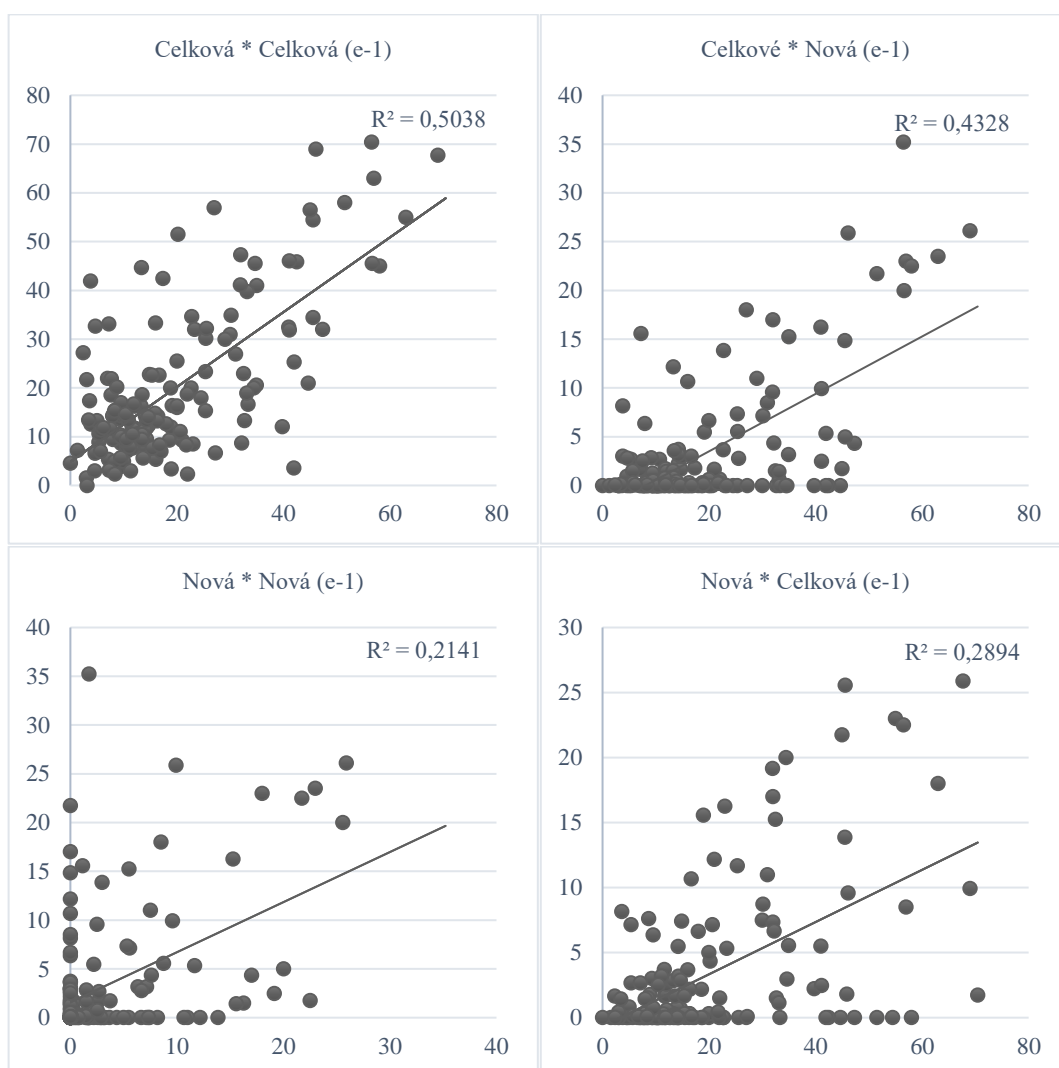
⁵⁰ V posledních zaznamenaných volbách z roku 2014 klesla celková volatilita na 3,8 bodů.

ani v konkrétní zemi, ani obecně v daném regionu. Navíc se z pouhého pohledu na popisná data ukázalo, že i v rámci regionu západní Evropy existují případy, které se v čase přibližují co do hodnot celkové volatility východním státům. V následující podkapitole se pokusíme blíže postihnout vztahy mezi volatilitou a vybranými proměnnými.

3.2. Vysvětlení změn stranických systémů

V předchozí podkapitole jsme nahlédli na faktický stav vývoje volatility stranických systémů od 90. let. V této podkapitole se pokusíme o nalezení a vysvětlení vztahů, které se s volatilitou pojí. Hlavní cíl představuje identifikace proměnných, které dokáží vysvětlit rozdílnou úroveň volatility jednotlivých stranických systémů. Primární analytický nástroj představuje statistické modelování založené na regresní analýze s modelovou specifikací fixních efektů a upraveným výpočtem chyb (viz podkapitola 2.3.). Základní soubor pro analýzu zahrnuje všechny zkoumané země za vymezené časové období ($N = 184$). V některých modelech ovšem z důvodu nedostupnosti dat u nezávisle proměnných došlo k vyřazení takových případů, čímž můžeme odůvodnit odlišnosti v počtech případů, které do modelů vstupují. Závisle proměnná bude dvojí, a to *celková volatilita* a *volatilita způsobená novými politickými stranami*. Z dříve provedených dílčích analýz je zřejmé, že spolu tyto dva ukazatele relativně silně korelují ($r = 0,79$), což můžeme zdůvodnit tak, že se v případě nové volatility jedná o jeden z prvků, který tvoří volatilitu celkovou. K rozdělení nás ovšem vedly spíše teoretické argumenty než metodologické úvahy. Na kvalitativní úrovni se totiž nejedná o stejné fenomény.

Graf č. 4 – Vzájemná korelace obou typů volatility

Zdroj: Vytvořeno autorem.

V první hypotéze byl postulován předpoklad o setrvačnosti volatility v čase. Předpokládáme, že aktuální hodnota volatility stranického systému by měla být vysvětlitelná hodnotou volatility v předchozím období. Vzhledem k dekompozici indexu se nabízí další otázky: Který typ volatility by měl být prediktorem? Značí vysoká celková volatility atmosféru, ve které dokáží získat zastoupení nové politické strany snadněji? A pokud tyto nové politické v průběhu funkčního období z rozličných důvodů zaniknou, jaký dopad to bude mít na změnu volebního chování? Vráť se voliči zpět k volbě tradičních stran, nebo budou i v dalších volbách preferovat nové strany? Všechny tyto otázky jsou odůvodnitelné (např. Haughton, Krause 2015). Graf č. 4. vizualizuje vztah obou typů volatility vzhledem k jejich vlastní reprezentaci v minulosti. Částečnou podporu pro platnost první hypotézy můžeme nalézt v grafech výše. V regresních modelech proto budeme (odděleně) kontrolovat všechny možné kombinace.

Tabulka č. 13 představuje výsledky regresních modelů, přičemž závisle proměnnou je v tomto případě celková volatilita stranického systému.

Tabulka č. 13 – Výsledky regresních modelů, celková volatilita

	Základní	Politicko- institucionální	Socioekonomický	Plný (bez interakce)	Plný 1	Plný 2
Volatilita (celková) $(e-1)$	0,32*** (0,11)			0,37** (0,14)	0,30** (0,14)	
Volatilita (nová) $(e-1)$						0,75*** (0,14)
Počet let od roku 1945	0,04 (0,12)			0,60** (0,24)	0,56** (0,23)	0,57** (0,24)
Efektivní počet stran $(e-1)$		2,09*** (0,68)		0,19 (0,64)	-13,24** (5,09)	-15,62*** (3,51)
Polarizace $(e-1)$		-0,23** (0,09)		-0,36*** (0,08)	-0,34*** (0,09)	-0,28*** (0,07)
Uplynulý čas mezi volbami		0,02 (0,03)		0,08** (0,03)	0,07** (0,03)	0,06** (0,03)
Změna volební účasti			0,21 (0,37)	-0,31 (0,37)	-0,32 (0,35)	-0,18 (0,28)
HDP v PPS $(t-1)$			-2,99 (2,04)	-9,15** (3,82)	-8,71** (3,32)	-8,76** (3,49)
Změna HDP $(t-1)$			-21,26* (11,29)	-21,81* (11,59)	-87,55*** (28,91)	-97,07*** (20,21)
Změna HDP $(t-1)$ * ENEP $(e-1)$					12,47** (5,00)	14,67*** (3,42)
Konstanta	10,09 (7,50)	9,36* (5,41)	50,58*** (12,52)	27,59 (16,69)	101,27*** (34,77)	113,60*** (23,32)
Počet voleb	159	179	164	145	145	145
Počet zemí	26	26	26	26	26	26
P-value modelu	0,05	0,00	0,11	0,00	0,00	0,00
R-sqr	0,11	0,12	0,06	0,32	0,37	0,43
Adj. R-sqr	0,10	0,10	0,05	0,28	0,33	0,40
Root-MSE	8,86	8,85	8,73	7,99	7,73	7,33
AIC	1145,92	1290,39	1178,18	1021,02	1012,04	996,82
BIC	1152,06	1299,95	1187,48	1044,84	1038,83	1023,61

Poznámka: * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$; robustní standardní chyby jsou uvedeny v závorkách.

Nejprve si představíme základní údaje. Řazení jednotlivých modelů kopíruje vymezení tematických skupin nezávisle proměnných (viz teoretická část práce). Do základního modelu vstoupily pouze dvě proměnné, kterými jsou celková volatilita v předchozím volebním období a uplynulá doba od roku 1945. Model *politicko-institucionální* byl vytvořen spojením tří

nezávisle proměnných, a to efektivního počtu stran (znázorňující fragmentaci stranického systému, zapsán jako hodnota z minulého volebního období), polarizací stranického systému (ve smyslu společného zisku krajně levicových a krajně pravicových stran, taktéž za předchozí volební období) a uplynulého času mezi volbami. *Socioekonomický* model zohledňuje proměnné vyjadřující stav ekonomiky, vstupuje do něj proměnná hodnoty HDP v paritě kupní síly na osobu, změna HDP mezi dvěma po sobě jdoucími volbami, a nakonec proměnná vyjadřující změnu ve volební účasti.

Pokud bychom se zajímali o parciální výsledky, ukazuje se, že není možné s velkým úspěchem vysvětlit hodnotu volatility stranického systému pouze na základě několika tematicky vymezených oblastí. Ač se ve vztahu k volatilitě a jejímu časovému posunu prokázala relativně silná korelace (viz graf č. 4.), *základní model* není, pakliže by měl být interpretován izolovaně, vhodný pro zachycení tohoto jevu. Podobnou explanační sílu mají i dva další modely. Ve své podstatě je na tomto místě můžeme považovat spíše za jakousi formu kontroly. *Plný* model byl vytvořen spojením tří předchozích modelů, respektive spojením všech doposud představených proměnných. Jak můžeme vidět, oproti parciálním modelům vzrostla jeho explanační síla (v podobě *adjusted R²*, respektive *within R²*). Částečně tyto výsledky dokládají skutečnost, že výzkum složitých společenskovedních konceptů vyžaduje široké teoretické rozkročení a skutečně není žádoucí naši pozornost zužovat pouze na jednu oblast, případně na jednu nezávisle proměnnou, u které jsme dříve potvrdili korelaci.

Velkou výhodou, která je vnitřní vlastností regresních modelů, je, že pomocí nich, můžeme izolovat (kontrolovat) efekt dalších proměnných do modelu zahrnutých proměnných. Za účelem ověření stanovených hypotéz nás však budou zajímat modely s názvem *plný 1* a *plný 2*, v nichž jsou kontrolovány všechny nezávisle proměnné včetně interakční proměnné změny HDP a hodnoty ENEP. Následující text bude tedy interpretovat výsledky pouze těchto finálních modelů. Jako první se podívejme na hodnoty ukazatelů AIC a BIC.⁵¹ Tyto ukazatele se používají pro srovnání několika vypočítaných modelů (viz náš případ). Pomocí nich, můžeme z vytvořených modelů volit ten „nejlepší“. Kritéria jsou standardně uváděna ve formě „čím menší hodnota, tím lepší model“ (Soukup 2010: 95–96). Při vzájemné komparaci hodnot těchto kritérií se jako lepší jeví model *plný 2*. Ten se oproti modelu *plný 1* liší pouze v kontrole opožděné volatility nových politických stran, namísto opožděné celkové volatility. U obou proměnných platí, že statisticky významně přispívají svým efektem do modelu. Velikost efektu této proměnné je navíc v porovnání s druhým modelem větší. Interpretovat tento vztah můžeme

⁵¹ AIC (Akaike information criterion) a BIC (Bayesian information criterion).

následovně. S každým zvýšeným bodem volatility nových politických stran v předchozích volbách (*e-1*) se v aktuálních volbách (*e*) zvýší hodnota celkové volatility stranického systému o 0,75 bodů (plus S. E.), a to při zachování konstantních hodnot všech dalších nezávisle proměnných v modelu. V kontextu první hypotézy: *Vyšší hodnota volatility stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému*, můžeme na základě modelu konstatovat její potvrzení. Tomuto zjištění navíc odpovídá současný vývoj evropských stranických systémů, kdy nově vytvořené politické strany dokáží jejich parlamentní zastoupení reprodukovat i v dalších volbách.⁵²

Druhá hypotéza zařazená do *základního* modelu: *Vyšší počet uplynulých let od roku 1945 vede k vyšší volatilitě stranického systému*, byla formulována na základě teoretických předpokladů vycházejících především z práce R. Ingleharta. Ten předpokládal změnu hodnotových preferencí společností z důvodu všeobecného zvýšení životního standardu (na makroúrovni) a následné generační výměny. Proměnná zachycující plynutí času od výchozího roku 1945 má pozitivní směr koeficientu a také je statisticky významná. Tedy platí, že čím více let uplynulo, tím se zvýší i celková volatilita stranických systémů. Bylo by ovšem předčasné říci, že došlo k potvrzení v Inglehartova předpokládaného vztahu. Podíváme-li se totiž do skupiny socioekonomických proměnných, konkrétně pak na úroveň HDP v paritě kupní síly (HDP v PSS), zjistíme, že je s celkovou volatilitou asociována negativně, kdy při zvýšení HDP v PSS dojde ke snížení celkové volatility. Interpretace vztahu by tedy neměla být redukována pouze na výsledek plynoucí z jedné proměnné. Otevírá se tak prostor dalším alternativním vysvětlením.

Předpokládané vztahy mezi proměnnými, které byly zařazeny do *politicko-institucionálního modelu* byly vyjádřeny v následujících hypotézách: *Vyšší fragmentace stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému a vyšší zisk mandátů krajně levicových a krajně pravicových stran v předchozím volebním období vede k nižší volatilitě stranických systémů*. Obě proměnné vyjadřují určité vlastnosti stranického systému, u nichž se předpokládá časová setrvačnost. Současně jsou z velké části závislé na volebním chování společnosti. Efekt proměnné polarizace je od prvního parciálního modelu stabilní a statisticky významný. Při zvýšení procentuálního zisku parlamentního zastoupení krajně levicových a krajně pravicových stran dojde v následujících volbách k poklesu celkové volatility. Výsledek modelu tedy, zdá se, podporuje úvahu o tom, že voliči

⁵² Zde připomeňme, že z pohledu vzorce Pedersenova indexu zisk tzv. nových politických stran již v dalších volbách vstupuje do bloku tzv. tradičních stran i přesto, že voliči stále mohou být osloveni prvkem „novosti“.

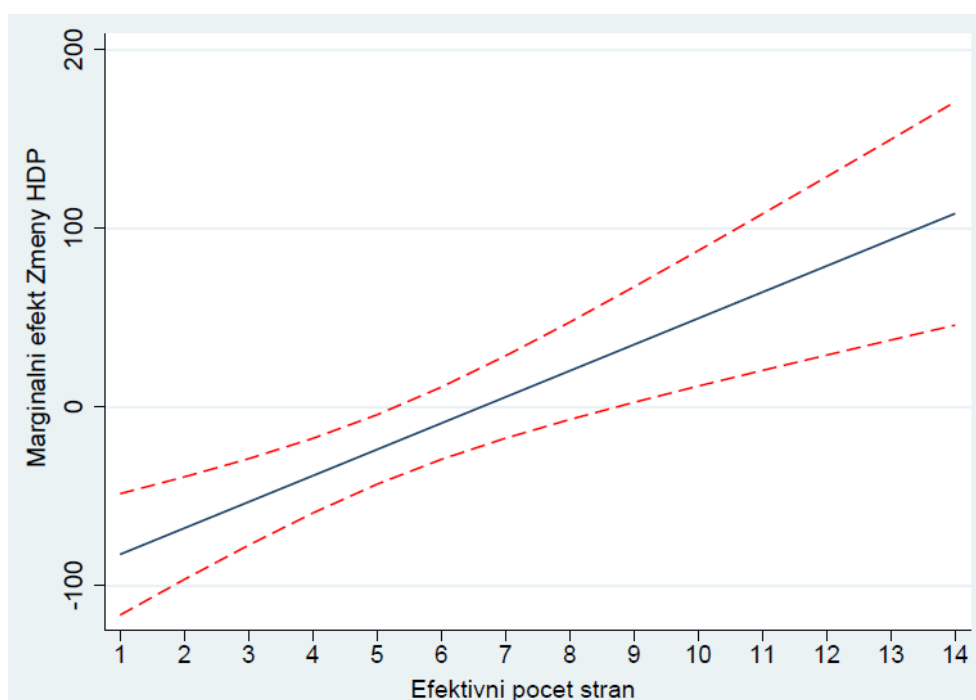
budou spíše ochotni k tomu neměnit své volební preference v důsledku větší polarizace stranického systému (na ose systémovost-antisystémovost). Proměnná efektivního počtu stran ve vztahu k volatilitě stranického systému byla v dílčím modelu asociována negativně, nicméně po zahrnutí do *plného* modelu se její efekt neprokázal jako statisticky významný. Vztah této proměnné bude společně se vztahem změny HDP představen až u prezentace tzv. marginálního efektu.

S proměnnou znázorňující uplynulý čas mezi volbami byl předpokládán vztah, že *delší období mezi dvěma volbami povede k nižší volatilitě na úrovni stranického systému*. Délka volebního období v tomto případě slouží spíše jako proxy proměnná zachycující odlišný jev, a to konání předčasných voleb, respektive nepokoje na politické scéně, v důsledku kterých došlo ke konání předčasných voleb. Naše proměnná se ukázala jako statisticky významná, nicméně směr jejího vztahu je opačný, než bylo předpokládáno v původně formulované hypotéze. Avšak podíváme-li se na věcný význam koeficientu (0,06) pravděpodobně bychom tuto hodnotu nedokázali interpretovat ani jedním směrem. Změna volební účasti mezi volbami měla být asociována s růstem volatility pozitivně. Její efekt však nebyl potvrzen.

Proměnná změny v HDP na osobu mezi dvěma volbami se v modelu prokázala jako statisticky i věcně významná, přičemž její vztah byl v souladu se stanovenou hypotézou. Tedy pokud se HDP na osobu od posledních voleb zvýšilo, úroveň celkové volatility stranického systému se snížila. Ač by bylo nepřesné na základě agregovaných dat usuzovat na individuální volební chování, je alespoň možné pokusit se tento vztah odůvodnit teorií ekonomické volby. V rámci této teorie se předpokládá, že voliči odměňují vládnoucí politickou reprezentaci v případě zlepšení ekonomické situace a vice versa. Pro náš výzkumný účel pak byla hypotéza posunuta na úroveň bloku tradičních stran. V případě poklesu HDP mezi dvěma volbami se zvýší pravděpodobnost volby nových politických stran a volatility na úrovni stranického systému. Pro podrobnější zmapování tohoto vztahu a možnou identifikaci kauzálního řetězce by však byla potřeba odlišného výzkumného designu a úrovně měření.

Zohlednit určitou kvalitativní úroveň nám dovoluje vyjádření interakčního efektu mezi změnou HDP a počtem ENEP. Protože se obě proměnné nacházejí na kontinuální škále měření, není možné jejich výsledky interpretovat z tabulky modelu. Pro jejich interpretaci byl vytvořen graf č. 5 zachycující tzv. marginální efekt.

Graf č. 5 – Marginální efekt změny HDP v interakci s ENEP na celkovou volatilitu

Na svislé ose vidíme proměnnou změny HDP mezi volbami, na vodorovné ose pak hodnotu indexu ENEP. Modrá přímka udává hodnotu efektu změny HDP při specifickém nastavení hodnot obou nezávisle proměnných (tedy např. odhadem bychom mohli říci, že při ENEP = 3, je efekt změny HDP = $-53 + S. E.$). Červené přerušované úsečky pak představují hranice 95% konfidenčního intervalu. Zde platí, že pokud dolní anebo horní hranice úsečky konfidenčního intervalu protnou vodorovnou osu 0, efekt proměnné na této úrovni není statisticky významný. Jinak řečeno, hranice obou úseček se musí pohybovat pod (statisticky významný negativní efekt), nebo nad vodorovnou osou 0 (statisticky významný pozitivní efekt) (Brambor et al. 2006: 76).

Pro ověření deváté hypotézy: *Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb, povede k nižší volatilitě stranického systému, jen pokud stranický systém nevykazoval v čase předchozích voleb vysokou fragmentaci*, byl vytvořen graf marginálního efektu. Ten vychází z dat představeného modelu *plný 2*. Ve zkoumaném vztahu platí, že růst HDP je negativně asociován s nižší volatilitou v následujících volbách (svislá osa), tento efekt je však ovlivněn fragmentací stranického systému, kdy při vyšší hodnotě ENEP (vodorovná osa), proměnná růst HDP mezi volbami naopak povede k vyšší volatilitě stranického systému. Nicméně při pohledu na graf by tento jev nastal až při vysoké fragmentaci (hodnota ENEP je okolo 10 bodů). Regresní analýza sice nedokáže identifikovat kauzální mechanismy nalezeného vztahu, toto zjištění by však mohlo podporovat úvahu, že při vysoké stranické fragmentaci není

zlepšení ekonomické situace na úrovni země důležité ve vztahu k volatilitě stranického systému. Voliči mají jednak na výběr z široké nabídky stran, navíc se můžeme oprávněně domnívat, že se v atmosféře oslabování ideologií budou tyto strany vzájemně přibližovat svou programovou nabídkou, což volatilitu na individuální úrovni zvýší (Kluver, Spoon 2016).

Pro srovnání byl také vytvořen model pracující se závisle proměnnou volatilitu stranického systému způsobenou blokem nových politických stran. Oproti modelu vysvětlujícímu celkovou volatilitu se změnil pouze ukazatel statistické významnosti u proměnné volební účasti, kdy s vyšší změnou ve volební účasti klesá volatilita stranického systému. Statistická významnost ostatních proměnných zůstala nezměněna, změnil se pouze velikosti efektů. Zajímavé také je, že se jako vhodnější prediktor k odhadu volatilitu nových politických stran ukázala úroveň celkové volatilitu v předchozích volbách.

Přestože lze teoretickými argumenty odůvodnit dekompozici celkové volatilitu na blok nových politických stran, zdá se, že toto oddělení nemá při regresním modelování příliš velký vliv. Proměnné související s celkovou volatilitou působí i na její dekomponovanou část, a to navíc ve stejném směru. Odlišné jsou však hodnoty koeficientů.

Tabulka č. 14 – Výsledky regresních modelů, volatilita nových politických stran

	Základní	Politicko- institucionální	Socioekonomický	Plný (bez interakce)	Plný 1	Plný 2
Volatilita (celková) $(e-1)$	0,08 (0,05)			0,22** (0,09)	0,18* (0,09)	
Volatilita (nová) $(e-1)$						0,14 (0,16)
Počet let od roku 1945	0,05 (0,05)			0,37*** (0,12)	0,34*** (0,11)	0,39*** (0,13)
Efektivní počet stran $(e-1)$		-0,24 (0,35)		-1,04* (0,56)	-8,41*** (2,78)	-9,45*** (2,90)
Polarizace $(e-1)$		-0,07 (0,04)		-0,15*** (0,04)	-0,14*** (0,04)	-0,12*** (0,04)
Uplynulý čas mezi volbami		-0,01 (0,02)		0,03 (0,02)	0,02 (0,02)	0,02 (0,02)
Změna volební účasti			-0,23 (0,19)	-0,47*** (0,16)	-0,48*** (0,16)	-0,37* (0,18)
HDP v PPS $(t-1)$			-0,89 (0,62)	-5,02*** (1,73)	-4,77*** (1,37)	-5,73*** (1,66)
Změna HDP $(t-1)$			-2,05 (6,36)	-0,86 (6,01)	-36,93*** (12,78)	-41,27*** (12,84)
Změna HDP $(t-1)$ * ENEP $(e-1)$					6,84** (2,95)	8,21*** (2,89)
Konstanta	-1,35 (3,14)	5,88* (3,05)	8,80 (6,03)	0,76 (8,66)	41,19** (15,26)	47,11*** (14,82)
Počet voleb	159	179	164	145	145	145
Počet zemí	26	26	26	26	26	26
P-value modelu	0,22	0,38	0,04	0,00	0,00	0,00
R-sqr	0,04	0,02	0,03	0,28	0,35	0,29
Adj. R-sqr	0,02	0,00	0,02	0,24	0,30	0,25
Root-MSE	4,24	4,35	4,15	3,82	3,65	3,79
AIC	911,31	1036,20	933,75	807,04	794,39	805,61
BIC	917,45	1045,76	943,05	830,85	821,18	832,40

Poznámka: * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$; robustní standardní chyby jsou uvedeny v závorkách.

V úvodu práce byly stanoveny dvě výzkumné otázky: *Které proměnné dokáží vysvětlit rozdílnou hodnotu volatility na úrovni stranických systémů vybraných evropských zemí? a Jaká je velikost efektu a směr vztahu těchto proměnných?* Pro jejich zodpovězení bylo ověřováno devět stanovených hypotéz (viz tabulka č. 13). Na základě těchto hypotéz jsme zvolili proměnné, které byly následně operacionalizovány a tyto indikátory vstoupily do regresního modelu. Na základě výsledku modelů můžeme říci, že v hypotézách formulovaný vztah byl potvrzen v pěti případech, ve třech případech nebylo možné potvrdit, že vybrané proměnné

statisticky významně přispívají do výsledku modelu, v jednom případě byla síla koeficientu proměnné natolik slabá, že z věcného hlediska nedovolovala interpretaci.

Tabulka č. 15 – Přehled hypotéz v kontextu výsledných modelů

Hypotéza	Stav hypotézy	Proměnná vysvětluje varianci ZP; směr
Vyšší hodnota volatility stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.	Potvrzena	Ano, pozitivní korelace se ZP
Vyšší počet uplynulých let od roku 1945 vede k vyšší volatilitě stranického systému.	Potvrzena	Ano, pozitivní korelace se ZP
Vyšší fragmentace stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.	Nepotvrzena	Ne
Vyšší zisk mandátů krajně levicových a krajně pravicových stran v předchozím volebním období vede k nižší volatilitě stranických systémů.	Potvrzena	Ano, negativní korelace se ZP
Delší období mezi dvěma volbami povede k nižší volatilitě na úrovni stranického systému.	Potvrzena (síla efektu je však blízká nule)	Ano, pozitivní korelace se ZP
Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb povede k nižší volatilitě stranického systému.	Potvrzena	Ano, negativní korelace se ZP
Vyšší hodnota parity kupní síly na úrovni státu povede k vyšší volatilitě stranického systému.	Nepotvrzena	Ano, negativní korelace se ZP
Změna ve volební účasti povede k vyšší volatilitě stranického systému.	Nepotvrzena	Ne
Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb, povede k nižší volatilitě stranického systému, jen pokud stranický systém nevykazoval v čase předchozích voleb vysokou fragmentaci.	Potvrzena	Ano, negativní korelace se ZP v případě nízké fragmentace; Ano, pozitivní korelace se ZP v případě vysoké fragmentace

ZÁVĚR

V diplomové práci jsme se zabývali problematikou změny stranických systémů. V úvodu byly stanoveny dvě výzkumné otázky: (1.) *Které proměnné dokáží vysvětlit rozdílnou hodnotu volatility na úrovni stranických systémů vybraných evropských zemí?* a (2.) *Jaká je velikost efektu a směr vztah těchto proměnných?* Jako základní jednotka analýzy byly zvoleny jednotlivé stranické systémy ve vybraných západoevropských a východoevropských zemích. Časové období pro analýzu bylo ohraničeno roky 1989–2018. Celkem se jednalo o 184 stranických systémů ve 26 zemích.

Práce byla rozčleněna do tří kapitol. V první teoretické kapitole byly využity odborné monografie i odborné články, které s problematikou změny stranických systému souvisí. Přínos většiny textů můžeme v tomto ohledu spatřovat především v podnětech, které do tématu přinášely. Volatilita stranických systémů jako téma výzkumu není reflektováno jedinou teorií či přístupem. To zpočátku představovalo určitý problém. Avšak zvolený výzkumný přístup a konceptualizace volatility náš zájem zúžily především na texty, jež se problematikou změny stranických systémů zabývaly prostřednictvím komparativního přístupu na makroúrovni. Výchozí úvahou našeho přemýšlení o změnách stranických systémů se stala především práce S. Lipseta a S. Rokkana, konkrétně pak její výstup v podobě hypotézy o zamrznutí stranických systémů. Tato hypotéza se v průběhu let stala předmětem odborných debat, přičemž se její platnost v souvislosti s empirickým výzkumem stala neudržitelnou. V kontext všeobecného rozvolnění voličských vazeb byla stanovena závisle proměnná *volatilita stranického systému*.

Pro měření volatility byl použit Pedersenův index zachycující změnu v podpoře jednotlivých stran mezi dvěma po sobě jdoucími volbami. V této souvislosti jsme na základě literatury identifikovali tři dimenze, které mohou být tímto indexem zachyceny. Jedná se o *voličskou volatilitu*, která zachycuje změnu volebního zisku politických stran; *parlamentní volatilitu*, která znázorňuje změnu v podílu obsazených mandátů v parlamentu; a *vládní volatilitu*, využívající podíl obsazených ministerstev. Vzhledem k našemu zájmu o reflexi volatility stranických systémů jsme argumentovali pro měření *parlamentní volatility* jako dimenze, která je nejlépe propojitelná se změnami stranického systému. V souvislosti s tímto rozhodnutím jsme zmínili pozitiva i negativa plynoucí z měření volatility na agregované úrovni. Ukázalo se, že vhodným nastavením výpočtu indexu je možné většině nedostatků předejít (viz tabulka č. 3). Také zde došlo k rozdělení závisle proměnná na *celkovou volatilitu* a *volatilitu tzv. nových politických stran*. V následující části kapitoly byly stanoveny hypotézy a vybrány

nezávisle proměnné. Celkem bylo formulováno devět hypotéz, které předpokládaly směr vztahu mezi nezávisle a závisle proměnnou:

Hypotéza 1: Vyšší hodnota volatility stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.

Hypotéza 2: Vyšší počet uplynulých let od roku 1945 vede k vyšší volatilitě stranického systému.

Hypotéza 3: Vyšší fragmentace stranického systému v předchozích volbách vede k vyšší hodnotě volatility stranického systému.

Hypotéza 4: Vyšší zisk mandátů krajně levicových a krajně pravicových stran v předchozím volebním období vede k nižší volatilitě stranických systémů.

Hypotéza 5: Delší období mezi dvěma volbami povede k nižší volatilitě na úrovni stranického systému.

Hypotéza 6: Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb povede k nižší volatilitě stranického systému.

Hypotéza 7: Vyšší hodnota parity kupní síly na úrovni státu povede k vyšší volatilitě stranického systému.

Hypotéza 8: Změna volební účasti povede k vyšší volatilitě stranického systému.

Hypotéza 9: Vyšší ekonomický růst ve srovnání se stavem v čase předchozích voleb, povede k nižší volatilitě stranického systému, jen pokud stranický systém nevykazoval v čase předchozích voleb vysokou fragmentaci.

V metodologické části byl představen výzkumný design práce, struktura datového souboru, analytický nástroj a operacionalizace proměnných. Práce využívala komparativní přístup v kombinaci se statistickou metodou pro kontrolu nezávisle proměnných. Vzhledem k panelové struktuře dat byla za vhodný analytický nástroj k ověření hypotéz zvolena regresní

analýza s fixními efekty a upraveným výpočtem standardních chyb. Taktéž byly zmíněny její silné i slabé stránky.

Analytická část práce byla rozdělena do dvou podkapitol. V první z nich jsme se zaměřili na závisle proměnnou. Podívali jsme se na tvar rozdělení hodnot, časový vývoj i porovnání v rámci států západní i východní Evropy. Zjistili jsme, že průběh vývoje volatility od 90. let se mezi regiony odlišoval. Zatímco v případě západních zemí dosáhla průměrná hodnota celkové volatility 13,2 bodů, u zemí východní Evropy to bylo 36,2 bodů. Časové srovnání pak ukázalo trend, kdy nejvyšší průměrné hodnoty celkové volatility dosahovaly východoevropské země v počáteční fázi konsolidace stranických systémů s následným poklesem hodnot volatility po roce 2000. Západní země se v průměru od 90. let pohybovaly na stabilních, a vzhledem k průměru východoevropských zemí také nízkých hodnotách, přičemž lehký nárůst jsme mohli pozorovat v období po roce 2010. Po agregaci volatility na úroveň jednotlivých zemí se potvrdil předpoklad o vyšší průměrné volatilitě u východních zemí, kdy ani jedna z analyzovaných západních zemí v průměru nedosahovala celkové volatility vyšší než kterákoliv východoevropská země. V rámci druhé podkapitoly došlo k ověření hypotéz prostřednictvím statistického modelování. V případě pěti hypotéz došlo k potvrzení předpokládaného vztahu, ve třech případech nebyla hypotéza potvrzena, v posledním případě byla síla koeficientu natolik nízká, že prakticky nedovolovala věcnou interpretaci.

Na základě zvoleného regresního modelu byly identifikovány proměnné vysvětlující rozdílnou hodnotu volatility stranických systémů u vybraných evropských států. Podívali jsme se také, zda jsou tyto proměnné s volatilitou asociovány pozitivně, či negativně. Jako nezávisle proměnné, které s volatilitou pozitivně korelují, byly identifikovány: (1.) *hodnota volatility v předchozích volbách* (přičemž u modelu vysvětlujícího hodnoty celkové volatility se jako vhodnější prediktor ukázala volatilita nových politických stran, naopak v případě modelu vysvětlujícího hodnoty volatility nových politických stran, se lepším prediktorem jeví celková volatilita); (2.) *vyšší počet uplynulých let od roku 1945*; (3.) *délka skutečného trvání funkčního období* (ač byla proměnná statisticky významná, v důsledku slabé velikosti efektu není její věcná interpretace možná). Jako negativně korelující proměnné byly identifikovány (4.) *polarizace stranického systému na ose zisku krajně pravicových a krajně levicových strany proti ostatním*; (5.) *hodnota HDP v paritě kupní síly na osobu*. Bližší pozornost byla věnována (6.) *interakčnímu efektu změny HDP mezi volbami v souvislosti s fragmentací stranického systému*, přičemž v případě této proměnné se ukázalo, že růst ekonomiky je s volatilitou stranického systému asociován kladně, pouze v případě nízké fragmentace stranického

systemu, naopak při vysoké fragmentaci *změna HDP* koreluje s volatilitou pozitivně. V případě proměnných (7.) *fragmentace stranického systému* (pokud tato proměnná vstoupila do modelu mimo interakci) a (8.) *změny volební účasti* nebyl jejich efekt potvrzen.

Předpokládat směřování dalšího výzkumu v této oblasti je velmi složité. Nicméně bychom mohli, i s ohledem na výše představený text, alespoň doporučit ponechání co možná nejširšího teoretického i metodologického rozkročení. Naše analýza například identifikovala několik proměnných, které s hodnotou volatility souvisí. Nicméně použití ekonometrických metod a agregovaných dat nedokáže odhalit všechny důležité vztahy, kauzální mechanismy či kontextuální specifika. V tomto ohledu se například nabízí snaha vysvětlit reziduální případy pomocí kvalitativního přístupu, například prostřednictvím případové studie či komparace malého množství případů. Změna stranických systémů bude vždy spojena se změnou volebního chování a politickými stranami. Nabízí se tak sledování pokračujícího výzkumu v těchto oblastech, který by mohl jako „vedlejší produkt“ generovat nové hypotézy. Vzhledem k nárůstu odborných textů, které analyzují volební chování na datech z mezinárodních šetření je možné se domnívat, že to bude právě výzkum v této oblasti, který přispěje (pokud ne zcela převeze) novými poznatky k problematice vývoje stranických systémů.

LITERATURA

Andres, Hans-Jürgen, Katrin, Golsch, Alexandr, Schmidt. 2013. *Applied Panel Data Analysis for Economic and Social Surveys*. New York: Springer.

Baltagi, Badi. 2005. *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons Ltd.

Bartolini, Stefano, Peter, Mair. 1990. *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge: Cambridge University Press.

Beck, Nathaniel, Jonathan, Katz. 1995. „What to do (and not to do) with time-series cross-section data.“ *American Political Science Review* 89 (3): 643–647.

Bell, Andrew, Kelvyn, Jones, Malcolm Fairbrother. 2019. „Fixed and random effects models: making an informed choice.“ *Quality & Quantity* 53 (2): 1051–1074.

Berry, William, Matt, Golder, Daniel, Milton. 2012. „Improving Tests of Theories Positing Interaction.“ *The Journal of Politics*: 1–19.

Bértoa, Fernando. 2014. „Party systems and cleavage structures revisited: A sociological explanation of party system institutionalization in East Central Europe.“ *Party Politics* 20 (1): 16–36.

Bértoa, Fernando, Kevin, Deegan-Krause, Haughton, Tim. 2017. „The volatility of volatility: Measuring change in party vote shares.“ *Electoral Studies* 50: 142–165.

Bischoff, Carina. 2013. „Electorally unstable by supply or demand?“ *Public Choice* 156 (2): 537–561.

Birch, Sarah. 2003. *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave.

Bormann, Nils-Christian, Matt, Golder. 2013. „Democratic Electoral Systems dataset 3.0.“
Dostupné z: <<http://mattgolder.com/elections>> (25. 4. 2019)

- Bochsler, Daniel, Miriam, Hanni. 2018. „The three stages of the anti-incumbency vote: Retrospective economic voting in young and established democracies.“ *European Journal of Political Research*: 1–25.
- Brambor, Thomas, William, Clark, Matt, Golder. 2006. „Understanding Interaction Models: Improving Empirical Analyses.“ *Political Analysis* 14: 63–82.
- Butler, Daniel, Sven, Wilson. 2007. „A Lot More to Do: The Sensitivity of Time-Series Cross-Section Analyses to Simple Alternative Specification.“ *Political Analysis* 15: 101–123.
- Clark, Tom, Drew, Linzer. 2014. „Should I Use Fixed or Random Effects.“ *Political Science Research and Methods*: 1–10.
- Clark, William, Matt, Golder. 2006. „Rehabilitating Duverger’s Theory.“ *Comparative Political Studies* 39 (6): 679–708.
- Dalton, Russell. 2002. „The Decline of Party Identification.“ Pp. 19–36 in Dalton, Russell, Martin, Wattenberg (eds.). *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dassonneville, Ruth, Marc, Hooghe. 2015. „Economic indicators and electoral volatility: economic effects on electoral volatility in Western Europe, 1950–2013.“ *Comparative European Politics* 1–25.
- Deegan-Krause, Kevin, Tim, Haughton. 2015. „Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics.“ *East European Politics and Societies and Cultures* 29 (1): 61–80.
- Duverger, Maurice. 1954. *Political Parties*. London: Methuen.
- Emanuele, Vincenzo. 2018. „Dataset of Electoral Volatility and its internal components in Western Europe (1945-2015).“ Dostupné z: <<http://www.vincenzoemanuele.com/dataset-of-electoral-volatility.html>> (25. 4. 2019)

Emanuele, Vincenzo, Alessandro, Chiaramonte. 2018. Towards turbulent times: measuring and explaining party system (de-) institutionalization in Western Europe (1945–2015). *Italian Political Science Review*: 1–23.

Ersson, Svante, Jan-Erik, Lane. 1998. „Electoral Instability and Party System Change in Western Europe.“ Pp. 20–35 in Pennings, Paul, Jan-Erik, Lane (eds.). *Comparing Party System Change*. London: Routledge.

Gelman, Andrew, Blakeley, McShane, David, Gal, Christian, Robert, Jennifer, Tackett. 2017. „Abandon Statistical Significance.“ *The American Statistician* 73: 235–245.

Gill, Jeff. 2018. „Comments from the New Editor.“ *Political Analysis* 26: 1–2.

Grofman, Bernard, Arend, Lijphart. 2003. *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon Press.

Hazan, Reuven. 1998. „Party system change in Israel, 1948–98: a conceptual and typological border-stretching of Europe?“ Pp. 140–153 in Pennings, Paul, Jan-Erik, Lane (eds.). *Comparing Party System Change*. London: Routledge.

Hendl, Jan. 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.

Hloušek, Vít. 2002. „Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny.“ *Politologický časopis* (4): 398–414.

Hloušek, Vít, Lubomír, Kopeček. 2004. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

IDEA. 2019. „Voter Turnout Database.“ Dostupné z: < <https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout>> (25. 4. 2019)

Inglehart, Ronald. 1971. „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies.“ *The American Political Science Review* 65 (4): 991–1017.

Inglehart, Ronald. 1981. „Post-materialism in an Environment of Insecurity.“ *The American Political Science Review* 75 (4): 880–900.

Inglehart, Ronald. 2009. „Postmaterialist values and the shift from survival to self-expression values.“ Pp. 223–239 in Dalton, Russel, Hans-Dieter Klingemann (eds.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.

IPSA. 2019 (a). „History – Prologue: Political Science, a Postwar Product (1947-1949).“ IPSA, (online). Dostupné z: <<https://www.ipsa.org/history/prologue>> (24. 3. 2019)

IPSA. 2019 (b). „Research Committees (RC) - Complete list of Research Committees.“ IPSA, (online). Dostupné z: <<https://www.ipsa.org/page/research-committees-rc-complete-list-research-committees>> (24. 3. 2019)

Janda, Kenneth, Jin-Young, Kwak. 2010. „Measuring Party System: Competitiveness and Volatility in Parliamentary Party Systems.“ *The Korean Journal of Area Studies* 28 (2): 20–49.

Katz, Richard. 2001. „Are cleavages frozen in the English-speaking democracies?“ Pp. 61–89 in Karvonen, Lauri, Stein, Kuhnle (eds.). *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge.

Kellstedt, Paul, Guy, Whitten. 2013. *The Fundamentals of Political Science Research*. Cambridge: Cambridge University Press.

Keohane, Robert, Gary, King, Sidney, Verba. 1995. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press.

Kluver, Heike, Jae, Spoon. 2019. „Party convergence and vote switching: Explaining mainstream party decline across Europe.“ *European Journal of Political Research*: 1–21.

Kouba, Karel. 2014. „Politické důsledky volebních systémů: současný výzkum a počátky české intelektuální tradice v díle Karla Sladkovského.“ Pp. 91–104 in Kubát, Michal, Tomáš, Lebeda (eds.). *O komparativní politologii a současné české politice*. Praha: Karolinum.

Krouwel, André. 2003. „Otto Kirchheimer and the Catch-All Party.“ *West European Politics* 26 (2): 23–40.

Laakso, Markku, Rein, Taagepere. 1979. „Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe.“ *Comparative Political Studies* 12 (1): 3–27.

Lebeda, Tomáš, Miroslav, Novák. 2004. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.

Lijphart, Arend. 1971. „Comparative Politics and the Comparative Method.“ *The American Political Science Review* 65 (3): 682–693.

Lijphart, Arendt. 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. Yale University Press.

Linek, Lukáš. 2014. „Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990–2013.“ *Acta Politologica* 6 (1): 24–38.

Lipset, Seymour. 2001. „Cleavages, parties and democracy.“ Pp. 2–8 in Karvonen, Lauri, Stein, Kuhnle (eds.). *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge.

Lipset, Seymour, Stein, Rokkan. 1967. „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction.“ Pp. 1–64 in Lipset, Seymour, Stein, Rokkan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York: Free Press.

Mainwaring, Scott. 1999. *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization. The Case of Brazil*. Stanford University Press.

Mainwaring, Scott. 1998. „Party Systems in the Third Wave.“ *Journal of Democracy*. 9 (3): 67–81.

Mainwaring, Scott, Annabella, Espana, Carlos, Gervasoni. 2009. „Extra System Electoral Volatility and the Vote Share of Young Parties.“ Paper for the annual meeting of the Canadian Political Science Association. (Online) Dostupné z: <<https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2009/Mainwaring.pdf>> (27. 4. 2019)

Mainwaring, Scott, Annabella, Espana, Carlos, Gervasoni. 2010. „THE VOTE SHARE OF NEW AND YOUNG PARTIES.“ Kellogg Institute. Dostupné z: <<https://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/368.pdf>> (27. 4. 2019)

Mainwaring, Scott, Annabella Espana, Carlos Gervasoni. 2016. „Extra- and within-system electoral volatility.“ *Party Politics* 1–13.

Mainwaring, Scott, Mariano, Torcal. 2006. „Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization.“ Pp. 204–227 in Katz, Richard, William, Crotty (eds.). *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications.

Mainwaring, Scott, Timothy, Scully. 1995. *Building Democratic Institutions. Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.

Mair, Peter. 1997. *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.

Mair, Peter. 2001. „The freezing hypothesis: an evaluation.“ Pp. 24–41 in Karvonen, Lauri, Stein, Kuhnle (eds.). *Party Systems and Voter Alingments Revisited*. London: Routledge.

Mair, Peter. 2002. „In the Aggregate: Mass Electoral Behaviour in Western Europe, 1950–2000“. Pp. 122–140 in Keman, Hans (ed.). *Comparative Democratic Politics*. London: SAGE Publications.

Mareš, Petr, Ladislav, Rabušic, Petr, Soukup. 2015. *Analýza sociálně vědních dat (nejen) v SPSS*. Brno: Masarykova univerzita.

Novák, Miroslav. 2003. „Popper versus Schumpeter: srovnání dvou neklasických teorií demokracie.“ *Sociologický časopis*. 39 (1): 11–36.

Pedersen, Mogens. 1979. „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility.“ *European Journal of Political Research* 7: 1–26.

Popper, Karl. 1998. „From the archives: the open society and its enemies revisited.“ *The Economist*. 31. 1. 2016. Dostupné z: <<https://www.economist.com/democracy-in-america/2016/01/31/from-the-archives-the-open-society-and-its-enemies-revisited>> (24. 3. 2019)

Populist. 2019. „The PopuList“. Dostupné z: <<https://populistorg.files.wordpress.com/2019/02/populist-version-1-20190211.pdf>> (25. 4. 2019)

Porta, Donatella. 2008. „Comparative analysis: case-oriented versus variable-oriented research.“ Pp. 198–222 in Porta, Donatella, Michael, Keating (eds.). *Approaches and Methodologies in the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.

Powell, Eleanor, Joshua, Tucker. 2014. „Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches.“ *British Journal of Political Science* 44 (1): 123–147.

Navrátil, Jiří. 2007. „Koncept cleavages v kontextu kolektivní mobilizace.“ *Politologický časopis* (3): 247–259.

Roberts, Andrew. 2008. „Hyperaccountability: Economic voting in Central and Eastern Europe.“ *Electoral Studies* 27: 533–546.

Říchová, Blanka. 2008. „Komparativní metoda v politologii.“ Pp. 7–37 in Dvořáková, Vladimíra (ed.). *Komparace politických systémů: Základní modely demokratických systémů*. Praha: Oeconomica.

Sartori, Giovanni. 1970. „Concept Misformation in Comparative Politics.“ *American Political Science Review* 64 (4): 1033–1053.

Sartori, Giovanni. 2005. *Strany a stranické systémy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Shamir, Michal. 1984. „Are western party systems frozen? A comparative dynamic analysis.“ *Comparative political studies* 17 (1): 35–79.

Sikk, Allan. 2005. „How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 44 (3): 319–412.

Soukup, Petr. 2010. „Nesprávné užívání statistické významnosti a jejich možná řešení.“ *Data a výzkum* 4 (2): 77–104.

Stata. 2019 (a). „Estimation and postestimation commands.“ Stata, (online). Dostupné z: < <https://www.stata.com/manuals14/u20.pdf#u20.21Obtainingrobustvarianceestimates> > (24. 4. 2019)

Stata. 2019 (b). „Xtxtreg manual.“ Stata, (online). Dostupné z: < <https://www.stata.com/manuals13/xtxtreg.pdf> > (24. 4. 2019)

Šedo, Jakub. 2011 (a). „Vybrané problémy kvantitativního výzkumu stability stranických systémů a jejich možná řešení.“ *European Electoral Studies* 6 (1): 63–74.

Šedo, Jakub. 2011 (b). „Výzkum volatility a proměny stranického spektra ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010.“ *Středoevropské politické studie*.13 (2–3): 246–259.

Taagapera, Rein. 2007. *Predicting Party Sizes*. Oxford: Oxford University Press.

Tavits, Margit. 2008. „On the linkage between electoral volatility and party system instability in Central and Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 47: 537–555.

PŘÍLOHA

Test robustnosti modelu

	Plny model	Interakce	Volatilita_lag	HDP_osoba	HDP_zmena	vol_ucast	Cas mezi volbami	enepe1	roky1945
Volatilita (nová) $(e-1)$	0.75*** (0.14)	0.75*** (0.13)		0.82*** (0.15)	0.72*** (0.12)	0.74*** (0.14)	0.73*** (0.15)	0.79*** (0.13)	0.78*** (0.16)
Počet let od roku 1945	0.57** (0.24)	0.65** (0.27)	0.51* (0.25)	0.02 (0.16)	0.91*** (0.27)	0.57** (0.23)	0.62** (0.24)	0.68** (0.27)	
Polarizace $(e-1)$	-0.28*** (0.07)	-0.30*** (0.07)	-0.29*** (0.10)	-0.22** (0.09)	-0.35*** (0.08)	-0.28*** (0.07)	-0.32*** (0.07)	-0.31*** (0.08)	-0.19* (0.09)
Uplynulý čas mezi volbami	0.06** (0.03)	0.07** (0.03)	0.06* (0.03)	0.07** (0.03)	0.04 (0.03)	0.06* (0.03)		0.07* (0.03)	0.08** (0.03)
Změna HDP $(t-1)$	-97.07*** (20.21)	-18.05 (13.44)	-79.71*** (26.50)	-110.33*** (20.75)		-96.39*** (20.02)	-94.29*** (21.07)	-17.75 (13.24)	-112.02*** (20.50)
Efektivní počet stran $(e-1)$	-15.62*** (3.51)	0.47 (0.51)	-11.95** (4.92)	-16.32*** (3.69)	0.41 (0.52)	-15.41*** (3.50)	-16.09*** (3.60)		-16.28*** (3.44)
Změna HDP $(t-1)$	14.67*** (3.42)		12.54** (4.71)	15.65*** (3.64)		14.44*** (3.42)	14.91*** (3.46)		15.49*** (3.39)
HDP v PPS $(t-1)$	-8.76** (3.49)	-9.92** (4.19)	-6.91** (3.28)		-12.12*** (4.16)	-8.64** (3.45)	-9.01** (3.39)	-10.39** (4.15)	-2.56 (2.38)
Změna volební účasti	-0.18 (0.28)	-0.11 (0.29)	-0.04 (0.34)	-0.15 (0.28)	-0.15 (0.29)		-0.15 (0.30)	-0.10 (0.30)	-0.19 (0.27)
Konstanta	113.60*** (23.32)	25.53 (17.25)	87.93*** (29.12)	127.56*** (23.08)	1.47 (10.36)	112.11*** (22.74)	115.51*** (24.79)	28.00 (16.46)	139.43*** (23.78)
Pocet voleb	145.00	145.00	164.00	145.00	145.00	145.00	145.00	145.00	145.00
Pocet zemi	26.00	26.00	26.00	26.00	26.00	26.00	26.00	26.00	26.00
p-value modelu	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
R-sqr	0.43	0.36	0.28	0.40	0.34	0.43	0.42	0.36	0.41
Adj. R-sqr	0.40	0.32	0.24	0.36	0.31	0.40	0.39	0.33	0.37
Root-MSE	7.33	7.75	7.78	7.53	7.85	7.32	7.37	7.74	7.47
AIC	996.82	1012.08	1144.99	1003.74	1014.65	995.56	997.64	1010.62	1001.47
BIC	1023.61	1035.89	1169.79	1027.56	1035.49	1019.38	1021.45	1031.46	1025.28

Poznámka: Název modelu značí, která nezávisle proměnná byla v daném modelu vynechána. Závisle proměnnou je hodnota celkové volatility stranického systému.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 – Přehled úrovní pro měření volatility

Tabulka č. 2 – Výhody a nevýhody agregovaného ukazatele volatility

Tabulka č. 3 – Průměrný volební zisk nových politických stran v letech 1960–1990

Tabulka č. 4 – Vybrané země a období pro analýzu

Tabulka č. 5 – Popis datového souboru využívaného k regresní analýze

Tabulka č. 6 – Výsledek ilustračního modelu

Tabulka č. 7 – Porovnání ilustračních modelů

Tabulka č. 8 – Korelace vytvořeného indexu celkové volatility stranického systému

Tabulka č. 9 – Korelace vytvořeného indexu nové volatility stranického systému

Tabulka č. 10 – Přehled stanovených hypotéz a proměnných

Tabulka č. 11 – Korelační matice nezávisle proměnných

Tabulka č. 12 – Přehled indikátorů pro zvolené proměnné

Tabulka č. 13 – Výsledky regresních modelů, celková volatilita

Tabulka č. 14 – Výsledky regresních modelů, volatilita nových politických stran

Tabulka č. 15 – Přehled hypotéz v kontextu výsledných modelů

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 – Rozložení hodnot volatility

Graf č. 2 – Trend celkové volatility

Graf č. 3 – Trend volatility nových politických stran

Graf č. 4 – Vzájemná korelace obou typů volatility

SEZNAM OBRÁZKŮ

Mapa č. 1 – Průměrná celková volatilita

Mapa č. 2 – Průměrná hodnota volatility nových politických stran

SEZNAM ZKRATEK

AIC – Akaike information criterion

ARIMA – Autoregresní integrovaný klouzavý průměr

BIC – Bayesian information criterion

C-S – Cross-section data

ENEP – Efektivní počet politických stran

EU – Evropská unie

FE – Fixní efekty

HDP – Hrubý domácí produkt

HDP v PPS – Hrubý domácí produkt v paritě kupní síly

IPSA – Mezinárodní společnost pro politické vědy

LDV – Lagged dependent variable

N – Počet případů

S. E. – Standardní chyba

T-S – Time-series data

TSCS – Time-series cross-section data

UNESCO – Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje tématu změny stranických systémů. Cílem je zodpovězení dvou výzkumných otázek: *Které proměnné dokáží vysvětlit rozdílnou hodnotu volatility na úrovni stranických systémů vybraných evropských zemí? Jaká je velikost efektu a směr vztahu těchto proměnných?*

Za účelem analýzy byly vybrány jednotlivé stranické systémy v rámci 26 evropských zemí. Po konceptualizaci volatility stranických systémů (závisle proměnná) a její operacionalizaci prostřednictvím upraveného vzorce Pedersenova indexu, byly v teoretické části stanoveny hypotézy, které byly v analytické kapitole ověřovány pomocí regresní analýzy.

Na základě výsledků regresních modelů byly nalezeny nezávisle proměnné, které mají statisticky významný pozitivní efekt na ZP: (1.) *hodnota volatility v předchozích volbách*; (2.) *vyšší počet uplynulých let od roku 1945* a (3.) *délka skutečného trvání funkčního období*, a také NP, které mají na ZP statisticky významně negativní efekt: (4.) *polarizace stranického systému*; (5.) *hodnota HDP v paritě kupní síly na osobu*; (6.) *interakčnímu efektu změny HDP mezi volbami v souvislosti s fragmentací stranického systému*. V případě poslední proměnné se ukázalo, že růst ekonomiky s volatilitou stranického systému koreluje negativně pouze v případě nízké fragmentace stranického systému, naopak při vysoké fragmentaci *změna HDP* koreluje s volatilitou pozitivně. Jako proměnné, které statisticky významně nepřispívají do modelu byly identifikovány (7.) *fragmentace stranického systému* a (8.) *změna volební účasti*.

Klíčová slova: stranický systém, Pedersenův index, regresní analýza, volatilita, TSCS data

ABSTRACT

The Master's thesis deals with the topic of party system change. The aim of the study is to answer two research questions: *Which variables can explain variance in the level of party system volatility in selected European countries? What is the effect size and the direction of the effect of these variables?*

We analyse party systems in 26 selected European countries. Firstly, we conceptualize party system volatility (dependent variable) then we follow with operationalization of the dependent variable using Pedersen's index. In the theoretical chapter we formulate nine hypothesis. We use regression analysis to test these hypothesis.

The results of the regression models show that the following independent variables are statistically significant and also have positive effect on dependent variable: (1.) *lagged value of party system volatility*; (2.) *number of years since 1945* and (3.) *the actual term of office*. The following independent variables are also statistically significant but they have negative effect: (4.) *polarization of party system*; (5.) *value of GDP at purchasing power parity*; (6.) *interaction term of GDP change and party system fragmentation*, which showed that the *GDP growth* has negative effect on level of party system volatility only in context of low level of *party system fragmentation*, but in highly *fragmented party systems* is the effect of *GDP growth* positive. Two variables were not statistically significant in the model: (7.) *party system fragmentation* and (8.) *change in voter turnout*.

Key words: Party system, Pedersen's index, Regression analysis, Volatility, TSCS data